

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	9
Sayı	Issue	1
Yıl	Year	2026

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.1

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDITÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Doç. Dr. Muhammet ARSLAN, Kafkas Üniversitesi.
Doç. Dr. Zübeyir ÖZÇELİK, TÜİK Başkanlığı.
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Eylem AKTAŞ, İstanbul Medipol Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Emine AKMAN DİREKÇİ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Esra GÜNDOĞAN BALDIK, Adıyaman Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIRIMER AYDINLI, Anadolu Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Cihan AĞBAY, Bitlis Eren Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Serap ERÇİN KOÇER, Uşak Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm CANSU, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversite.
Dr. Çağla AKTAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
Dr. Gülfer BÜYÜKTAŞ GAYIR, Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü.
Arş. Gör. Dr. Hasan TEMEL, Balıkesir Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2026, Cilt.9, Sayı.1

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Matematik Eğitiminde Olasılık Konusuna Yönelik Lisansüstü Çalışmaların Betimsel İçerik Analizi

(Descriptive Content Analysis of Postgraduate Studies on Probability in Mathematics Education in Turkey)

Ali ŞAHİN

ss.1-19.

Araştırma Makalesi

Akıllı Turizmde Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz

(Artificial Intelligence in Smart Tourism: A Bibliometric Analysis)

Sadık SERÇEK, Muazzez KORMAZ

ss.20-34.

Araştırma Makalesi

Kırşehir’de Tarihi Türkmen Mezarlıkları

(Historical Turkmen Cemeteries in Kırşehir)

Hikmet KARAASLAN, Sultan Murat TOPÇU

ss.35-51.

Kavramsal Makale

Algılanan Partner Duyarlılığı ve Partneri Dinleme Davranışı Üzerine Bir Derleme

(A Review on Perceived Partner Responsiveness and Partner Listening Behavior)

Büşra Bahar BALCI,

ss.52-69.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Matematik Eğitiminde Olasılık Konusuna Yönelik Lisansüstü Çalışmaların Betimsel İçerik Analizi

Dr. Ali ŞAHİN, Milli Eğitim Bakanlığı, Kırkpınar Ortaokulu, Şanlıurfa, e-posta:

Ararat_can@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1389-670X>

Öz

Bu çalışmada matematik eğitiminde olasılık konusuna yönelik gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucunun belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışma nitel bir çalışma olup çalışmada doküman incelenmesi tekniğinden yararlanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezinde olasılık konusuyla gerçekleştirilen 21 lisansüstü tez çalışması bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmacı tarafından hazırlanan “Olasılık Konusuna Yönelik Tez Çalışmalarını İnceleme Formu” veri toplama aracı olarak uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise betimsel içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Lisansüstü çalışmaların tematik açıdan özelliklerine göre yapılan analiz sonucunda 20 çalışma (%95.2) ile en fazla yüksek lisans çalışmasının olduğu görülürken yıllar bazında ise en çok 2024 yılında 5 çalışmanın (%23.8) olduğu görülmüştür. Boğaziçi Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesinde 3’er çalışma (%14.2) ile diğer üniversitelere göre daha fazla çalışmalar yapıldığı görülürken enstitüler açısından da en fazla 10 çalışma (%47.6) ile Fen Bilimleri Enstitüsünde çalışmaların yayınlandığı bulunmuştur. Metodolojik yapıya göre en çok 5 çalışma (%23.8) ile deneysel araştırma yöntemi tercih edilirken örneklem büyüklüğü açısından da 8 çalışma (%38.1) ile 120 ve üzeri sayıya sahip katılımcılarla çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Örneklem türüne yönelik 16 çalışma (%76.1) ile öğrencilerle çalışmalar yapılırken veri toplama aracı bakımından da 14 çalışma (%33.3) ile en fazla başarı testinin kullanıldığı görülmüştür. Veri analiz çeşidi içerisinde en çok 9 çalışma (%20.0) ile bağımlı ve bağımsız örneklem için t-testinin uygulandığı yapılan incelemeler sonucunda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Matematik Eğitimi, Olasılık, Lisansüstü Çalışmalar, Betimsel İçerik Analiz.

Makale Gönderme Tarihi: 31.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 02.01.2026

Önerilen Atıf:

Şahin, A. (2026). Türkiye’de Matematik Eğitiminde Olasılık Konusuna Yönelik Lisansüstü Çalışmaların Betimsel İçerik Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1): 1-19.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(1): 1-19. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1617>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Descriptive Content Analysis of Postgraduate Studies on Probability in Mathematics Education in Turkey

Dr. Ali ŞAHİN, Ministry of National Education, Kırkpınar Secondary School, Şanlıurfa, e-mail: Ararat_can@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1389-670X>

Abstract

This study aims to determine the results of descriptive content analysis of postgraduate studies on probability in mathematics education. The study is a qualitative study and utilizes the document analysis technique. The sample of this study consists of 21 postgraduate theses on the subject of probability conducted at the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center. The "Thesis Studies on Probability Review Form" prepared by the researcher was used as the data collection tool. Descriptive content analysis method was used in the analysis of the obtained data. As a result of the analysis conducted according to the thematic characteristics of postgraduate studies, it was seen that the highest number of master's studies was 20 studies (95.2%), while in terms of years, it was seen that the most studies were in 2024 (23.8%). It was observed that more studies were conducted at Boğaziçi University, Balıkesir University, and Karadeniz Technical University compared to other universities, with 3 studies (14.2%) each, while in terms of institutes, it was found that studies were published at the Institute of Science and Technology with a maximum of 10 studies (47.6%). According to the methodological structure, experimental research method was preferred in 5 studies (23.8%), while in terms of sample size, studies were conducted with 120 or more participants in 8 studies (38.1%). In terms of sample type, 16 studies (76.1%) conducted studies with students, and in terms of data collection tool, it was seen that achievement test was used the most, with 14 studies (33.3%). As a result of the examinations carried out, it was found that t-tests were used for dependent and independent samples in 9 studies (20.0%).

Keywords: Mathematics Education, Probability, Postgraduate Studies, Descriptive Content Analysis.

Received: 31.07.2025

Accepted: 02.01.2026

Suggested Citation:

Şahin, A. (2026). Descriptive Content Analysis of Postgraduate Studies on Probability in Mathematics Education in Turkey, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(1): 1-19.

GİRİŞ

Matematik, kişilerin günlük yaşamda karşılaştığı veya karşılaşılabileceği ihtimali olan sorunlara karşı bireylerin sayı, şekil, sembol veya formüller yardımıyla bu sorunlara karşı mantıksal çıkarımlar yoluyla çözüm üretmeyi sağlayan bir bilim dalı olarak ifade edilmektedir (Baykul, 2011). Bireyler karşılaşılan sorunlar için belirli bir mantıksal çıkarım yaparken belirli bir kademede ve bütünlük içerisinde hareket etmesi gerekir. Bu nedenle matematikte her bir konu kendinden sonra gelen konularla ilişkili olmasından dolayı matematiği oluşturan yapılar ve bunlar arasındaki ilişkiler matematik dersinin bütüncül programını oluşturduğu söylenmektedir (Pesen, 2023). Matematik dersinin kademeli yapısına ve bu yapılar arasındaki ilişkiler dikkate alınarak gerçekleştirilecek öğretimlerin daha kolay öğrenmeleri gerçekleştirileceği söylenebilir.

Matematik dersinin öğretiminde soyut kavramların sık sık kullanılmasından dolayı bireyler tarafından bu dersin zor olarak görülmesine neden olabilir. Bireyler tarafından matematik dersindeki soyut kavramlar nedeniyle öğrenilmesi ve öğretilmesi zor olarak görülen bu ders içerisinde bulunan sembol veya formüllerin nereden geldiğini diğer bir deyişle günlük yaşamla bağlantısının kurulması bu dersin öğretimi açısından önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir (Nugraheni ve Marsigit, 2021). Matematik dersinin öğretimi ve öğreniminde günlük yaşamdaki problemlerle ilişkilendirme ve problemlerin çözümü için çeşitli çözüm yolların ortaya konulması matematik dersinin işlevi açısından önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir (Bingölbalı ve Özşiner, 2022). Bireylerin karşılaştığı problemlerin çözümü için gerekli matematiksel kavramların kullanımı matematik dersinin işlevinin yanında problemlerin çözümünde de kolaylık sağlayacağı söylenebilir.

Bilim dallarının yönelik öğretimler aktarılırken bireysel farklılıklar en önemli etkenlerden birisi olurken belki bu durum matematik dersi öğretimi için daha da önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Bireysel farklılıklar nedeniyle bireyler kendisine aktarılan tüm bilgileri olduğu gibi almadıkları bu bilgileri bireysel farklılıklarına göre anlamlandırdıkları görülmektedir (Özen, 2021). Bir başka ifadeyle aynı sınıf ortamında aynı yaş ve cinsiyete sahip öğrenciler arasında kimi öğrenciler konuya daha erken ve kalıcı olarak öğrendiği görülürken kimi öğrencilerin ise daha yavaş ve eksik öğrenmeler gerçekleştirilmesi bireysel farklılıkların önemini ortaya koymaktadır (Muenks ve Miele, 2017). Öğretimin gerçekleştirileceği öğretim ortamlarının da bu farklılıklara göre düzenlenmesi veya oluşturulması öğretimin kolay ve anlaşılır olarak öğrenilmesine kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir (Şahin, 2022). Öğrencilere aktarılabilecek matematik dersine ait bilgilerin bireysel farklılıkları dikkate alan bir öğretim ortamında gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Matematik öğretimini etkileyen bir diğer önemli etkeninde öğretimi gerçekleştiren kişilerin yani öğretmenlerin etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. Öğretmenlerde bulunması gereken üç tane bilginin var olması gerektiği ve bilgilerin ise kavramlara yönelik alan bilgisi, ilişkilerin kurulması için bağlam bilgisi ve pedagojik alan bilgisinin olduğu ifade edilmektedir (Shulman, 1986). Öğretmenlerden bu üç kriteri harmanlayarak öğretimi gerçekleştirmeleri beklenir. Bununla birlikte öğretmenlerin sadece öğretimin nasıl yapacağı veya öğretim aşamalarında karşılaşılan problemleri ne şekilde çözeceklerini bilen değil aynı zamanda bilgilerin hangisini kullanacağını ve uygulayacağını karar veren olması gerekmektedir (Karataş, 2020). Öğretmenler sınıf ortamında sadece bilgiyi aktaran değil aynı zamanda öğretim ortamını yöneten kişiler olması gerektiği söylenebilir.

Matematik dersine ait konuların birçoğunun gündelik hayatla bağlantısının olduğu birçok kişi tarafından kabul edilen bir olgudur. Matematikteki bazı konular temelde gündelik hayatta karşılaşılan durumlardan yola çıkılarak oluşmasına rağmen ağırlıklı olarak soyut kavramlarla ifade edilirken bazı konuların ise gündelik hayatla iç içe bir yapısı bulunmaktadır (Yalçın vd.,

2025). Gündelik yaşamla iç içe olan konulardan bir tanesi de olasılık konusudur. Bireylerin hava durumunu tahmin etmesi, bir kişinin milli piyango biletini kazanma ihtimali, madeni paranın havaya atılması olayında yazı gelme olasılığı, bir takımın maçı kazanma ihtimali gibi durumlar bireylerin günlük yaşamda karşılaşması mümkün olaylar olup bu olaylar matematiğin olasılık konusu içerisinde kendisine yer buldukları bilinmektedir (Gün vd., 2021). Olasılık konusu bireylerin sadece matematik dersinde değil aynı zamanda günlük yaşamının her alanında da karşılaşabileceği bir konu olmasından dolayı olasılık konusu bireylerin hayatında önemli bir yer edindiği ifade edilebilir. Bundan dolayıdır ki olasılık konusunun öğretimi, olasılık konusunun öğretiminde yaşanan sıkıntılar, kavram yanlışları ve bireylerdeki olasılıksal düşünme yeteneğinin belirlenmesi bireyler açısından çok önemli bir hale geldiği belirtilmektedir (Nabbout-Cheiban, 2017; Ruz vd., 2020). Olasılık konusu bireylerin hayatının her alanında karşılaşılan bir konu olması nedeniyle bu konunun öğretimi bireylerin yaşamında kolaylık sağlaması bakımından önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir.

Olasılık

Matematik dersinin konuları içerisinde önemli konularından biride olasılık konusudur. Olasılık, karşılaşılan herhangi bir durumun veya olayın gerçekleşme ihtimalinin yanında gerçekleşmeme ihtimalini de içerisinde barındıran ifadeler olasılık kavramını oluşturmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019). Bir başka deyişle olasılık, genellikle rast gelme, rastlantı, denk gelme ve belirsizlik gibi ifadeler barındıran kavramlarla oluşmuş matematik konusuna olasılık olarak ifade edildiği görülmektedir (Tanujaya vd., 2018). Görüldüğü üzere olasılık, bir olayın veya durumun oluşmasında yani herhangi bir olayın gerçekleşme veya gerçekleşmemesi ihtimali olasılık konusu kapsamında incelendiği düşünülebilir.

Olasılık konusunun öğretiminin gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerden biri de olasılıksal muhakeme yeteneğidir. Bireylerin düşünme tarzlarından biri olan olasılıksal muhakeme yeteneği, matematiksel bir düşünme biçimi olup bireylerin karşılaştığı sorunların neticelerine ulaşabilmesi için yani mantıksal çıkarımlar yaparak sorunların çözümünde kullanmayı düşündükleri çözüm yollarını üretme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Doruk vd., 2018). Aslına bakılırsa yatırım yaparken kazancımızın ne olacağı, hava durumunda havanın yağmurlu olup olmaması, gelecekle ilgili planlar yaparken gibi günlük yaşamda kullandığımız çoğu olaylarda farkında olmadan olasılıksal muhakeme yeteneğini kullandığımız bir hayli olayların olduğu belirtilmektedir (Nicolson, 2005; Gün vd., 2021). Olasılık konusunun öğretimi aşamasından önce öğretmenlerin de olasılıksal düşünme yeteneğinin geliştirilmesi gerektiği hatta olasılıkla ilgili öğrencilerle benzer ön yargılara sahip olduğu düşünülmektedir (Estrada ve Batanero, 2020; Kılıç ve Öztürk, 2022). Olasılıksal düşünme yeteneği bireylerin gündelik hayatta karşılaşacağı tüm ihtimalli olaylarda karar vermeyi sağlayan bir matematiksel düşünme tarzı olduğu ifade edilebilir.

Olasılık konusu sadece matematik dersine ait bir konu gibi görülse de aslında bireylerin günlük yaşamının birçok yerinde karşısına çıkan bir konu olmasından dolayı matematik dersi kadar bireyler içinde önemli bir konudur. Literatüre bakıldığında olasılık konusu ile ilgili birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları olasılık konusunun öğrenciler tarafından öğrenilmesinde yaşanan zorluklar, akademik başarıları, kavram yanlışları ve önyargılarına yönelik olduğu görülmektedir (Kafoussi, 2004; Else-Quest vd., 2010; Can, 2018; Ortiz ve Alsina, 2019; Kılıç, 2020). Bu çalışmalar sayesinde olasılık konusunun öğretiminde öğrenci kaynaklı yaşanan zorlukların görülmesinin yanında öğretmenlere de bu zorlukların üstesinden nasıl gelebileceklerinin görülmesine katkı sağlaması açısından önemlidir. Bunun yanında olasılık konusunun öğretiminde yaşanan sıkıntılardan bir diğeri de öğretmen kaynaklı

nedenlerden oluşan sıkıntılardır. Öğretmenlerin olasılık konusuna dair ön yargılarının olması, yeterli alan bilgisine sahip olmamaları, öğretmenlerin olasılıksal düşünme yeteneğinin iyi bir seviyede olmaması, konu anlatımında kitaba bağlı kalınması gibi çeşitli nedenlerden dolayı yaşanan sıkıntıların olduğu ve bu sıkıntılara yönelik alanyazıda birçok çalışmanın olduğu görülmektedir (Batanero ve Diaz, 2012; Koparan ve Güven, 2014; Fırat, 2018; Ruz vd., 2020). Yapılan bu çalışmalar sayesinde öğretimi gerçekleştirecek kişilerin yani öğretmenlerin olasılık konusunun öğretiminde neden oldukları olumsuz etkilerin ve eksikliklerin görülmesinin yanında bu olumsuzlukların giderilmesi için hem lisans hem de hizmet içi eğitimlerin planlanmasına olanak tanıyarak olasılık konusunun öğretimindeki bu olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına olanak tanıyacaktır. Yapılacak bu araştırmayla da olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların tamamının bir arada görülmesi hedeflenmektedir. Böylelikle olasılık konusuyla ilgili araştırma yapacak kişilerin bu konuyla ilgili gerçekleştirilen tüm çalışmalarını birlikte görmesine kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere olasılık konusunun hem günlük yaşamın her alanında bireylerin karşısına çıkan bir konu olması hem de matematik dersinin önemli konuları arasında olduğu görülürken bu konunun öğretiminde yaşanan sıkıntılarında mevcut olduğu yapılan çeşitli araştırmalarda görülmektedir. Bundan dolayı olasılık konusunun sadece matematik dersi açısından değil gündelik hayattaki yerinden dolayı da bu konunun hem matematik dersi hem de bireyler için önemi azımsanmayacak derecede önemli bir konu olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmanın amacı, 2000 yılı sonrasında YÖK Ulusal Tez Merkezinde matematik eğitimi alanında olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin betimsel içerik analiziyle incelenmesidir. Yapılacak bu çalışma sayesinde araştırmacıların olasılık konusuna yönelik alanyazımızda şu ana kadar gerçekleştirilmiş tüm lisansüstü çalışmaların bir arada görülmesinin sağlanması, olasılık konusuna yönelik genel bir çerçevede bilgi sahibi olunması ve araştırmacıların olasılık konusunun öğretimini hangi açılardan ele aldıklarının görülmesi gibi nedenlere cevap aramak yapılacak bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma Problemi

Türkiye’de 2000 yılı sonrasında olasılık konusu uygulanan lisansüstü tez çalışmalarının betimsel içerik analiz sonucunun belirlenmesi bu çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Olasılık konusuna yönelik yapılacak bu çalışmanın alt problemleri iki ana başlık altında toplanmıştır. Ana problemlerimizden biri tematik açıdan özellikler iken diğeri ise metodolojik yapı olmak üzere ikiye ayrılmış olup bu ana problemlerin daha anlaşılır olması bakımından alt problemlere ayrılmıştır.

- Alanyazımızda 2000 yılı sonrasında matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların tematik açıdan özellikleri nelerdir?
 1. Lisansüstü çalışmaların yayınlanma türüne göre dağılımı nasıldır?
 2. Lisansüstü çalışmaların yayınlanma yıllarına göre dağılımı nasıldır?
 3. Alanyazımızdaki tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
 4. Alanyazımızdaki tezlerin yayınlandıkları enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- Alanyazımızda 2000 yılı sonrasında matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların metodolojik yapısı nasıldır?
 1. Tez çalışmalarının araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
 2. Tez çalışmalarının örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?

3. Tez çalışmalarının örneklem türüne göre dağılımı nasıldır?
4. Lisansüstü çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
5. Lisansüstü çalışmaların veri analiz yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Alanyazımızda 2000 yılı sonrasında matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucunun belirlenmesi istendiğinden nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Nitel araştırma yönteminde araştırmacılar, olay, durum veya vakaları kendi doğal ortamlarda inceleyerek onlara yüklenen anlamları anlamlandırmaya çalıştıkları görülmektedir (Aydın, 2023). Nitel araştırma yöntemleri içerisinde doküman incelemesi, görüşme ve gözlem gibi veri toplama araçları kullanılmasıyla veriler elde edilerek önceden yapılan araştırmaların gizli kalan yönlerinin gerçekçi olacak şekilde öznel olarak ortaya konulmasını sağlayacağı düşünülmektedir (Baltacı, 2019). Yapılacak bu çalışma olasılık konusunda yayınlanan lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi şeklinde olmasından dolayı nitel araştırma yöntemlerine ait desenlerden biri olan doküman incelemesi tercih edilmiştir. Doküman incelenmesi, bir araştırmada hedeflenen olgu, olay veya durumlara yönelik bilgi ve belgelerin olduğu yazılı materyallerin analiz edilme süreci olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılacak araştırma kapsamında alanyazımızda olasılık konusuyla ilgili önceden yayınlanan lisansüstü tez çalışmalarının yani yazılı materyallerin incelenmesi şeklinde gerçekleşeceği için bu çalışmada doküman incelemesi tekniğinin uygun bir teknik olduğu düşünülmektedir.

Verilerin Toplanma Süreci

Ülkemizde olasılık konusu ile yapılan lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucunun ortaya konulması amacıyla 2000 yılı sonrasında yayınlanan doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarının incelenerek çalışma için gerekli olan veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Burada 2000 yılı sonrasının baz alınmasında hem YÖK tezdeki verilerin 2000 yılı sonrası dijital ortama aktarılması ve erişime açılması hem de 2000 yılı öncesiyle birlikte çok fazla tez çalışmasının yani verinin mevcut olmasından dolayı böyle bir kısıtlamaya gidilmiştir. Araştırma kapsamında YÖK Ulusal Tez Merkezini veri tabanına olasılık yazıldığında toplam 595 tane lisansüstü çalışmanın olduğu görülmüştür. Burada veri çokluğunun yanında sadece olasılık konusunun matematik eğitim ve öğretiminde içerisinde uygulanan lisansüstü çalışmaların bulunması hedeflendiğinden dolayı konu alanı eğitim-öğretim ve matematik olmak üzere kısıtlamaya gidilmiştir. Bu kısıtlama sonucunda matematik öğretiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışma sayısının 21 lisansüstü çalışmanın olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak elde edilen 21 tez çalışması bu araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Matematik öğretiminde olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucunun bulunması için gerekli verileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından “Olasılık Konusuna Yönelik Tez Çalışmalarını İnceleme Formu” hazırlanmıştır. Bu form yapılacak çalışmada lisansüstü çalışmaların yayınlanma türüne, yayınlanma yılına, yayınlandıkları üniversitelere, yayınlandıkları enstitülere, araştırma yöntemine, örneklem büyüklüğüne,

örneklem türüne, veri toplama araçlarına ve veri analizlerinin bulunmasına yönelik oluşturulmuştur. Yani araştırmacı tarafından araştırma kapsamında merak edilen tüm alt sorulara yönelik bir form hazırlanmıştır. Hazırlanan “Olasılık Konusuna Yönelik Tez Çalışmalarını İnceleme Formu” araştırma için uygun bir form olduğunun görülmesi için alanında uzman iki öğretim üyesine gönderilmiştir. Alanında uzman kişilerden alınan dönütlerde formun bazı ifadelerinin değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Uzmanlardan alınan dönütler ışığında inceleme formu son halini almıştır. “Olasılık Konusuna Yönelik Tez Çalışmalarını İnceleme Formu” alınan veriler doküman incelemesi tekniği uygulanarak incelemeler gerçekleştirilmiştir. Doküman inceleme tekniği, yapılması düşünülen bir araştırmada amaca uygun dokümanlara ulaşabilme, dokümanları kontrol ederek orijinal olup olmadığının belirlenmesi, dokümanları anlama ve yorumlama, verileri analiz ederek verileri kullanmaya yarayan önemli bir nitel araştırma yöntemi olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Doküman inceleme tekniğinin kullanımı yapılacak bu çalışma için uygun bir teknik olduğu söylenebilir. Olasılık konusuyla yapılan çalışmaların fazlalığından dolayı YÖK Ulusal Tez Merkezinde ilk önce konu kısmında matematik ve eğitim-öğretim şeklinde bir kısıtlama yapıldıktan sonra bu veri tabanına “Olasılık”, “Olasılık konusu”, “Olasılık konusunun öğretimi”, “Olasılık ve İstatistik” ve “Permütasyon-Kombinasyon-Olasılık” şeklinde ifadelerle aramalar yapılmıştır. Araştırma için gerekli tüm veriler elde edildikten sonra bu verilerin analiz kısmına geçilmiştir.

Verilerin İşlenmesi ve Analizi

Alanyazımızda matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların incelenmesi için hazırlanan “Olasılık Konusuna Yönelik Tez Çalışmalarını İnceleme Formu” araştırma verilerini elde etmek için uygulanmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezinde 2000 yılı sonrasında yayınlanan lisansüstü tez çalışmalardan elde edilen veriler, araştırma kapsamındaki alt problemlere uygun olacak şekilde kodlamalar yapılarak çalışmalar kategorilere ayrılmış frekans (f) ve yüzdelik (%) değerler yardımıyla da miktarların sayısal olarak karşılaştırılmasına olanak tanımıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki bazı alt problemlerin birden fazla cevabı olmasından dolayı tez çalışma miktarından daha fazla olacak şekilde veriler elde edildiği kısımlarda olmuştur. Bu durumu daha da açıklamak gerekirse mesela bir çalışmada veri toplama aracı olarak başarı testi, tutum ölçeği, anket gibi birden fazla veri toplama aracı kullanılması gibi 21 tez çalışmasından daha fazla miktarda cevaplar elde edildiğinin de unutulmaması gerekir. Alanyazımızda olasılık konusu ile yapılan lisansüstü çalışmalardan elde edilen verilerin analizinde betimsel içerik analiz sonucuna bakılacaktır. Betimsel içerik analiz, önceden belirlenen bir konuya yönelik gerçekleştirilen tüm çalışmaların ele alınmasıyla sonuçların sistematik bir şekilde yorumlanması kolaylık sağlayan bir analiz çeşidi şeklinde ifade edilmektedir (Jayarajah vd., 2014). Bir başka deyişle betimsel içerik analiz, yazılı metin veya dokümanların belirlenen temalar altında sayısal olarak görünür kılınmasını sağlayan analiz çeşidi olduğu söylenmektedir (Patton, 2014). Betimsel içerik analiz, bir konu hakkında yapılan araştırmaların belirli temalar altında düzenleyerek yorumlanmasına imkan tanımaktadır (Creswell, 2016). Buradan betimsel içerik analiz, merak edilen herhangi bir nitel araştırmaya yönelik elde edilen verilerin frekans (f) ve yüzdelik (%) yardımıyla sayısal olarak belirli temalar altında kategorileştirilmesiyle görünür hale getirilmesi ve yorumlanmasına olanak tanıdığı söylenebilir. Yapılacak bu araştırmada elde edilecek verilerin önceden belirlenen kategorilerin altında frekans (f) ve yüzdelik (%) değeri olacak şekilde genel bir çerçevede bilgi sahibi olunması istenmesinden dolayı bu çalışma için betimsel içerik analizi kullanımının uygun olacağı düşünülmektedir.

BULGULAR

Alanyazımızda matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili 2000 yılı sonrasında yayınlanan lisansüstü çalışmaların belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen analiz sonucunda toplam 21 tane lisansüstü çalışmaların olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu kısmında alt problemlere ait bulgular tablolar halinde ortaya konulmuştur.

Olasılık Konusuyla İlgili Yayınlanan Lisansüstü Çalışmaların Tematik Açidan Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırmanın ilk alt problemi 2000 yılı sonrasında olasılık konusuyla ilgili alanyazımızda yayınlanan lisansüstü çalışmaların tematik açıdan özelliklerinin neler olduğuna yönelik olmuştur. Bu yapının daha anlaşılır olması bakımından kendi içerisinde de alt problemlere ayrılarak bu problemlere cevaplar aranmıştır.

Olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların demografik yapısına yönelik merak edilen ilk soru “Lisansüstü çalışmaların yayınlanma türüne göre dağılımı nasıldır?” sorusudur. Bu soruya yönelik lisansüstü çalışmaların yayınlanma türüne göre frekans ve yüzdelik değeri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Lisansüstü Çalışmaların Türüne Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Lisansüstü Çalışmaların Türleri	Frekans	Yüzdelik (%)
Yüksek Lisans	20	95.2
Doktora	1	4.8
Toplam	21	100

Tablo 1’e bakıldığında olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların 20 tanesi (%95.2) yüksek lisans çalışması olduğu görülürken sadece 1 tanesinin (%4.8) doktora tez çalışmasının olduğu görülmüştür. Burada lisansüstü çalışmaların türleri açısından ağırlıklı olarak yüksek lisans tezleri olduğu görülmektedir.

Araştırmanın demografik yapısının ikinci merak edilen sorusu ise “Lisansüstü çalışmaların yayınlanma yıllarına göre dağılımı nasıldır?” şeklinde olmuştur. Lisansüstü çalışmaların yayınlanma yılına göre frekans ve yüzdelik tablosu Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Lisansüstü Çalışmaların Yayınlanma Yıllarına Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Lisansüstü Çalışmaların Yayın Yılları	Frekans	Yüzdelik (%)
2024	5	23.8
2010	4	19.1
2002	3	14.2
2013	2	9.5
2009	2	9.5
2020	1	4.7
2016	1	4.7
2014	1	4.7
2007	1	4.7
2006	1	4.7
Toplam	21	100

Lisansüstü çalışmaların yayınlanma yıllarına göre bakıldığında 2000 yılı sonrasında farklı yıllarda yayınlanan tez çalışmalarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar içerisinde de en çok 5 tane (%23.8) ile 2024 yılında yayınlanan lisansüstü çalışmaların diğer yıllarda yayınlanan tez çalışmalarına göre daha fazla olduğu yapılan inceleme sonucunda ortaya çıkmıştır.

Alanyazımızda olasılık konusuyla ilgili yapılan tez çalışmalarının demografik yapısına yönelik oluşturulan üçüncü soru “Alanyazımızdaki tezlerin yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımı nasıldır?” sorusundan oluşmuştur. Tez çalışmalarının yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımlarına ait frekans ve yüzdelik tablosu Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Lisansüstü Çalışmaların Yayınlandıkları Üniversitelere Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Üniversiteler	Frekans	Yüzdelik (%)
Boğaziçi Üniversitesi	3	14.2
Balıkesir Üniversitesi	3	14.2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	3	14.2
Uludağ Üniversitesi	2	9.5
Mersin Üniversitesi	2	9.5
Ortadoğu Üniversitesi	1	4.7
Gazi Üniversitesi	1	4.7
Atatürk Üniversitesi	1	4.7
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1	4.7
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	4.7
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	4.7
Sakarya Üniversitesi	1	4.7
Bayburt Üniversitesi	1	4.7
Toplam	21	100

Tablo 3’e bakıldığında olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların yayınlandıkları üniversitelere göre dağılımı açısından bakıldığında çeşitli üniversitelerde yayınlanan çalışmalar olduğu görülmüştür. Yine Tablo 3’e bakıldığında Boğaziçi Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitelerin 3’er taneyle (%14.2) diğer üniversitelere oranla daha fazla yayın yaptıkları yapılan inceleme sonucunda bulunmuştur.

Olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların demografik yapısı bakımından merak edilen son soru ise “Alanyazımızdaki tezlerin yayınlandıkları enstitülere göre dağılımı nasıldır?” sorusudur. Tez çalışmalarının enstitülere göre dağılımına ait frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Olasılık Konusu Uygulanan Lisansüstü Çalışmaların Yayınlandıkları Enstitülere Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Yayınlandığı Enstitülere Göre Dağılımı	Frekans	Yüzdelik (%)
Fen Bilimleri	10	47.6
Eğitim Bilimleri	6	28.5
Sosyal Bilimler	3	14.2
Lisansüstü Eğitim	2	9.5
Toplam	21	100

Tablo 4'e bakıldığında lisansüstü çalışmaların farklı enstitülerde yayınlanan lisansüstü çalışmaların olduğu görülürken bu çalışmalar içerisinde de en fazla 10 tane (%47.6) ile Fen Bilimleri Enstitüsünde yayınlanan çalışma olduğu görülmektedir. Buradan bu çalışmalar içerisinde nerdeyse yarıya yakını Fen Bilimleri Enstitüsünde yayınlandığı şeklinde ifade edilebilir.

Olasılık Konusuyla İlgili Yayınlanan Lisansüstü Çalışmaların Metodolojik Yapısına Ait Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi alanyazımızda matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların metodolojik yapısıyla ilgili olmuştur. Bu alt probleme ait bulgulara geçmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki yayınlanan lisansüstü çalışmalar toplamda 21 tane olduğu halde her bir tez çalışması birden fazla alt probleme cevap oluşturmaya yönelik olduğu için veri toplama araçları ve veri analiz kısmında 21'den çok daha fazla veriler elde edildiğinin unutulmaması gerekmektedir.

Alanyazımızda 2000 yılı sonrasında matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların metodolojik yapılarına göre merak edilen ilk soru "Tez çalışmalarının araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?" sorusu olmuştur. Metodolojik yapının ilk sorusuna ait frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Tez Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Araştırma Yöntemleri	Desen	Frekans	Yüzdelik (%)
Nicel	Deneyssel	5	23.8
	Tarama	3	14.2
	Yarı Deneyssel	2	9.5
	Nedensel Karşılaştırma Yöntemi	1	4.7
Nitel	Doküman Analiz	2	9.5
	Durum Çalışması	2	9.5
	Örnek Olay Çalışması	2	9.5
	Öğretim Deneyi	1	4.7
Karma	Karma	3	14.2
Toplam		21	100

Lisansüstü çalışmaların araştırma yöntemlerine yönelik oluşturulan Tablo 5'e bakıldığında araştırma yöntemi konusunda çeşitli yöntemler denendiği görülmüştür. Bu yöntemlerin frekans değerlerine göre araştırmalarda deneyssel yöntem 5 tane (%23.8) ile diğer yöntemlere göre daha fazla tercih edildiği inceleme sonucunda bulunmuştur.

Olasılık konusu uygulanan tez çalışmalarının metodolojik yapısını yönelik ikinci soru "Tezlerin örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?" sorusu olmuştur. Bu soruya ait frekans ve yüzdelik tablosu Tablo 6'da gösterilmektedir.

Lisansüstü çalışmaların örneklem büyüklüğü için Tablo 6'ya bakıldığında farklı örneklem büyüklükleri ile yapılan araştırmaların olduğu görülürken bu araştırmaların içerisinde de en fazla 8 tane (%38.1) ile 120 ve üzerinde örneklem büyüklüğüne sahip lisansüstü çalışmaların olduğu görülmüştür.

Matematik eğitimi alanında olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmalarının metodolojik yapısı açısından merak edilen üçüncü soru ise “Tezlerin örneklem türüne göre dağılımı nasıldır?” şeklinde olmuştur. Lisansüstü çalışmaların örneklem türüne özgü frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 6. Tez Çalışmaların Örneklem Büyüklüğüne Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Tezlerin Örneklem Büyüklüğüne Göre	Frekans	Yüzdelik (%)
0-30	4	19.1
31-60	3	14.2
61-90	4	19.1
90-120	2	9.5
120 ve üzeri	8	38.1
Toplam	21	100

Tablo 7. Lisansüstü Çalışmaların Örneklem Türüne Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Tezlerin Örneklem Türü Göre	Frekans	Yüzdelik (%)
Öğrenciler	16	76.1
Öğretmen Adayları	2	9.5
Materyaller	2	9.5
Öğretmen	1	4.7
Toplam	21	100

Tablo 7’ye göre olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmalarda en çok 16 tane (%76.1) ile katılımcı olarak öğrencilerle araştırmaların gerçekleştirildiği yapılan inceleme sonucunda bulunmuştur. Buradaki tez çalışmalara bakıldığında diğerlerine göre çok fazla ağırlıklı olarak öğrencilerle gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların olduğu söylenebilir.

Alanyazımızda olasılık konusuyla yapılan tez çalışmalarında merak edilen dördüncü soru “Lisansüstü çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?” sorusudur. Bu soruya ait bulgular yani veri toplama araçları dağılımına göre frekans ve yüzdelik değerler Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Lisansüstü Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Veri Toplama Araçları	Frekans	Yüzdelik (%)
Başarı Testi	14	33.3
Görüş Formu	8	19.1
Tutum Ölçeği	6	14.2
Doküman İncelemesi	4	9.5
Anket	2	4.7
Gözlem	2	4.7
Video ve Ses Kaydı	2	4.7
Form	1	2.3
Öğrenci günlükleri	1	2.3
Proje	1	2.3
Ölçek	1	2.3
Toplam	42	100

Olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmalara bakıldığında alanyazımızda toplam 21 tane tez çalışmasının olduğu bulunmuştur. Bu lisansüstü çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımına yani Tablo 8'e bakıldığında toplam 42 tane veri toplama araçları kullanılan lisansüstü tez çalışmalarının olduğu görülmüştür. Yine Tablo 8'e göre araştırmacılar veri toplama araçları içerisinde en fazla 14 tane (%33.3) ile başarı testini tercih ettikleri görülmüştür.

Olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların metodolojik yapısına göre merak edilen son soru "Lisansüstü çalışmaların veri analiz yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?" sorusudur. Lisansüstü çalışmalarda uygulanan veri analiz yöntemlerine ait frekans ve yüzdelik tablosu Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Tez Çalışmalarının Veri Analiz Yöntemlerine Göre Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Veri Analiz Yöntemlerine Göre	Frekans	Yüzdelik (%)
Bağımsız ve Bağımlı T-testi	9	20.0
Betimsel Analiz	8	17.7
Doküman Analizi	4	8.8
ANOVA- ANCOVA	4	8.8
Frekans Tablosu	4	8.8
Korelasyon Analizleri	3	6.6
İçerik Analizi	3	6.6
RBC+C modelinin aşamalarına göre analiz	2	4.4
Mann Whitney U Testi	2	4.4
Kruskal-Wallis H Testi	2	4.4
Ki-Kare	1	2.2
Etki Büyüklüğü	1	2.2
Maxqda Analizi (Nicel)	1	2.2
Çıkarımsal Analiz	1	2.2
Toplam	45	100

Alanyazımızda toplam 21 tane matematik eğitimi alanında olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışma olmasına rağmen bu çalışmalarda uygulanan veri analizlerinde toplam 45 tane veri analiz yönteminin kullanıldığı Tablo 9'da görülmüştür. Ayrıca yine Tablo 9'a bakıldığında veri analiz yöntemi olarak farklı farklı analiz yöntemleri uygulanmış olsa da bu analiz yöntemleri içerisinde nicel araştırmalarda en fazla 9 tane (%20) ile bağımlı-bağımsız örneklem için t-testi ve nitel araştırmalarda ise 8 taneyle (%17.7) betimsel analizin diğer analiz yöntemlerine oranla daha çok tercih edildikleri yapılan inceleme sonucunda görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Alanyazımızda olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucuna ulaşılması için çalışmaların tematik açıdan özellikleri ve metodolojik yapısı olmak üzere iki alt probleme cevaplar aranmıştır. Tematik açıdan özellikleri ve metodolojik yapının daha anlaşılır olması içinde kendi içlerinde de alt sorular oluşturarak bu sorulara cevaplar aranmıştır. Lisansüstü çalışmalara yönelik tematik açıdan özelliğin ilk sorusu lisansüstü çalışmaların yayınlama türleri dağılımının nasıl olduğuna yönelik olmuştur. Yapılan inceleme sonucunda toplam 21 lisansüstü çalışmadan 20'si (%95.2) yüksek lisans çalışması iken 1'inin (%4.8) doktora çalışması olduğu görülmüştür. Burada yüksek lisans çalışmasının normal sayılabilecek bir miktarda çalışmaya sahipken doktora çalışmasının sadece 1 tane olması bu

alandaki çok az bir sayıda çalışmanın olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Balta'nın (2019), Maden (2021) ile Tavşanlı ve Ulaş (2023) çalışmalarındaki betimsel içerik analiz sonuçlarına bakıldığında yüksek lisans çalışmalarının doktora tez çalışmalarına göre daha çok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu sonuçlar yapılan bu çalışmayla aynı doğrultuda sonuçlar verdiği görülmektedir. Aslına bakılırsa bu durumun normal olduğu ifade edilebilir. Çünkü sadece olasılık konusu değil tüm konu alanlarında yapılan çalışmalara bakıldığında yüksek lisans öğrenimi gören öğrenci sayısının doktora tez çalışmalarına göre çok fazla olması ve bunun yanında bazı doktora çalışmaları yapan bireylerin yüksek lisans çalışmalarının devamı niteliğinde çalışmalar yapmasından dolayı bu sonucun çıktığı söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda olasılık konusunu konu eden doktora tez çalışmalarına alanyazımızda daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen tez çalışmalarının tematik açıdan özelliklerine yönelik ikinci soru lisansüstü çalışmaların yayınlanma yıllarının dağılımına yönelik olmuştur. Yapılan betimsel içerik analiz sonucuna bakıldığında 2000 yılı sonrasında günümüze kadar farklı yıllar içerisinde olasılık konusu uygulanan tez çalışmalarının olduğu görülürken bu çalışmalarda 5 çalışma (%23.8) ile en çok 2024 yılında yapılan tez çalışmalarının olduğu görülmüştür. Buradan olasılık konusuna yönelik gerçekleştirilen tez çalışmalarda çoğunluğun güncel çalışmalar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Uzun vd. (2022) ile Ünlü vd. (2024) yaptıkları araştırmalarda yüksek lisans ve doktora çalışmalarının son dönemlerde daha fazla lisansüstü çalışmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle yayınlanan lisansüstü çalışmaların yıllarına bakıldığında diğerlerine oranla son zamanlarda yapılan çalışmaların daha fazla olduğu yapılan inceleme sonucunda ortaya çıkmıştır (Uzun vd., 2022; Ünlü vd., 2024). Burada yapılan bu çalışmayla aşağı yukarı aynı doğrultuda ilerlendiği ifade edilebilir. Belki de bu durumun oluşmasının sebebi lisansüstü çalışmalarda kullanılan konuların her daim güncelliğini koruması olarak ifade edilebilir. Ayrıca olasılık konusunun akademik açıdan sürekli albenisi olan bir konu olmasından dolayı son yıllarda yapılan çalışmalarda da yer almasını sağladığı düşünülebilir.

Lisansüstü çalışmalarda uygulanan olasılık konusuna yönelik merak edilen üçüncü soru bu çalışmaların yayımlandıkları üniversitelere göre dağılımı hakkında olmuştur. Betimsel içerik analiz sonucuna bakıldığında 13 tez çalışmasının farklı üniversitede yayımlandıkları görülmüştür. Bu üniversitelerden de en fazla Boğaziçi Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesini üçer tane (%14.2) ile çalışmaların yayımlandıkları bulunmuştur. Buradan olasılık konusuyla ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların çeşitli üniversitelerde yayınlanması birçok farklı araştırmacı tarafından bu konunun tercih edilmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Alanyazımıza baktığımızda benzer şekilde Akyürek (2022), Toptaş ve Gözel (2018) ve Kaya Ülker (2024) gerçekleştirdikleri çalışmalarda lisansüstü çalışmaların içerik analiz sonucuna bakıldığında çeşitli üniversitelerde yayınlanan çalışmalar olması bakımından yapılan bu çalışmayla aynı paralellikte ilerlendiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasının belki en önemli nedenlerinden biri de olasılık konusu gibi konuların araştırma yapmak için geniş bir konu alanına sahip olmasıdır.

Alanyazımızda olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların tematik açısına yönelik merak edilen son soru ise lisansüstü çalışmaların yayımlandıkları enstitülere göre dağılımı bakımından olmuştur. Yapılan analiz sonucunda çeşitli enstitülerde yayınlanan lisansüstü çalışmalar olduğu görülürken bu enstitüler içerisinde de en çok 10 çalışma (%47.6) ile Fen Bilimleri Enstitüsünde yayımlandıkları görülmüştür. Bu çalışmayla aynı doğrultuda olacak şekilde Topçu ve Nemlioğlu Koca (2025) çalışmasında lisansüstü çalışmaların yayımlandıkları en fazla Fen Bilimleri Enstitüsünün olduğu görülmektedir. Olasılık konusunun yapısı gereği Fen Bilimleri Enstitüsünde geniş bir çalışma olanağı tanınmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bunun dışında şunu da belirtmek gerekir ki birçok araştırmada Eğitim Bilimleri Enstitüsünün diğer

enstitülere oranla daha baskın olduğu görülmektedir (Toptaş ve Gözel, 2018; Balta, 2019; Köseoğlu ve Eroğlu Doğan, 2020). Burada lisansüstü çalışmalara bakıldığında konudan daha çok konuların öğretimi dikkate alınmasından dolayı bu sonucun ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun yanında olasılık konusu uygulanan tez çalışmaların matematik eğitiminde önemli bir yere sahip olması, bireylerin matematik eğitiminde olasılık konusunun sürekli olarak karşısına çıkması ve öğretimde yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik çalışmalara yer verilmesi bu durumun oluşmasına neden olabilir.

Olasılık konusu uygulanan 2000 yılı sonrasında yayınlanan lisansüstü çalışmaların betimsel içerik analiz sonucunun bulunması amacıyla oluşturulan ikinci alt problem metodolojik yapısıyla ilgili olmuştur. Metodolojik yapının daha iyi anlaşılması için alt sorular oluşturularak cevaplar aranmıştır. Bu sorulardan birincisi tez çalışmalarda uygulanan araştırma yöntemlerinin dağılımına yöneliktir. Yapılan inceleme sonucunda çeşitli araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülürken bu yöntemler içerisinde de en çok 5 çalışma (%23.8) ile deneysel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmüştür. Benzer şekilde Arduç (2024), Ertürk ve Koşar (2023) ile Uzun vd. (2022) çalışmalarında da deneysel araştırma yöntemlerini uygulayan tez çalışmalarının diğer araştırma yöntemlerine göre daha fazla miktarda olduğu görülmüştür. Buradan yapılan bu çalışmayla aynı doğrultuda oldukları ifade edilebilir. Belki de bu durumun oluşmasının sebeplerden biri de yapılan tez çalışmalarının belirli gruplar arasındaki akademik başarı veya tutumları arasındaki farkların görülmesine yönelik olmasından dolayı bu sonucun oluştuğu söylenebilir.

Matematik eğitiminde olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların metodolojik yapısına göre oluşturulan ikinci soru tez çalışmaların uygulandığı örneklem büyüklüğüne göre dağılımı hakkında olmuştur. Yapılan inceleme sonucunda örneklem büyüklüğü bakımından 8 çalışma (%38.1) ile ağırlıklı olarak 120 ve üzeri örneklem büyüklüğünün tercih edildiği görülmüştür. Özellikle olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmalarda çok fazla sınıf veya gruplarla araştırma yapılmasından dolayı bu sonucun ortaya çıktığı ifade edilebilir. Literatür taraması yapıldığında Ozan ve Küçüköğlu (2013) ile Sevinç (2024) gerçekleştirdikleri çalışmalarda benzer örneklem büyüklüğünün tercih edildiği görülürken yapılan bu çalışmayla aynı paralellikte olduğu görülmüştür. Burada özellikle bazı grupların karşılaştırılmasına yönelik araştırmalar gerçekleştirildiği için katılımcı sayıları toplamda 120 ve üzeri örneklem büyüklüğüne sahip grupların tercih edildiği düşünülebilir. Elde edilen bu sonuç doğrultusunda kişi sayısı fazla olan çalışmalar sayesinde olasılık konusuna yönelik akademik başarılar, uygulanan öğretim yöntem veya modeller, kavram yanlışları gibi durumlar hakkında araştırmacılara genel geçer bir seviyede bilgi sahibi olunmasına katkı sağladığı ifade edilebilir.

Lisansüstü çalışmaların metodolojisine göre hazırlanan üçüncü soru tez çalışmalarının örneklem türüne göre dağılımına hakkında olmuştur. Bu alt soruya yönelik gerçekleştirilen betimsel içerik analiz sonucunda olasılık konusu uygulanan tez çalışmalarında öğrenciler, öğretmenler, materyaller ve öğretmen adaylarıyla çalışmalar yapılırken bu örneklem türleri içerisinde de en fazla 16 çalışma (%76.1) ile öğrencilerle çalışma yapıldığı görülmüştür. Alanyazımıza bakıldığında birçok çalışma benzer özellik göstermektedir. Bunlardan bazıları; Arduç (2024), Ertürk ve Koşar (2023), Kefçi ve Baş (2024), Şahin (2024) ile Yıldırım ve Çalık (2024) çalışmalarında öğrenci ağırlıklı çalışmalar yaptıkları yani örneklem türü olarak öğrenci gruplarını tercih ettikleri görülmektedir. Bu sonuç yapılan araştırma ile aynı paralellikte olduğunu göstermektedir. Araştırmanın birçoğu öğrenciler arasındaki akademik başarı, bilgilerin kalıcılığı, kavram yanlışları gibi öğrencilere yönelik çeşitli araştırmalar olduğu için bu sonucun oluşması doğal bir sonuç olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Olasılık konusu uygulanan tez çalışmalarının metodolojik yapısı açısından hazırlanan dördüncü soru tez çalışmalarında kullanılan veri toplama araçlarının dağılımına yönelik olmuştur. Yapılan

analiz sonucunda tez çalışmalarında nicel ve nitel olmak üzere çeşitli veri toplama aracı kullanıldığı görülürken 14 çalışma (%33.3) ile başarı testi diğer veri toplama araçlarına oranla daha fazla kullanıldığı araştırma sonucunda görülmüştür. Şimşek ve Yaşar (2019) ile Uzun vd., (2022) araştırmalarına bakıldığında tez çalışmalarında veri toplama araçları olarak en çok başarı testinin kullanıldığı görülürken bu çalışmayla aynı doğrultuda ilerlendiği görülmüştür. Bu durumun oluşmasında yayınlanan tez çalışmalarında ağırlıklı olarak öğrenci ve öğretmen adaylarının herhangi bir konudaki akademik başarı, tutum puanları arasındaki fark veya bilgilerin kalıcılığına yönelik araştırmaların gerçekleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Elde edilen bu sonuç sayesinde olasılık konusunun öğrencilere aktarımı aşamasında hangi yöntemlerin daha etkili olunduğunun görülmesi açısından da matematik eğitime katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki olasılık konusu uygulanan toplam 21 tez çalışması var iken veri toplama aracında ise toplam 42 tane veri toplama aracı vardır. Bunun sebebi bilindiği üzere bir tez çalışmasında birden fazla alt probleme sahip olmasından dolayı böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Literatürde olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların metodolojik yapısına göre hazırlanan son soru bu çalışmalarda elde edilen verilerin analizi için hangi analiz çeşitlerinin tercih edildiğine yönelik olmuştur. Çalışmalardaki verilerin betimsel içerik analiz sonucuna bakıldığında 21 tez çalışmasında toplam 45 tane veri analiz yönteminin tercih edildiği görülmüştür. Veri analizleri içerisinde de en çok 9 çalışma (%20) ile bağımlı ve bağımsız örneklem için t-testinin araştırmacılar tarafından tercih edildiği görülmüştür. Oğuzman vd. (2021), Ozan ve Küçükoglu (2013) ile Pınar (2025) çalışmalarında veri toplama araçlarından elde edilen verilerin analizinde en fazla bağımlı ve bağımsız örneklem için t-testini seçtikleri yapılan inceleme sonucunda bulunmuştur. Bu sonuçlar yapılan çalışmayla aynı paralellikte hareket ettiğini göstermektedir. Bu durum veri toplama aracındaki durumla benzer şekilde öğrencilerin akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığına yönelik araştırmalar gerçekleştirilmesinden dolayı oluştuğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak bu çalışma Türkiye’de 2000 yılı sonrasında matematik eğitiminde olasılık konusuyla ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmaları irdelenerek elde edilen veriler betimsel içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma kapsamında lisansüstü çalışmaların tematik ve metodolojik yapılarına yönelik oluşturulan soruların sonuçları incelenip bu sonuçlar ışığında yorumlar yapılmıştır. Çalışmanın tematik açıdan özelliklerine göre yapılan analiz sonucunda yüksek lisans çalışmasının doktora tez çalışmalarına göre çok fazla çalışma yapıldığı, farklı yıllarda çalışmaların yapıldığı, çeşitli üniversite ve enstitülerde çalışmaların yapıldığı özellikle Fen Bilimleri Enstitüsündeki çalışma sayılarının diğerlerine oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışmanın ikinci alt problemi olan metodolojik yapısına göre oluşturulan sorulara bakıldığında ise örneklem büyüklüğü olarak 120 ve üzeri örneklem büyüklüğünün diğerlerine göre daha fazla tercih edildiği ve örneklem türü olarak da öğrencilerin diğerlerine oranla araştırmalarda bir hayli fazla tercih edildiği görülmüştür. Bunun yanında veri toplama aracında ağırlıklı olarak başarı testinin seçildiği görülürken bu verilerin analizinde de bağımlı ve bağımsız örneklem için t-testinin diğerlerine göre daha fazla tercih edildiği yapılan inceleme sonucunda bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle olasılık konusuyla ilgili yapılacak lisansüstü çalışmalarda doktora tez çalışmalarına daha fazla yer verilmesi ve olasılık konusunun Fen Bilimleri Enstitüsü dışındaki enstitülerde çokça çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bunun yanında öğrencilerin dışında öğretmen veya öğretmen adaylarıyla ilgili çalışmaların yetersiz denilebilecek bir miktarda gerçekleştirilen çalışmaların olduğu görüldüğü için bu örneklemelere yönelik çalışmalar daha çok yapılması araştırmacılara önerilmektedir.

Olasılık konusuna yönelik gerçekleştirilen bu çalışmayla olasılık konusu uygulanan lisansüstü çalışmaların bir arada verilmesi ve genel bir çerçevede bilgi sahibi olunması açısından kolaylık

sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın verilerini oluşturan çalışmalardan hareketle olasılık konusu öğretiminde öğrencilerin akademik başarılarını ve bilgilerin kalıcılığını artıran öğretim modellerinin görülmesi ve bu modellere göre öğretim ortamlarının nasıl düzenlendiğinin incelenmesi öğretimi gerçekleştirecek öğretmenlere önerilmektedir. Ayrıca öğrencilerin olasılık konusu ile ilgili yaşadıkları kavram yanlışlarının görülmesi, kavram yanlışlarının giderilmesine yönelik etkinliklere ve öğrenme aşamasında yaşanan zorlukların üstesinden nasıl gelindiğinin görülmesi amacıyla bu araştırmanın verilerini oluşturan çalışmalara bakılması öğretmenlere önerilmektedir. Yapılan bu araştırmanın hedeflerinden biri de olasılık konusu ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar hakkında genel bir çerçevede bilgi sahibi olunmasıdır. Bu nedenle elde edilen verilerden yani lisansüstü çalışmalardan hareketle gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmaların farklı yönlerine yönelik yeni çalışmalar yapılabilmesi, bazı çalışmalarda görülen eksikliklerin giderilmesi için yeni çalışmaların düşünülmesi veya olasılık konusu ile ilgili şu ana kadar hiç yapılmamış çalışmaların görülmesi gibi durumlar dikkate alınarak yeni çalışmalar ortaya konulması için araştırmacılara önerilmektedir. Bununla birlikte program geliştiricilerine yönelik olarak da olasılık konusu öğretiminin okul ortamında gerçekleştirilirken lisansüstü tez çalışmalarındaki bulgular dikkate alınarak olasılık konusu öğretimine ayrılan ders saatinin yeterli bir düzeyde olmasını, olasılık konusuna ait kazanımların daha dikkatli hazırlanması, materyaller veya ders kitaplarının hazırlanma aşamaları bu tez çalışmalarında ifade edilen bulgular dikkate alınarak oluşturulması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Arduç, M. A. (2024). Teknoloji Destekli Fen Bilimleri Eğitimi Çalışmalarının İncelenmesi (2020-2023): İçerik Analizi, *Alanyazın*, 5(1), 85-103. <https://doi.org/10.59320/alanyazin.1422735>
- Aydın, N. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*, Gaziantep: Özgür Yayıncılık. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub377>.
- Balta, E. E. (2019). Çocuk Edebiyatı Üzerine Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların İçerik Analizi (2011-2018 Yılları), *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 464-489. <https://doi.org/10.26466/opus.510809>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>.
- Batanero, C. and Diaz, C. (2012). Training School Teachers to Teach Probability: Reflections and Challenges, *Chilean Journal of Statistics*, 3(1), 3-13.
- Baykul, Y. (2011). *İlköğretimde Matematik Öğretimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Bingölbali, E. ve Öz diner, M. (2022). İlkokul ve Ortaokul Matematik Ders Kitabı Etkinliklerinin Gerçek Hayatla İlişkilendirme Açısından İncelenmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 45-65. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.885878>.
- Can, Ö. S. (2018). *Argümantasyon Yaklaşımı ile Olasılık Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Başarılarına ve Bilgilerinin Kalıcılığına Etkisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Araştırmaları*. (Çeviren, Ed. Demir, S. B.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Doruk, M., Duran, M. ve Kaplan, A. (2018). Argümantasyon Tabanlı Olasılık Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Matematiksel Üstbiliş Farkındalıklarına ve Olasılıksal Muhakeme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 12(1), 83-121. Doi: 10.17522/balikesirnef.437714.
- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S. and Linn, M. C. (2010). Cross-national Patterns of Gender Differences in Mathematics: A Meta-analysis, *Psychological Bulletin*, 136(1), 103-127. doi: 10.1037/a0018053.
- Ertürk, S. ve Koşar, S. (2023). Sosyal Yapılandırmacılık Konulu Tezlerin Betimsel İçerik Analizi, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 130-143. <https://doi.org/10.51725/etad.1248617>
- Estrada, A. and Batanero, C. (2020). Prospective Primary School Teachers' Attitudes Towards Probability and Its Teaching, *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 15(1), 48-66. <https://doi.org/10.29333/iejme/5941>.
- Fırat, S. (2018). *Olasılık Öğretme-Öğrenme Sürecinin Matematik Öğretmenlerinin Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gün, H. K., Işık, O. R., ve Şahin, B. (2021). Oyunla Öğretimin Olasılık Başarısına ve Matematik Dersine Tutuma Etkisi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 263-276.
- Jayarajah, K., Saat, R. M. and Rauf, R. A. A. (2014). A Review of Science, Technology, Engineering & Mathematics (STEM) Education Research From 1999–2013: A Malaysian Perspective, *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 10(3), 155-163.
- Kafoussi, S. (2004). Can Children Kindergarten Be Successfully Involved in Probabilistic Tasks?, *Statistics Education Research Journal*. 3(1). 29-39.
- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik Mesleğine Kuramsal Bir Bakış, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(17), 39-56.
- Kaya Ülker, K. (2024). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Akademik Türkçe Öğretimi: Bir Betimsel İçerik Analizi, *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 9(2), 219-245.
- Kefçi, S. S. ve Baş, F. (2024). Türkiye’de Ters Yüz Sınıf Modeliyle İlgili Lisansüstü Çalışmaların İçerik Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 9(2), 78-98.
- Kılıç, M.A. (2020). *Matematik Öğretmen Adaylarının Olasılık Alan Bilgilerine Yönelik Tasarlanan Üst Bilişsel Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Ortamı: Bir Öğretim Deneyi*, Yüksek Lisans Tezi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt.
- Kılıç, M. A. ve Öztürk, M. (2022). Üstbilişsel Sorgulamaya Dayalı Tasarlanan Öğrenme Ortamında Olasılık Öğrenme Süreci: Bir Öğretim Deneyi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 768-787. <https://doi.org/10.21666/muefd.1005370>

- Koparan, T. ve Güven, B. (2014). Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Olasılık Kavramına Yönelik İstatistiksel Okuryazarlık Seviyelerine Etkisi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60-84.
- Köseoğlu S. ve Eroğlu Doğan E. (2020). Türkiye’de 2010-2017 Yılları Arasında Fen Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalında Yapılmış Olan Lisansüstü Tezlerin Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1122-1147.
- Maden, S. (2021). Türkçe Ders Kitapları ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Eğilimleri: Bir İçerik Analizi, *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 30-45.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 8.Sınıf Matematik Ders Kitabı*, Ankara: Kök-e Yayıncılık.
- Muenks, K. and Miele, D.B. (2017). Students’ Thinking About Effort and Ability: The Role of Developmental, Contextual, and Individual Difference Factors, *Review of Educational Research*, 8(4), 707-735. <https://doi.org/10.3102/0034654316689328>.
- Nabbout-Cheiban, M. (2017). Intuitive Thinking and Misconceptions of Independent Events: A Case Study of US and French Pre-service Teachers, *International Journal of Research in Undergraduate Mathematics Education*, 3(2), 255-282.
- Nicolson, C. P. (2005). Is Chance Fair?, *Teaching Children Mathematics*, 12(2), 83-89.
- Nugraheni, L. P. and Marsigit, M. (2021). Realistic Mathematics Education: An Approach to Improve Problem Solving Ability in Primary School, *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 15(4), 511-518.
- Oğuzman, T., Metin, M. ve Kaya, H. (2021). Türkiye’deki Astronomi Eğitimi Araştırmalarının İncelenmesi: Bir Betimsel İçerik Analizi, *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 43-65. <https://doi.org/10.46762/mamulebd.883360>
- Ortiz, C.V. and Alsina, A. (2019). Intuitive Ideas About Chance and Probability in Children From 4 to 6 Years Old, *Acta Scientiae*, 21(3), 131-154. DOI:10.17648/acta.scientiae.v21iss3id5215.
- Ozan, C. ve Küçükoğlu, A. (2016). Sınıf Öğretmenliği Alanındaki Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(12), 27-47.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çeviren, Bütün, M. ve Demir, S. B.), Ankara: Pegem Akademi.
- Pesen, C. (2023). *İlkokullarda Matematik Öğretimi (1. – 4. Sınıf)*. (11. Baskı), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Pınar, M. A. (2025). Türkiye’de Fen Eğitiminde STEM Uygulamalarını Ele Alan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 43-71. <https://doi.org/10.58638/kebd.1537091>
- Ruz, F., Molina-Portillo, E.M., Vásquez, C. and Contreras, J.M. (2020). Attitudes Towards Probability and Its Teaching in Prospective Mathematics Teachers from Chile and Spain, *Acta Sci. (Canoas)*, 22(2), 48-66. DOI:10.17648/acta.scientiae.5489.
- Sevinç, G. (2024). *Sezgisel Temelli Olasılık Kavram Yanılgılarına İlişkin Görevlerde Lise Öğrencilerinin Öz Yeterlik Algılarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Shulman, L. S. (1986). Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching, *Educational Researcher*, 15, 4-14.

Şahin, A. (2022). Oran ve Orantı Konusunun Öğretiminde 4MAT Öğretim Modeli Kullanımının Öğrenci Başarısına ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi, *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6(3), 330-358.

Şahin, A. (2024). 4MAT Öğretim Modeli Uygulanan Lisansüstü Çalışmaların Betimsel İçerik Analizi, *Turkish Journal of Educational Studies*, 11(2), 195-222. <https://doi.org/10.33907/turkjes.1501856>

Şimşek, N. ve Yaşar, A. (2019). GeoGebra ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Tematik ve Yöntemsel Eğilimleri: Bir İçerik Analizi, *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 10(2), 290-313. <https://doi.org/10.16949/turkbilmat.450566>

Tanujaya, B., Prahmana, R.C.I. and Mumu, J. (2018). Designing Learning Activities on Conditional Probability, *The 6th Southeast Asia Design Research International Conference (6th SEA-DR IC)*, 1088, 263-279. DOI:10.1088/1742-6596/1088/1/012087.

Tavşanlı, Ö. F. ve Ulaş, P. (2023). Okuma Çemberinin Türkçe Eğitiminde Kullanımı: Bir Betimsel İçerik Analizi, *Milli Eğitim Dergisi*, 52(237), 141-166. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1073569>

Topçu, P. ve Nemlioğlu Koca, F.Y. (2025). Yeşil Ekonomi Konusunda Yazılmış Lisansüstü Tezlerde Yeşil Denizcilik Vurgusu: İçerik Analizi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(6), 416-435. DOI:10.26677/TR1010.2025.1545

Toptaş, V. ve Gözel, E. (2018). Türkiye'de Matematik Kaygısı ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi, *Eğitim, Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 136-146.

Uzun, E., Cingöz, E. ve Şata, E. (2022). Türkiye'de Fen Bilimleri Eğitiminde Analoji Üzerine Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Betimsel İçerik Analizi, *Anadolu Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 492-519. <https://doi.org/10.18039/ajesi.926677>

Ünlü, Ç., Çeviker, A. ve Çamiçi, F. (2024). Basketbol Branşı ile İlgili Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi, *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences - IJSETS*, 10(1), 36-44. <https://doi.org/10.18826/useeabd.1434002>

Yalçın, D., Başar, M. ve Çilingir Altınar, E. (2025). Gerçekçi Matematik Eğitimi Uygulamasının Veri İşleme Öğrenme Alanındaki Başarıya ve Çeşitli Değişkenlere Etkisi, *Milli Eğitim Dergisi*, 54(246), 759-792. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1518984>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, G. ve Çalık, T. (2024). Okul Terki Konulu Tezlerin Betimsel İçerik Analizi, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 14-25.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2026, 9(1): 20-34.

<https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1618>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Akıllı Turizmde Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz

Doç. Dr. Sadık SERÇEK, Diyarbakır Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Diyarbakır,

e-posta: sadik.sercek@dicle.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-320X>

Muazzez KORMAZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Diyarbakır Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, e-posta: mzzkorkmaz@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8167-7990>

Öz

Yapay zekâ teknolojilerinin, turizm sektöründe önemli bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Son yıllarda bu teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, akıllı turizm uygulamaları da hızla yaygınlaşmış ve turizm faaliyetlerinin dijitalleşmesine katkı sağlamıştır. Yapay zekâ destekli sistemler; seyahat planlama, müşteri ilişkileri, hizmet kişiselleştirme, veri analizi ve destinasyon yönetimi gibi birçok alanda kullanılmakta ve sektörde verimliliği artırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, yapay zekâ teknolojilerinin akıllı turizm üzerindeki etkilerini ve gelecekteki yönelimlerini incelemektir. Bu amaçla, sistematik literatür taraması ve bibliyometrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. 'Web of Science', 'Scopus' ve 'ScienceDirect' veri tabanlarında yer alan, SSCI ve SCIE kapsamındaki İngilizce yayımlanan makaleler analize dâhil edilmiştir. Toplanan veriler, VOSviewer analiz yazılımı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, 2017 sonrasında yapay zekâya yönelik akademik ilginin belirgin biçimde arttığını ve bu teknolojinin akıllı turizmin gelişiminde merkezi bir role sahip olduğunu göstermektedir. Turizm sektöründe yapay zekâ kullanımının artık yalnızca operasyonel bir araç olmaktan çıkarak, sektörün rekabet gücünü belirleyen yenilikçi bir unsur haline geldiği söylenebilir. Bu çalışma, mevcut literatürü bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek akıllı turizmde yapay zekâ uygulamalarının kavramsal gelişimini ortaya koyması bakımından önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlar, gelecekte özellikle öngörüselsel analitik, robotik hizmetler, kişiselleştirilmiş deneyim tasarımı ve otonom seyahat teknolojilerinin araştırmalarda daha fazla önem kazanacağını göstermekte ve alan yazınına yönlendirici nitelikte ipuçları sağlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, akıllı turizmin gelişiminde yapay zekânın hem mevcut durumu hem de gelecekteki potansiyeli hakkında kapsamlı bir çerçeve sunarak literatüre anlamlı bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Turizm, Yapay Zekâ, Bibliyometrik Analiz.

Makale Gönderme Tarihi: 20.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 04.01.2026

Önerilen Atıf:

Serçek, S. ve Korkmaz, M. (2026). Akıllı Turizmde Yapay Zekâ: Bibliyometrik Bir Analiz, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1): 20-34.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(1): 20-34. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1618>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Artificial Intelligence in Smart Tourism: A Bibliometric Analysis

Associate Prof. Dr. Sadık SERÇEK, Diyarbakır Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Diyarbakır, e-mail: sadik.sercek@dicle.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-320X>

Muazzez KORMAZ, MSc. Student, Diyarbakır Dicle University, Institute of Social Sciences, Diyarbakır, e-mail: mzzkorkmaz@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8167-7990>

Abstract

Artificial intelligence technologies have the potential to create a significant transformation in the tourism sector. In recent years, with the development of these technologies, smart tourism applications have rapidly become widespread, contributing to the digitalization of tourism activities. AI-supported systems are used in many areas such as travel planning, customer relations, service personalization, data analysis, and destination management, increasing efficiency in the sector. The main objective of this study is to examine the effects of artificial intelligence technologies on smart tourism and their future trends. For this purpose, systematic literature review and bibliometric analysis methods were used. English-language articles published in the 'Web of Science', 'Scopus', and 'ScienceDirect' databases, within the scope of SSCI and SCIE, were included in the analysis. The collected data were evaluated using VOSviewer analysis software. The findings show that academic interest in artificial intelligence has increased significantly after 2017, and that this technology plays a central role in the development of smart tourism. It can be said that the use of artificial intelligence in the tourism sector has now moved beyond being merely an operational tool and has become an innovative element determining the sector's competitiveness. This study makes a significant contribution by evaluating the existing literature from a holistic perspective and revealing the conceptual development of artificial intelligence applications in smart tourism. Furthermore, the results indicate that predictive analytics, robotic services, personalized experience design, and autonomous travel technologies will gain more importance in future research, providing guiding clues for the literature. In this context, the research offers a comprehensive framework on both the current state and future potential of artificial intelligence in the development of smart tourism, thus making a meaningful contribution to the literature.

Keywords: Smart Tourism, Artificial Intelligence, Bibliometric Analysis.

Received: 20.11.2025

Accepted: 04.01.2026

Suggested Citation:

Serçek, S. and Korkmaz, M. (2026). Artificial Intelligence in Smart Tourism: A Bibliometric Analysis, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(1): 20-34.

GİRİŞ

Son yıllarda turizm sektöründe yaşanan dijital dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte ivme kazanmış ve “akıllı turizm” kavramı hem teorik hem de pratik açıdan önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Akıllı turizm üzerine yapılan akademik çalışmaların giderek artması, alanın bilimsel olarak da olgunlaşmakta olduğunu göstermektedir. Nitekim Liu ve Wang, (2020) 96 akademik makaleyi frekans analizi, ağ analizi ve metin madenciliği yöntemleriyle incelemiş ve akıllı turizm araştırmalarının gelişim sürecini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Araştırmada 2015 ve 2017 yıllarında iki önemli kırılma noktası belirlenmiş; özellikle 2017 sonrası dönemde uluslararası akademik üretimin belirgin şekilde arttığı tespit edilmiştir.

Aynı zamanda bilgi işlem kapasitesindeki gelişmeler, büyük veri erişimi ve makine öğrenimi algoritmalarındaki ilerlemeler, yapay zekânın turizm alanında kritik bir rol üstlenmesine olanak tanımıştır. Yapay zekâ sistemleri, özellikle veri toplama, analiz ve işleme gibi insan bilişi açısından karmaşık olan süreçleri etkin biçimde yerine getirerek karar verme mekanizmalarını desteklemektedir (Knani vd., 2022).

Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) entegrasyonu, turistik bölgeleri daha akıllı hale getirmiştir. Destinasyonlar, seyahat deneyimini artırmak amacıyla yararlı bilgileri toplayan, değiştiren ve seyahat etkinlikleriyle gerçek zamanlı olarak bağ kuran bir seyahat platformu oluşturmak için bu teknik kaynakları kullanmaktadır (Hott Correa ve Gosling 2020). Bu da turizm sektöründe, Akıllı Turizm olarak adlandırılan dönemde, diğer endüstrilerde olduğu gibi yapay zekâ, bilgi teknolojileri ve robotik sistemlerdeki ilerlemelerin hızla yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle akıllı telefon ağları, akıllı otel ve destinasyon sistemleri, seyahat acenteleri, merkezi rezervasyon sistemleri, akıllı bilet uygulamaları ve tur rehber sistemleri gibi inovatif uygulamalar, yanı sıra sanal gerçeklik teknolojisi de sektöre büyük katkı sağlamaktadır (Atar, 2020). Bu gelişmeler doğrultusunda, turizm faaliyetlerinde geleneksel yaklaşımlar yavaş yavaş terk edilmekte ve tüm katılımcıların giderek daha fazla iş süreçlerine dâhil olduğu yeni bir yaklaşıma geçiş yapılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında akıllı turizmde yapay zekânın geçmiş, şimdiki ve gelecekteki çalışmaların sistematik bir bakış açısı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca disiplinler arası alanların bibliyometrik analizini sağlayarak literatürdeki boşluğu doldurmak da hedefler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda bilişim sistemlerinin gelişmesine ilişkin gelecek araştırmalara rehberlik etmek ve akademik literatüre katkıda bulunmak da hedeflenmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Akıllı Turizm

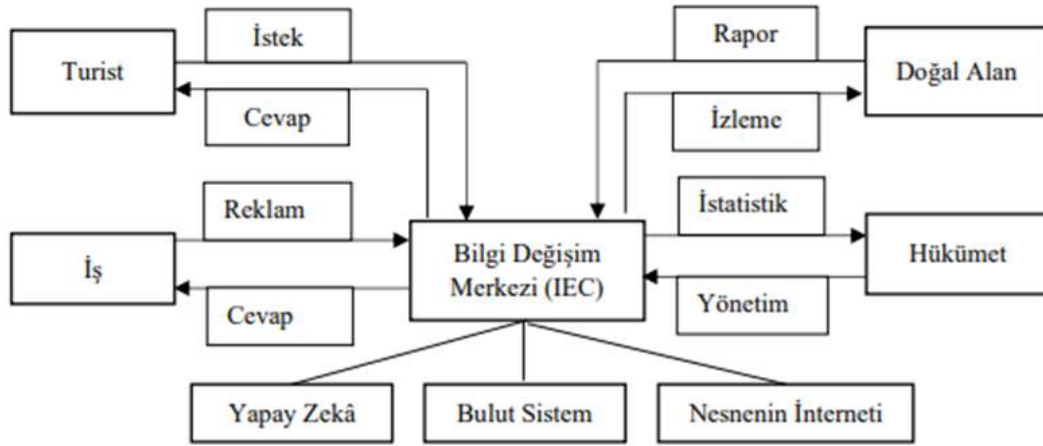
Akıllı turizm terimi ilk olarak 2000 yılında Gordon Philips tarafından ortaya atılmış olup, turizm faaliyetlerinin ve işletmelerinin yönetimi, geliştirilmesi, planlanması ve pazarlanmasında sürdürülebilir ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesini ifade etmektedir (Akt. Li vd., 2017). Gretzel vd. (2015) akıllı turizmi bir destinasyondaki unsurlar tarafından desteklenen fiziksel altyapı, sosyal bağlantılar, devlet kuruluşları, kurumsal kaynaklar ve ziyaretçi verilerinin toplanmasıyla desteklenen, özellikle sürdürülebilirlik odaklı turizm faaliyetleri olarak tanımlamaktadır.

UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü), 2009 yılında akıllı turizmi, hizmet zincirinin her aşamasında temiz, yeşil, etik ve kaliteli olma kriterlerine dayalı bir kavram olarak tanımlamıştır (<http://sdg.iisd.org>). Bu tanıma, 2015 yılında bilgi iletişim teknolojileri (BİT) ve akıllı destinasyon kavramlarının eklenmesiyle birlikte, 2017 yılında akıllı turizmin turizmin geleceği olarak kabul edilmiştir (<https://www.unwto.org>).

Huang vd., (2012) akıllı turizmi, bilgi işlem teknolojilerin gündelik yaşam ve kültürle entegre edilerek turistin kişisel ihtiyaçlarına odaklanma ve bu ihtiyaçları karşılama çabası olarak tanımlamıştır. Akıllı

turizm, turistlerin seyahat planlarını yaparken karar verme kalitesini artırarak, görselleştirmelerinde yardımcı olup, veri odaklı yapısı sayesinde bilişsel sınırlarını genişletir (Yoo vd., 2017).

Buhalis ve Amaranggana (2014) ise akıllı turizmi, turistlere gerçek zamanlı iletişim ve konum bilgisine dayanarak özelleştirilmiş hizmetler sunma amacını taşımak olarak tanımlamışlardır. Turizm sektörünün, bilgi iletişim teknolojileriyle entegre olması ve turizmin dijital dönüşümü olarak adlandırılan akıllı turizm, turistik deneyimlerin BİT ile birleşmesinden kaynaklanan bir sosyal olguyu ifade etmektedir (Hunter vd., 2015; Lee vd., 2020). Akıllı turizm aynı zamanda, mevcuttaki akıllı teknolojilerin turistik deneyimlerle bütünleştirilmesini, turizm aktivitelerinin daha aktif ve etkin olarak test edilmesini ve turistlere güncel çözümler sunulmasını içermektedir (Başer ve Olcay, 2022).

Şekil 1. Akıllı Turizm Yapısı

Kaynak: Zhu vd., (2014: 553–564).

Zhu vd., (2014) şekil 1'deki akıllı turizm yapısını, turist, doğal alan, hükümet, iş ve bilgi değişim merkezi olarak beş unsurda göstermektedir. Bu yapı çerçevesinde, turistlerin, bilet alma veya rezervasyon yapma taleplerini bilgi değişim merkezine ileterek, merkezin bu isteklere yanıt verdiği görülmektedir. Öte yandan doğal alanların izlenmesinden sorumlu olan bilgi değişim merkezi, ziyaretçi tüketicileri istatistiklerini analiz etmek ve arşivlemek amacıyla bilgileri kendisine iletilmelidir. Sonuçlanan istatistiksel veriler daha sonra devlet yetkililerine gelecek politikalar için sunulabilir. Son olarak, restoran, otel, eğlence ve turizmle ilgili diğer işletmeler, turistlere reklam ve promosyon tanıtımları yapmaları için bilgi değişim merkezine başvurabilirler.

Akıllı turizm gelişimi, işletmeleri ve destinasyonları içeren sisteminde üretilen verilerin toplanması, paylaşılması ve işlenmesine dayanmaktadır. Bu nedenle, Akıllı turizmin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için farklı bileşenlerin varlığı gereklidir. Bu bileşenler; akıllı deneyim, akıllı iş ekosistemi ve akıllı turizm destinasyon şeklindedir (Gretzel vd., 2015). Akıllı deneyim bileşeninin turistik deneyimleri teknoloji aracılığıyla daha bireysel ve gerçek zamanlı hale getirmeye odaklandığını belirtirken, Neuhofer vd., (2015) ise, akıllı turizm deneyiminin oluşmasına katkı sağlayan etkenleri veri toplama, herhangi bir yerden bağlantı kurabilme ve gerçek zamanlı senkronizasyon şeklinde tanımlamışlardır.

Buhalis ve Amaranggana (2014) çalışmasına göre, akıllı turizmin iş bileşenleri, paydaşların aktif olarak birbirine kenetlenmesi, organizasyon çevikliği ve temel turizm uygulamalarının dijitalleştirilmesi gerekliliği olarak tanımlamaktadır. Akıllı turizmin yükselmesiyle birlikte, ortaya çıkan yeni talep ve değerlere cevap verebilen bir akıllı iş ekosistemi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu akıllı iş ekosistemi, turist kaynaklarının dönüşümünü ve turizm deneyiminin işbirliğiyle oluşturulmasını destekleyen bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Gretzel vd., 2015).

Akıllı destinasyonlar, yerel halkı değerlendirmenin yanı sıra turistleri de dikkate alarak akıllı şehir ilkelerini uygular; bu nedenle, akıllı şehirlerin bir devamı olarak kabul edilir (Gretzel vd., 2015). Lopez de Avila ve Sánchez (2015) ise, akıllı destinasyonları, sürdürülebilir turizm uygulamalarını güvence altına alan, gelişmiş turistik çekiciliği olan, yenilikçi, turist etkileşimini kolaylaştıran, herkesin kolayca erişebildiği ve turistlerin tecrübelerini geliştiren turizm noktası şeklinde tanımlamaktadır.

Yapay Zekâ

Yapay zekâ teriminin ilk kez 1965 yılında Amerikalı bilgisayar bilimci John McCarthy tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Yapay zekâ kavramının teorik bir çerçevede genişletilmesi, bilgisayar bilimlerinde mantıksal problem çözme süreçlerinin sadeleştirilmesine yönelik çalışmalar sırasında ortaya konmuştur. Başlangıçta yapay zekâ, karmaşık matematiksel problemlerin çözülmesi amacıyla tasarlanmış bir yaklaşım olarak geliştirilmiş ve bu yönüyle teorik düşünme süreçlerini desteklemek üzere yapılandırılmıştır (Zsarnoczky, 2018). Yapay zekâ konseptinin doğrulanmasının ilk dönemlerde önemli güçlükler içerdiği ifade edilmektedir. Alan yazınında, bu konudaki anlayışın gelişimine önemli katkılar sağlayan Profesör Douglas Carl Engelbart'ın, ilgili bilim insanları arasında ortak bir kavramsal zeminin oluşmasına yardımcı olduğu aktarılmaktadır (Akt. Sloman, 2019).

Yapay zekâ araştırması, bağımsız bir bilim alanı olarak evrim geçirdi ve birçok endüstri alanında uygulanmaktadır. Farklı endüstrilerin alt sektörlerinde yaygın bir şekilde kullanılan yapay zekâ, kaliteyi ve verimliliği artırarak çeşitli süreçlerin hızını artırabilir. Gelecekle ilgili tahminlere gelince, gelişimin mevcut bilgimizi aşmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu nedenle, yapay zekâ tarafından şekillendirilen yeni dünyaya nasıl adapte olabileceğimiz konusu kritik bir öneme sahiptir (Zsarnoczky, 2018).

Shankar (2018) ise yapay zekâyı, zekâ sergileyen programlar, algoritmalar ve makineleri olarak ifade etmiştir. Pereira vd., (2020) yapay zekâyı; diğer akıllı teknoloji ve araçları, makine öğrenimi, nesnelerin İnterneti, yapay sinir ağlarını, büyük veriyi, akıllı robotları ve sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamalarını içerdiğini belirtmiştir.

Artan hesaplama gücü, büyük veri erişimi ve makine öğrenimi algoritmalarındaki ilerlemeler, yapay zekânın önemini artırmaktadır. İnsanlar tarafından gerçekleştirilen birçok karmaşık görev, özellikle veri toplama, işleme ve analiz gibi zekâ gerektiren işlemlerde, büyük veri, işleme kapasiteleri ve algoritmalarına dayanmaktadır. Bu görevler, birçok akıllı hizmet ve etkinliğin temelini oluşturur; hizmet sağlayıcı-müşteri etkileşimlerini etkiler; ve hizmet, operasyonlar, yönetim ve pazarlama için birçok sonuç doğurmaktadır (Buhalis vd., 2019).

Literatürde, yapay zekânın mühendislik, bilgisayar bilimleri ve tıp gibi disiplinlerde yoğun biçimde incelendiği açıkça görülmektedir (Duede vd., 2024). Buna karşın, sosyal bilimlerde yürütülen araştırmalarda yapay zekâya yönelik ilginin daha düşük düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışma turizm ve konaklama alanındaki söz konusu boşluğu doldurmayı; hem akademisyenlere hem de uygulayıcılara yapay zekânın potansiyeline ilişkin değerli bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışma sosyal dünyanın karmaşık problemlerini yapay zekâ perspektifinden ele almanın sağlayabileceği katkılara da dikkat çekmektedir (Liu ve Wang, 2020).

Literatürde, yapay zekâ araştırmalarının zaman içerisindeki tematik ve disiplinler dönüşümünü ortaya koymak amacıyla çalışmalarını belirli dönemlere ayırarak inceleyen çeşitli araştırmacılar bulunmaktadır. Örneğin, Gargiulo vd., (2022) yapay zekâ ekosistemini tarihsel dönemler üzerinden analiz ederek, AI çalışmalarının bilimsel alanlar arasında nasıl yayıldığını ve tematik olarak nasıl çeşitlendiğini ortaya koymuştur. Bu kapsamlı analiz, yapay zekâ çalışmalarının özellikle mühendislik, bilgisayar bilimleri ve tıp alanlarında belirgin bir yoğunlaşma gösterdiğini; buna karşın diğer disiplinlerde daha sınırlı düzeyde ele alındığını göstermektedir. Benzer şekilde, Duede vd., (2024) tarafından 1985–2022 yılları arasında gerçekleştirilen büyük ölçekli bibliyometrik inceleme, AI'ya ilişkin yayınların ağırlıklı olarak teknik disiplinlerde kümelendiğini ve sosyal bilimlere yayılımının daha yavaş

gerçekleştiğini doğrulamaktadır. Nitekim sosyal bilimlerdeki yapay zekâ çalışmalarının görece daha düşük yoğunlukta olduğu farklı araştırmalarda da vurgulanmaktadır (Liu ve Wang, 2020). Bu bağlamda, mevcut çalışma turizm ve konaklama alanındaki bu literatür boşluğunu doldurmayı, söz konusu alanda yapay zekânın potansiyeline ilişkin kapsamlı bir çerçeve sunmayı ve sosyal dünyanın karmaşık yapısının AI perspektifiyle incelenmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Stratejisi

Bu araştırmanın yöntem yaklaşımında bibliyometrik bir araştırma yöntemi benimsenmiş olup veri toplama sürecinde sistematik literatür taraması uygulanmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki yayınların etkileşimlerini, yapısını ve etkilerini ölçmek amacıyla matematiksel ve istatistiksel araçları kullanan nicel göstergelere dayalı bir yöntemdir. Bu analiz, yayımlanan bilimsel dergiler, kitaplar ve diğer akademik çıktılar gibi kaynakların matematiksel ve istatistiksel teknikler aracılığıyla bütüncül biçimde incelenmesini içermektedir (Diodato ve Gellatly, 2013; Lee vd., 2020).

Çalışma kapsamında literatürdeki nitelikli akademik yayınlara sistematik biçimde ulaşabilmek amacıyla Web of Science, Scopus ve ScienceDirect veri tabanlarında kapsamlı bir tarama gerçekleştirilmiştir. Arama stratejisinde “akıllı turizm (smart tourism)”, “yapay zekâ (artificial intelligence)”, “teknoloji (technology)”, “teknoloji kabul modeli (technology acceptance model)”, “Endüstri 4.0 (Industry 4.0)” ve “bibliyometrik analiz (bibliometric analysis)” anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

Araştırma Soruları

Akıllı turizmde yapay zekâ kullanımının giderek artması, bu alandaki akademik üretimin yapısını, yönelimlerini ve etki düzeyini sistematik biçimde inceleme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gereksinim doğrultusunda çalışmanın temel amacı; akıllı turizm ile yapay zekâ kesişiminde üretilen bilimsel yayınların zaman içerisindeki gelişimini, araştırma konularını, kavramsal eğilimleri ve akademik işbirliği ağlarını bibliyometrik yöntemlerle ortaya koymaktır. Bu amaçla Web of Science, Scopus ve ScienceDirect veri tabanlarından elde edilen veriler kullanılarak alandaki yayınların gelişimi, kavramsal dağılımı ve istatistiksel özellikleri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına (AS) yanıt aranmıştır:

AS1: 2017 yılından itibaren akıllı turizmde yapay zekâ konulu yayınların sayısında nasıl bir eğilim (trend) gözlemlenmektedir?

AS2: Akıllı turizmde yapay zekâ ile ilgili literatürde en çok atıf yapılan anahtar kelimeler ve öne çıkan ortak yazarlar kimlerdir?

Bu soruların analizi, akıllı turizm alanındaki yapay zekâ uygulamalarının gelişimini ve etkisini daha iyi anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Arama Kriterleri

Araştırma kriterleri araştırmanın temelini oluşturarak, akademik alandaki güncel ve nitelikli bilgilere erişim sağlamak amacıyla özenle seçilmiştir.

İlk olarak, Web of Science, Scopus ve ScienceDirect veri tabanlarında “akıllı turizm”, “yapay zekâ”, “teknoloji”, “teknoloji kabul modeli” ve “Endüstri 4.0” gibi anahtar kelimeler kullanılarak tarama yapılmış; belirlenen kriterlere göre 2017–2024 yılları arasındaki yayın dönemi kapsamında yer alan, SSCI ve ESCI indekslerinde bulunan İngilizce makaleler çalışmaya dâhil edilmiştir. İngilizce makalelere

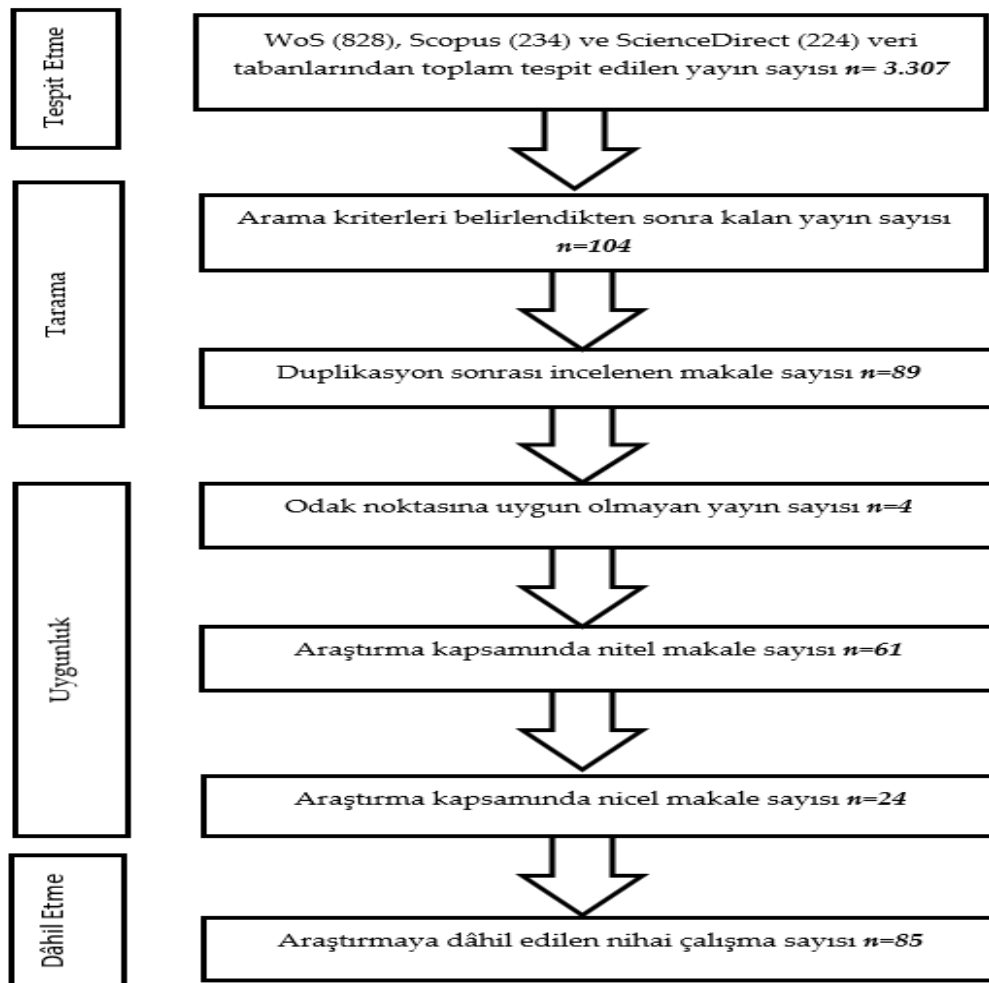
odaklanılmasının nedeni, bu dilde yayın yapan dergilerin literatürde daha geniş temsil edilmesi ve bilimsel araştırmalar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasıdır (Dobrescu vd., 2021).

İkinci olarak araştırmada, bilginin daha derinlemesine incelenmesi ve gelişimine yönelik kapsamlı bir anlayış elde etmek amacıyla “akıllı turizmde yapay zekâ” alanındaki yayınları, yazarları, kurumları ve ülkeleri araştırmayı, yazarların zaman içindeki anahtar kelime sıklığına göre belirlenen trend konuları tespit etmeyi ve ortak kelime analizi ile tematik haritalar oluşturmayı içermek için VOSviewer programı kullanılarak arama filtreleri uygulanmıştır. VOSviewer programı kullanılarak yazarların ortak alıntıları ve ortak sözcükleri analiz edilmiştir. Ayrıca ülke sıralamasında (SJR) en üst sıralarda yer alan dergilerde yayınlanan makalelere odaklanılarak, en yüksek kalitede bilgilere erişim sağlanmıştır. Bu seçim kriterleri, çalışmanın metodolojik temelini oluşturup, araştırmanın bilimsel katkı sağlama potansiyelini artırmıştır.

BULGULAR

Akış Şeması

Akış şemasındaki açıklamalar genel olarak alan araştırması teknikleriyle derlenen verilerin analizi üzerine yapılmaktadır. Analiz çeşidinin seçimi, istatistiksel testler, güven aralığı, istatistiksel testlerin tercih edilme nedeni vb. noktalar, bölümün giriş kısmında açıklanır, ardından bulgular varsayımlara uygunluğu değerlendirilerek yorumlanır (Azevedo vd., 2011).

Şekil 2. Akış Şeması

Şekil 2.'deki akış şemasında genel arama kriterleri doğrultusunda Web of Science (WoS) veri tabanından 828, Scopus'tan 234 ve ScienceDirect'ten 2.245 olmak üzere toplam 3.307 makale elde edilmiştir. Üç veri seti birleştirildikten sonra yinelenen çalışmalar çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra, SJR sıralamasında Q1 ve Q2 kategorilerinde yer alan yüksek kaliteli dergilerde yayımlanmış makaleler seçilmiştir. Devamında, araştırma alanı ile doğrudan ilişkili olmayan yayınlar ve akademik nitelik taşımayan çalışmalar ayıklanmıştır. Uygulanan tüm filtreleme adımlarının ardından, araştırma kapsamına en uygun 85 makale analiz için seçilmiştir. Bu kapsamlı süreç, turizm ve teknoloji kesişimin de yapılan çalışmaların mevcut durumunu anlamak ve alandaki bilimsel literatüre katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Makalelerin Kategori Çeyreği (Q) Değeri

Kategori Çeyreği (Q) değeri, makalenin yayımlandığı derginin ilgili alandaki prestij düzeyini gösteren bir ölçüttür. Bu değer genellikle dergilerin yayınladığı makalelerin akademik etkinliğini ve önemini yansıtır. Q1 kategorisi en üst düzeyde olan ve en yüksek prestije sahip dergileri temsil ederken, Q4 kategorisi ise en düşük prestije sahip dergileri temsil eder (SJR, 2021). Dolayısıyla, bir makalenin Q1 kategorisinde yayımlanmış olması, o makalenin akademik alanda büyük bir etkiye sahip olduğunu ve yüksek kalitede olduğunu gösterebilir. Q2 ve Q3 kategorileri ise orta düzeyde prestije sahip dergileri temsil eder.

Aşağıdaki Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te Web of Science (WoS), Scopus ve ScienceDirect veri tabanlarında 2017-2024 yılları arasında turizm ve konaklama sektörüne odaklanan en etkili beş makaleyi içeren bir liste sunmaktadır. Bu makaleler, sektördeki önemli konuları ele alarak yapay zekâ, müşteri hizmeti, akıllı konaklama ve gerçek zamanlı işbirliği gibi alanlarda bilimsel katkıda bulunan çalışmaları kapsamaktadır. Bu dönemde öne çıkan beş makalenin detaylı analizi aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. WoS Veri Tabanında 2017-2024 Yıllarında Yayımlanan Q1 Değeri Yüksek Olan İlk Beş Makale Listesi

Yazarlar	Makale Adı	Dergi Adı (yıl)	Kategori Çeyreği	Alıntı Sayısı	Çalışma Yöntemi
Zeng, Z., Chen, P. J., and Lew, A. A.	From high-touch to high-tech: COVID-19 drives robotics adoption	Tourism Geographies (2020)	Q1	293	Nitel
Buhalis, D., and Sinarta, Y.	Real-time co-creation and nowness service: lessons from tourism and hospitality	Journal of Travel & Tourism Marketing (2019)	Q1	267	Nitel
Lin, H., Chi, O. H., and Gursay, D.	Antecedents of customers' acceptance of artificially intelligent robotic device use in hospitality services	Journal of Hospitality Marketing & Management (2020)	Q1	133	Nitel
Leung, R.	Smart hospitality: Taiwan hotel stakeholder perspectives	Tourism Review (2019)	Q1	73	Nitel
Ribeiro, M. A., Gursay, D., and Chi, O. H.	Customer Acceptance of Autonomous Vehicles in Travel and Tourism	Journal of Travel Research (2022)	Q1	73	Nitel

Tablo 3. Scopus Veri Tabanında 2017-2024 Yıllarında Yayımlanan Q1 Değeri Yüksek Olan İlk Beş Makale Listesi

Yazarlar	Makale Adı	Dergi Adı (yıl)	Kategori Çeyreği	Alıntı Sayısı	Çalışma Yöntemi
Cubric, M.	Drivers, barriers and social considerations for AI adoption in business and management: A tertiary study	Technology in Society, (2020)	Q1	125	Nitel
Van, N. T. T., Vrana, V., Duy, N. T., Minh, D. X. H., Dzong, P. T., Mondal, S. R., and Das, S.	The role of human-machine interactive devices for post-COVID-19 innovative sustainable tourism in Ho Chi Minh City, Vietnam	Sustainability (2020)	Q1	80	Nitel
Zheng, W., Liao, Z., and Lin, Z.	Navigating through the complex transport system: A heuristic approach for city tourism recommendation	Tourism Management (2020)	Q1	38	Nitel
Leung, X.Y.	Technology-enabled service evolution in tourism: a perspective article	Tourism Review (2022)	Q1	32	Nitel
Bulchand-Gidumal, J., Secin, E. W., O'Connor, P., and Buhalis, D.	Artificial intelligence's impact on hospitality and tourism marketing: exploring key themes and addressing challenges España como caso de estudio	Current Issues in Tourism (2023)	Q1	14	Nitel

Tablo 4. Sciencedirect Veri Tabanında 2017-2024 Yıllarında Yayınlanan Q1 Değeri Yüksek Olan İlk Beş Makale Listesi

Yazarlar	Makale Adı	Dergi Adı (yıl)	Kategori Çeyreği	Alıntı Sayısı	Çalışma Yöntemi
Tussyadiah, I.	A review of research into automation in tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on Artificial Intelligence and Robotics in Tourism	Annals of Tourism Research (2020)	Q1	323	Nitel
Li, Y., Hu, C., Huang, C., and Duan, L.	The concept of smart tourism in the context of tourism information services	Tourism Management (2017)	Q1	306	Nitel
Park, S.	Multifaceted trust in tourism service robots	Annals of Tourism Research (2020)	Q1	152	Nitel
Lv, X., Liu, Y., Luo, J., Liu, Y., and Li, C.	Does a cute artificial intelligence assistant soften the blow? The impact of cuteness on customer tolerance of assistant service failure	Annals of Tourism Research (2021)	Q1	145	Nitel
Xiang, Z., Stienmetz, J., and Fesenmaier, D. R.	Smart Tourism Design: Launching the annals of tourism research curated collection on designing tourism places	Annals of Tourism Research (2021)	Q1	56	Nitel

Yukarıda Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’deki bilgiler, Web of Science (WoS), Scopus ve ScienceDirect veri tabanının 2017-2024 yılları arasında yayınlanmış Q1 değeri yüksek olan ilk beş makaleyi kapsamaktadır. Tablolarda ilgili makalelerin yazar adları, makale adları, yayımlandığı dergiler, yayın yılı, kategori çeyreği, toplam atıf sayısı ve çalışma yöntemi gibi temel bibliyometrik özellikleri yer almaktadır. Ayrıca makalelerin Q değerleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun Q1 çeyreğinde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu çalışmaların turizm ve akıllı turizm araştırmaları alanında yüksek etki değeri taşıdığına işaret etmektedir.

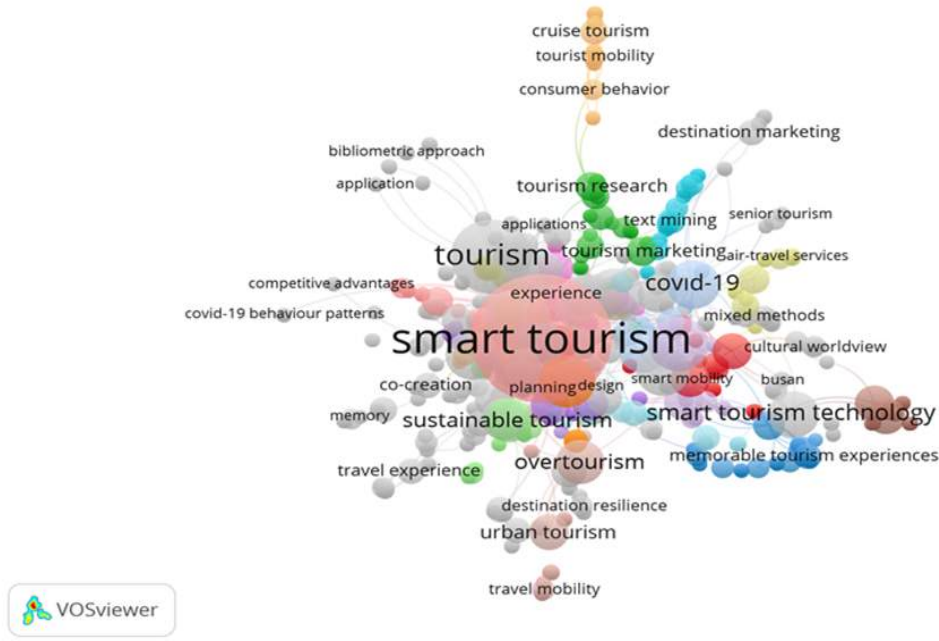
Bu çalışmada her veri tabanı için ilk beş makalenin seçilmesinin temel nedeni, akıllı turizmde yapay zekâ konusunu ele alan en nitelikli ve en yüksek etki düzeyine sahip yayınların belirlenerek temsili bir örneklem oluşturulmasıdır. Q1 kategorisindeki dergiler, alanında en üst çeyrekte yer aldığından bilimsel etki, görünürlük ve atıf performansı açısından belirleyici bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, veri tabanlarının “Q1 etki düzeyi yüksek yayınlar” ölçütüne göre sıralanan ilk beş makalesinin incelenmesi, hem literatürdeki öncü eğilimlerin hem de yapay zekâ-akıllı turizm ilişkisine dair güncel araştırma odaklarının sistematik bir şekilde ortaya konulmasına olanak sağlamaktadır. Bu makalelerin tercih edilmesinde aşağıdaki üç kriter dikkate alınmıştır:

- Bibliyometrik analizlerde sık kullanılan “üst sıralardaki sınırlı fakat etkisi yüksek yayınların karşılaştırmalı incelenmesi” yaklaşımına uygunluğu,
- Veri setinin yönetilebilir ve yorumlanabilir bir kapsamda tutulması,
- Araştırma konusundaki dominant temaları temsil edebilecek yeterli çeşitliliği sağlamasıdır (Bornmann, 2014).

Bu bağlamda belirlenen beş makale, hem nitelik hem atıf performansı açısından ilgili dönemi yansıtan güçlü ve yeterli bir örneklem sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler Analiz Haritası

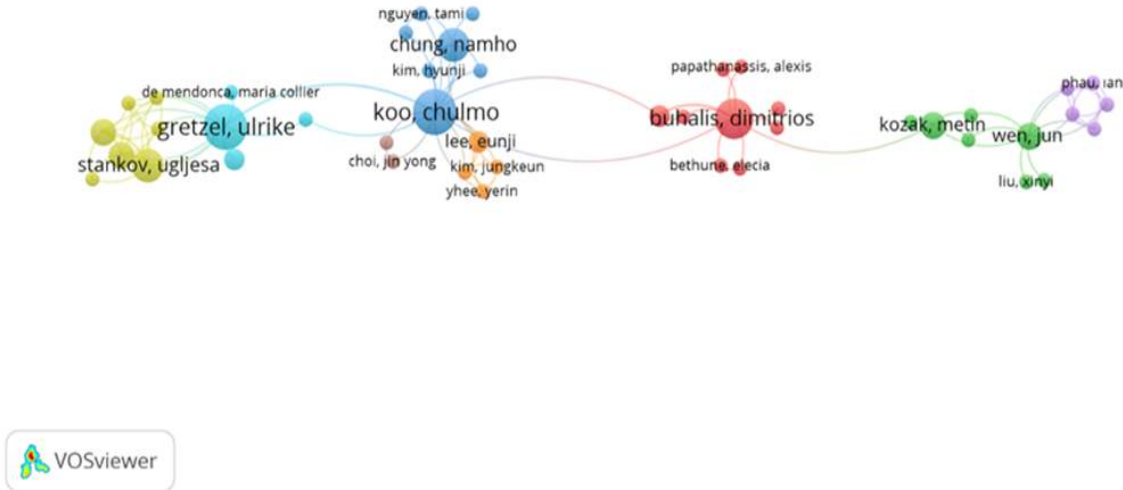
Aşağıda harita 1.’de yer alan anahtar kelimeler analiz haritası, akıllı turizm alanında gerçekleştirilen yapay zekâ çalışmalarının odak noktalarını göstermektedir. Bu kelimeler arasında turizm deneyimi, seyahat hareketliliği, rekabet avantajları, tüketici davranışları ve destinasyon pazarlaması gibi konuların yanı sıra e-turizm, akıllı turizm destinasyonları, akıllı otelcilik gibi yapay zekâ uygulamalarının turizm sektöründeki etkilerine de vurgu yapılmaktadır. Bu anahtar kelimeler, yapay zekâ tabanlı turizm inovasyonu ve gelişimi üzerine yapılan araştırmaların önemli bir özetini sunmaktadır.

Harita 1. Kelimeler Analiz Haritası

Harita 1.'de akıllı turizmde yapay zekâ kapsamında yayınlanmış olan makalelerde sıklıkla kullanılan ilk beş anahtar kelimelerin, smart tourism, tourism, covid-19, smart tourism technology ve sustainable tourism olduğu görülmektedir. Ayrıca anahtar kelimeler akıllı turizm ve yapay zekâ temelli turizm inovasyonu ve gelişimi konusundaki önemli araştırmalara dikkat çekerken, sektördeki bu yeniliklerin nasıl şekillendiğini ve gelecekteki potansiyel etkilerini anlamak için bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Ortak Yazar Analiz Haritası

Harita 2. Ortak Yazarlar

Harita 2.'de VOSviewer yazılımı ile oluşturulan akıllı turizmde yapay zekâ kapsamındaki makalelerdeki ortak yazarların ağ analizini göstermektedir. Noktalar, yazarları temsil ederken, boyutları akademik etki ve atıf sayısını yansıtmaktadır. Farklı renkler, yazar gruplarını ve araştırma

temalarını ayırt etmekte, işbirliklerinin yoğunluğunu ve araştırma eğilimlerini analiz etmeye olanak tanımaktadır (Van ve Waltman 2010).

Harita 2.'de Koo Chulmo, Gretzel Ulrike ve Buhalis Dimitrios'un güçlü bağlantılarla ilişkili olduğu ve bu yazarların *akıllı turizm* alanında önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Koo Chulmo, özellikle Gretzel ve Buhalis ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmalarla öne çıktığı görülmektedir. Örneğin, Gretzel vd. (2015) tarafından kaleme alınan *Smart tourism: Foundations and developments* makalesi, akıllı turizmin temellerini ve gelişimini ele almaktadır. Sonuç olarak, ağ haritası, Koo Chulmo, Gretzel Ulrike ve Buhalis Dimitrios'un işbirliklerinin akıllı turizm alanında birbirleriyle olan etkileşimlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın ana odak noktası, akıllı turizm alanında sunulan yapay zekâ teknolojisi ile ilgili araştırma makalelerini bibliyometrik bir analizle sistematik bir şekilde incelemektir. İlk olarak konuyla ilgili makaleler Web of Science, Scopus ve ScienceDirect veri tabanlarından analiz edilerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Arama sonucunda 3.307 makaleye ulaşılmış olup, sistematik arama kriterleri yapılarak 85 makale incelemeye alınmıştır. Bu da şekil 2'deki akış şemasında gösterilmiştir. Çalışmada, akıllı turizm alanındaki yapay zekâ yayınlarını genel bir değerlendirme ile incelenmiş ve uluslararası literatürdeki eğilimleri belirlemeye olanak tanımıştır.

İkinci olarak, ülke sıralamasında (SJR) en üst sıralarda (Q1 ve Q2) yer alan dergilerde yayınlanan makalelere odaklanarak, en yüksek kalitede bilgilere erişim sağlanmıştır. Bununla ilgili Web of Science, Scopus ve ScienceDirect veri tabanında 2017-2024 tarihleri arasında yayınlanan Q1, Q2 ve alıntı sayısı yüksek olan beş makalenin listesi tablo şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışmanın üçüncü aşamasında, VOSviewer programı kullanılarak harita 1'de yer alan en çok kullanılan anahtar kelimelere odaklanılmıştır. Bu anahtar kelimelerin, akıllı turizmde yapay zekâ teknolojisinin odak noktalarına ne ölçüde vurgu yaptığı incelenmiştir. Akıllı turizmde yapay zekâ ile ilgili literatürde en çok atıf yapılan anahtar kelimeler arasında *smart tourism* (akıllı turizm), *artificial intelligence* (yapay zekâ), *tourism experience* (turizm deneyimi) ve *sustainable tourism* (sürdürülebilir turizm) öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, araştırmaların temel odak noktalarını ve sektördeki yenilikçi uygulamaların yönelimlerini yansıtmaktadır.

Son aşamada ise, harita 2.'de ortak yazar analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, belirli yazarların akıllı turizm alanındaki işbirliklerinin yoğunluğunu ve etkisini ortaya koymaktadır. Özellikle Koo Chulmo, Gretzel Ulrike ve Buhalis Dimitrios gibi yazarların güçlü bağlantıları, bu alandaki bilgi birikiminin gelişimine önemli katkılar sağladığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, akıllı turizmde yapay zekâ teknolojisinin giderek artan bir ilgiye sahip olduğunu ve bu teknolojinin turizm endüstrisindeki büyüme potansiyelini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, turizm endüstrisinde teknolojik yeniliklerin ve yapay zekânın rolünün daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, akıllı turizmde yapay zekâ odaklı araştırmaların, endüstrisindeki yeniliklerin şekillenmesinde ve gelecekteki gelişmelerin yönlendirilmesinde kritik bir öneme sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Ayrıca bu çalışmanın sonuçları, akıllı turizm alanında yapay zekâ teknolojisinin daha fazla araştırılması gerektiğini ve bu alandaki teknolojik gelişmelerin endüstrideki uygulamalara yansıtılması için gerekli adımların atılması gerektiğini de göstermektedir.

Tartışma

Araştırma soruları doğrultusunda elde edilen bulgular, özellikle yapay zekâ uygulamalarının turizm sektörü üzerindeki etkilerini ve ilgili literatürdeki önemli eğilimleri açıklığa kavuşturmayı

amaçlamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, 2017 ile 2024 yılları arasında akıllı turizmde yapay zekâ konulu yayınların sayısında belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Bu artış, özellikle COVID-19 pandemisinin turizm sektöründe büyük değişikliklere yol açmasının ardından ivme kazanmıştır. Pandeminin, seyahat ve konaklama hizmetlerine olan talebi ve sektördeki dijital dönüşüm gerekliliğini artırdığı düşünülürse, yapay zekâ gibi teknolojilerin turizmde entegrasyonunun hızlandığı söylenebilir. 2020'den sonra özellikle robotik süreçlerin benimsenmesi ve gerçek zamanlı hizmet inovasyonları üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bu eğilim, Tablo 2'deki Zeng vd., (2020) tarafından yapılan *COVID-19 drives robotics adoption* başlıklı makale gibi önemli çalışmalarla somutlaşmıştır.

Ayrıca, bu dönemde, özellikle akıllı otelcilik, turizmde yapay zekâ destekli müşteri deneyimi ve akıllı seyahat çözümleri gibi konuların daha fazla ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. 2017-2024 yılları arasında yayınlanan makalelerde bu temaların sıkça vurgulandığı, akıllı turizm teknolojileri ve sürdürülebilir turizm gibi anahtar kelimelerin popülerleştiği gözlemlenmiştir (harita 1). Bu bulgular, literatürdeki artan ilginin sadece yapay zekâya dayalı çözümlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu teknolojilerin çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlik bağlamında nasıl şekillendirildiğine de işaret etmektedir.

Bu araştırmada, akıllı turizmde yapay zekâ konusundaki anahtar kelimeler ağ analizine dayalı olarak yapılan değerlendirmelerde, *smart tourism*, *tourism*, *COVID-19*, *smart tourism technology* ve *sustainable tourism* gibi kavramların öne çıktığı görülmüştür (harita 1). Bu anahtar kelimeler, yapay zekâ tabanlı turizm çözümlerinin pandemi sonrası dönemde nasıl dönüştüğünü ve sürdürülebilirlik gibi küresel önceliklerle nasıl ilişkilendirildiğini yansıtmaktadır. Özellikle COVID-19'un seyahat ve turizm sektöründeki dönüşümü tetiklemesi, sürdürülebilir turizm ve akıllı turizm teknolojisi gibi kavramların, sektördeki yenilikçi çözümlerle ilişkilendirilmesinin bir sonucu olarak görülebilir.

Ortak yazarlar analizi, özellikle Koo Chulmo, Gretzel Ulrike, ve Buhalis Dimitrios gibi isimlerin akıllı turizm alanında yoğun işbirlikleriyle öne çıktığını göstermektedir (harita 2). Bu araştırma liderlerinin, akıllı turizm teknolojileri ve yapay zekâ temalı projelerde önemli katkılarda bulunduğu, özellikle yapay zekâ tabanlı hizmetlerin benimsenmesi ve müşteri deneyiminin iyileştirilmesi gibi alanlarda etkili çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Koo ve Gretzel'in (2015) *Smart tourism: Foundations and developments* başlıklı çalışması, akıllı turizmin temel prensiplerini ve gelişim sürecini ele alarak bu alandaki ilk önemli derlemelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu işbirliklerinin, literatürdeki güncel trendleri şekillendiren güçlü etkileşimlere ve fikir liderliğine işaret ettiği söylenebilir.

Çalışmadaki Sınırlamalar

Çalışmanın kapsamı doğrultusunda belirlenen sınırlılıklar aşağıda belirtilmiştir.

Anahtar kelime sınırlamaları: Anahtar kelime seçiminde büyük bir özen gösterilmiş ve çalışmanın teması ve kapsamına önem verilmiştir. Bu nedenle, farklı bibliyometrik tekniklerin uygulanması, yapay zekânın pratik bir değerlendirmesine olanak tanıyabilir.

Yöntem sınırlamaları: Çalışmada kullanılan yöntemlerin belirli varsayımlara dayanması veya farklı yöntemlerin kullanılmamış olması, sonuçların yorumlanmasını etkileyebilir.

Teknoloji sınırlamaları: Yapay zekâ teknolojilerinin hızla evrilen doğası, çalışmanın yapıldığı dönemde mevcut teknolojik imkânlarla sınırlı olması, gelecekteki teknolojik gelişmelerin dikkate alınmasını engelleyebilir.

Literatür sınırlamaları: Literatür taraması sürecinde daha geniş bir zaman dilimi incelenerek, akıllı turizmde yapay zekâ konusunun tarihsel gelişimi ve trendleri daha iyi anlaşılabilir.

Bu sınırlamalar, çalışmanın sonuçlarının ve önerilerin yorumlanması ve genelleştirilmesi açısından dikkate alınmalıdır. Gelecek araştırmalara, bu sınırlamaları aşarak daha kapsamlı bir bakış açısı sunabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Atar, A. (2020). Gelenekselden dijitale turizm sektörü. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1640-1654.
- Başer, M. Y., ve Olcay, A. (2022). Akıllı turizmde yapay zekâ teknolojisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(3), 1795-1817.
- Azevedo, L. F., Canário-Almeida, F., Almeida Fonseca, J., Costa-Pereira, A., Winck, J. C., and Hespanhol, V. (2011). How to write a scientific paper—Writing the methods section: Como escrever um artigo científico—Estruturação e redacção da secção de métodos. *Revista portuguesa de pneumologia*, 17(5), 232-238.
- Buhalis, D., and Amaranggana, A. (2014). Smart tourism destinations enhancing tourism experience through personalisation of services. In *Information and communication technologies in tourism 2015: Proceedings of the international conference in Lugano, Switzerland, February 3-6, 2015* (pp. 377-389). Cham: Springer International Publishing.
- Buhalis, D., and Sinarta, Y. (2019). Real-time co-creation and nowness service: lessons from tourism and hospitality. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(5), 563-582.
- Bornmann, L. (2014). How are excellent (highly cited) papers defined in bibliometrics? A quantitative analysis of the literature. *Research Evaluation*, 23(2), 166-173.
- Bulchand-Gidumal, J., William Secin, E., O'Connor, P., and Buhalis, D. (2024). Artificial intelligence's impact on hospitality and tourism marketing: exploring key themes and addressing challenges. *Current Issues in Tourism*, 27(14), 2345-2362.
- Cubic, M. (2020). Drivers, barriers and social considerations for AI adoption in business and management: A tertiary study. *Technology in Society*, 62, 101257.
- Diodato, V. P., and Gellatly, P. (2013). *Dictionary of bibliometrics*. New York: Routledge.
- Dobrescu, A. I., Nussbaumer-Streit, B., Klerings, I., Wagner, G., Persad, E., Sommer, I., and Gartlehner, G. (2021). Restricting evidence syntheses of interventions to English-language publications is a viable methodological shortcut for most medical topics: a systematic review. *Journal of Clinical Epidemiology*, 137, 209-217.
- Duede, E., Dolan, W., Bauer, A., Foster, I., and Lakhani, K. (2024). Oil & water? Diffusion of AI within and across scientific fields. arXiv preprint arXiv:2405.15828. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2405.15828>
- Gargiulo, F., Fontaine, S., Dubois, M., and Tubaro, P. (2023). A meso-scale cartography of the AI ecosystem. *Quantitative Science Studies*, 4(3), 574-593.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., and Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electronic markets*, 25(3), 179-188.
- Gretzel, U., Werthner, H., Koo, C., and Lamsfus, C. (2015). Conceptual foundations for understanding smart tourism ecosystems. *Computers in Human Behavior*, 50, 558-563.

- Hott Correa, S. C., and Gosling, M. d. S. (2020). Travelers' perception of smart tourism experiences in smart tourism destinations. *Tourism Planning & Development*, 18(4), 415–434. <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1798689>
- Huang, X. K., Yuan, J. Z., and Shi, M. Y. (2012). Condition and key issues analysis on the smarter tourism construction in China. In *International Conference on Multimedia and Signal Processing* (pp. 444–450). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Hunter, W. C., Chung, N., Gretzel, U., and Koo, C. (2015). Constructivist research in smart tourism. *Asia Pacific Journal of Information Systems*, 25(1), 103–118.
- <http://sdg.iisd.org/news/unwto-tourism-resilience-committeestresses-need-for-%E2%80%9Csmart-tourism%E2%80%9D/>, (14 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2017-02-21/innovation-technology-and-sustainability-pillars-smart-destinations>, (14 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- Knani, M., Echchakoui, S., and Ladhari, R. (2022). Artificial intelligence in tourism and hospitality: Bibliometric analysis and research agenda. *International Journal of Hospitality Management*, 107, 103317.
- Lee, I. S., Lee, H., Chen, Y. H., and Chae, Y. (2020). Bibliometric analysis of research assessing the use of acupuncture for pain treatment over the past 20 years. *Journal of Pain Research*, 13, 367–376, <https://doi.org/10.2147/JPR.S235047>
- Leung, R. (2019). Smart hospitality: Taiwan hotel stakeholder perspectives. *Tourism Review*, 74(1), 50–62.
- Leung, X. Y. (2020). Technology-enabled service evolution in tourism: a perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 279–282.
- Lin, H., Chi, O. H., and Gursoy, D. (2020). Antecedents of customers' acceptance of artificially intelligent robotic device use in hospitality services. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(5), 530–549.
- Li, Y., Hu, C., Huang, C., and Duan, L. (2017). The concept of smart tourism in the context of tourism information services. *Tourism management*, 58, 293–300.
- Liu, S., and Wang, L. (2020). Artificial intelligence in different disciplines: Development, applications, and future directions. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 68, 123–145.
- Lv, X., Liu, Y., Luo, J., Liu, Y., and Li, C. (2021). Does a cute artificial intelligence assistant soften the blow? The impact of cuteness on customer tolerance of assistant service failure. *Annals of Tourism Research*, 87, 103114.
- Lopez de Avila Munoz, A., and Sánchez, S. G. (2015). Destinos turísticos inteligentes. *Economía Industrial*, 395, 61–69.
- Neuhofer, B., Buhalis, D., and Ladkin, A. (2015). Smart technologies for personalized experiences: a case study in the hospitality domain. *Electronic Markets*, 25(3), 243–254.
- Park, S. (2020). Multifaceted trust in tourism service robots. *Annals of Tourism Research*, 81, 102888.
- Pereira, A. G., Lima, T. M., and Santos, F. C. (2020). Industry 4.0 and Society 5.0: Opportunities and threats. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(5), 3305–3308.
- Ribeiro, M. A., Gursoy, D., and Chi, O. H. (2022). Customer acceptance of autonomous vehicles in travel and tourism. *Journal of Travel Research*, 61(3), 620–636.
- Sigala, M. (2018). Social media and customer engagement in the tourism industry. *Journal of Travel Research*, 57(6), 743–757.
- Shankar, V. (2018). How artificial intelligence (AI) is reshaping retailing. *Journal of Retailing*, 94(4), vi–xi.

- Slovan, A. (2019). *The computer revolution in philosophy: Philosophy, science and models of mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- SJR-Scimago Journal and Country Rank. (2021). Journal Rankings. <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=3315&type=j&year=2019> Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2024.
- Tussyadiah, I. (2020). A review of research into automation in tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on Artificial Intelligence and Robotics in Tourism. *Annals of tourism research*, 81, 102883.
- Van, N. T. T., Vrana, V., Duy, N. T., Minh, D. X. H., Dzung, P. T., Mondal, S. R., and Das, S. (2020). The role of human-machine interactive devices for post-COVID-19 innovative sustainable tourism in Ho Chi Minh City, Vietnam. *Sustainability*, 12(22), 9523.
- Van Eck, N., and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Xiang, Z., Stienmetz, J., and Fesenmaier, D. R. (2021). Smart Tourism Design: Launching the annals of tourism research curated collection on designing tourism places. *Annals of Tourism Research*, 86, 103154.
- Yoo, C. W., Goo, J., Huang, C. D., Nam, K., and Woo, M. (2017). Improving travel decision support satisfaction with smart tourism technologies: A framework of tourist elaboration likelihood and self-efficacy. *Technological Forecasting and Social Change*, 123, 330-341.
- Zeng, Z., Chen, P. J., and Lew, A. A. (2020). From high-touch to high-tech: COVID-19 drives robotics adoption. *Tourism geographies*, 22(3), 724-734.
- Zheng, W., Liao, Z., and Lin, Z. (2020). Navigating through the complex transport system: A heuristic approach for city tourism recommendation. *Tourism Management*, 81, 104162.
- Zsarnoczky, M. (2018). The digital future of the tourism & hospitality industry. *Boston Hospitality Review*, 6, 1-9.
- Zhu, W., Zhang, L. and Li, N. (2014). Challenges, function changing of government and enterprises in Chinese smart tourism. *Information and Communication Technologies in Tourism*, 10, 553-564.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2026, 9(1): 35-51.

<https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1619>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kırşehir’de Tarihi Türkmen Mezarlıkları*

Hikmet KARAASLAN, Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, e-posta: hkmt.krsln@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3149-5427>

Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kayseri, e-posta: stopcu@erciyes.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6832-6531>

Öz

Türkmen mezarlıkları, Türkmen topluluklarının mezarlarına dikmiş oldukları tamgalı veya süslemesiz doğal haliyle yerleştirilen mezar taşlarının bulunduğu alanlardır. Kırşehir tarih boyunca Türkistan’ dan Anadolu’ ya göç yoluyla gelen Türkmen topluluklarına ev sahipliği yapmış şehirlerden biridir. Türkmen toplulukları Kırşehir’e geldikleri zaman kendi yaşam alanlarını oluşturarak köyler kurmuşlardır. Türkistan’dan gelirken yanlarında taşınır kültür varlıkları ile gelenek ve göreneklerini taşımışlar ve yerleştikleri yerlere de bunları yansıtmışlardır. Yerleştikleri köylerin isimlerine de kendi oymak, boy, aşiret ve cemaat isimlerini vermişlerdir. Aynı şekilde Kırşehir ve çevresine yerleşen Türkmenler beraberlerinde ölü gömme ve mezar geleneklerini de getirerek bölgede oluşturulmuş olan mezarlık alanlarında bu gelenekleri yansıtmışlardır. Mezarlarda mezar taşlarını doğal haliyle olduğu gibi diktikleri ve sade bıraktıkları gibi bazı bölgelerde de boy tamgalarını da taşlara kazımışlardır. Kırşehir çevresinde boy tamgalı dikili Türkmen mezar taşlarına rastlanmamıştır. Kırşehir yöresinde çalışma sırasında elde edilen veriler doğrultusunda Kırşehir ili Kaman ilçesi Çağırkan Köyü Mezarlığı’nda, Kırşehir ili Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı’nda, Kırşehir ili Kaman ilçesi Savcılıklı Köyü Mezarlığı’nda, Kırşehir ili Mucur ilçesi Asmakaradam Köyü Mezarlığı’nda Türkmen mezarlıkları ve Türkmen Mezar Taşları tespit edilmiştir. Mezar taşları günümüzde ya boş bir arazide ya da yerleşim yeri çevresinde bulunmakta ve etrafı bir duvar veya tel örgüyle çevrilmiş vaziyettedir.

* Bu makale; Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanmakta olan “Kırşehir Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları” adlı doktora, tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırşehir, Türkmen, Mezar Taşı, Mezarlık.

Makale Gönderme Tarihi: 22.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.01.2026

Önerilen Atıf:

Karaaslan, H. ve Topçu, S. M. (2026). Kırşehir’de Tarihi Türkmen Mezarlıkları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1): 35-51.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(1): 35-51. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1619>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Historical Turkmen Cemeteries in Kırşehir

Hikmet KARAASLAN, Ph.D. Student, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Kayseri, e-mail: hkmt.krsln@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3149-5427>

Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU, Erciyes University, Faculty of Literature, Kayseri, e-mail: stopcu@erciyes.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6832-6531>

Abstract

Turkmen cemeteries are areas where tombstones, whether naturally decorated or not, are erected on the graves of Turkmen communities. Kırşehir is one of the cities that has historically hosted Turkmen communities migrating from Turkestan to Anatolia. When Turkmen communities arrived in Kırşehir, they established villages, establishing their own living spaces. They brought with them movable cultural heritage, traditions, and customs from Turkestan, and these were reflected in the places they settled. They also named the villages they settled after their own tribes, clans, tribes, and communities. Similarly, the Turkmen who settled in Kırşehir and its surrounding areas brought with them their burial and burial customs and reflected these customs in the cemeteries established in the region. They erected the tombstones as they were, leaving them plain, and in some areas, they also carved the tribal tombstones into the stones. No Turkmen tombstones with tribal tombstones have been found in the Kırşehir area. Based on data obtained during research in the Kırşehir region, Turkmen cemeteries and Turkmen gravestones were identified in the Çağırkan Village Cemetery in the Kaman district of Kırşehir province, the Central Cemetery in the Akpınar district of Kırşehir province, the Savcılıkışla Village Cemetery in the Kaman district of Kırşehir province, and the Asmakaradam Village Cemetery in the Mucur district of Kırşehir province. Today, the gravestones are located either in vacant lots or around settlements, surrounded by walls or wire fences.

Keywords: Kırşehir, Turkmen, Gravestone, Cemetery.

Received: 22.11.2025

Accepted: 06.01.2026

Suggested Citation:

Karaaslan, H. and Topçu, S. M. (2026). Historical Turkmen Cemeteries in Kırşehir, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(1): 35-51.

GİRİŞ

Kırşehir, tarih boyunca Luviler, Hattiler, Galatlar, Hititler, Frigler, Tabal Krallığı, Lidyalılar, Medler, Persler, Makedonyalılar, Kapadokya Krallığı, Pontus Krallığı, Romalılar, Sasaniler, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar gibi çeşitli devletlere ve toplumlara ev sahipliği yapmıştır (Şahin, 2007: 8). Türkmenler, ilk olarak Anadolu'ya Selçuklu Devleti kurulmadan önce gelmişlerdir. İkinci defa Anadolu'ya gelişleri Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun akabinde olmuştur (Şahin, 2007: 15). Anadolu'ya gelen Türkmenler çeşitli oymak ve aşiretlere bölündüler ve çeşitli bölgelerde varlıklarını sürdürdüler. Bazen boy adlarıyla bazen de beslemiş oldukları hayvan adlarıyla anıldılar. Yaşadıkları yerlere kendilerince Türkçe terimler kazandırdılar. Denizler, ırmaklar, dağlar, ovalar Türkçe adlarıyla coğrafyada yerlerini aldılar (Şahin, 2007: 16). Kırşehir dolaylarına 24 Oğuz Boyundan Karkın, Kınık, Kayı, Bayat, Çepni, Yazır, Bayındır, Kızık, Avşar, Dodurga, Beğdili, Çavuldur, Salur, Buğduz (Büğüz) boyları gelmiştir (Şahin, 2007: 19). Bu boylara bağlı olarak toplam 450 dolayında Türkmen Aşireti gelip Kırşehir'de yurt tutmuştur. Türkmenlerle birlikte Kırşehir'de günümüzde de önemli bir değere sahip Aşık Paşa, Ahi Evran, Gülşehri, Hacı Bektaş Veli, Kaya Şeyhi ve Süleyman Türkmani gibi Türkmen büyükleri gelmişler ve yerleşmişler mezarları da Kırşehir 'de medfundur. Kırşehir'in müzik kenti olmasında büyük öneme sahip Abdallar da Türkmen toplulukları içerisinde. Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Çekiç Ali gibi büyük müzik ustalarının da Türkmen kültürünün dile getirilmesinde büyük katkıları olmuştur.

Mezarlık, Arapça ziyaret kelimesinden türeyen “ziyaret mekanı” anlamındaki mezar kelimesinden Türkçe ekle türetilerek elde edilmiş bir yer adıdır. Arapça'da “ölünün gömüldüğü alan” anlamındaki kabir ve metfene karşılık gelen Farsça ile Türkçe'de daha yaygın görülen mezar kelimesinin kullanımında kabirlere gidilmekle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim (et-Tekâsür 102/2) ve hadislerde “ziyaret” kelimesinin geçmesinin de etkisi görülmektedir. Mezarlığın karşılığı olarak Arapça'da makber veya makbere (kabirlerin bulunduğu alan), cebban veya cebbane (sahra), Farsça'da mezarat, kabristan ve guristan olarak kullanılmaktadır. Önemli kişilerin mezarlarına veya mezarlarının bulunduğu alanlara ravza, meşhed, kubbe, türbe ve kümbet; cami, tekke, türbe gibi yapıların yanında bulunan küçük mezarlık alanlarına Türkçe'de hazire (etrafı çalı, çit veya taştan duvarla çevrili yer) ve daha çok tekke ve zaviye hazirelerine vadi-i hamušan (sessizler vadisi) olarak adlandırılmıştır. Eski Türkçe'de kabire “sın” (Anadolu lehçesinde sin) ve mezarlık alanına da “sınlağ” (Anadolu lehçesinde sinle) denildiği kayıtlarda geçmektedir (Bozkurt, 2004: 519). Cenaze defnedildikten sonra mezarın baş tarafına bir mezar taşı (Seng-i mezar) dikilir. Yunus Emre'nin dilinde bunun adı “hece taşı” dır. Mezar taşının hece taşı olarak ifade edilmesi Arap Alfabesinde ilk harfin elif olması, elifin de mezar taşına benzemesindendir. Elif ise vahdetin sembolüdür (Şener, 1999: 387).

İslam'ın ilk dönemlerinde süslü ve gösterişli mezar yapımı geleneğinin bulunmamasına rağmen Hulafa-i Raşidin'den sonra Emevi ve Abbasi Dönemlerinde muhteşem mezar ve türbeler yapılmaya başlanmıştır (Cilacı, 1998: 345).

Türk kültür tarihine büyük katkılar sunan ve Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde bozkır alanlarda büyük mezarlıklar oluşturan kurganların (mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe, tümölüs) üstüne taş dikmek bir geleneğin yansımalarıydı. Bu mezar taşlarının bir kısmında kitabeler ve tamgalar bulunuyordu. Orhon Yazıtları'nın aslında Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan için dikilmiş anıt mezarların taşları olduğu sanılmaktadır. Çin kaynaklarında Türkler 'in mezar üzerine bir bina (bark) yaptıkları, duvarlarına ölünün şahsını ve hayatta iken katıldığı savaşları anlatan sahneler resmettikleri ve onun kimliği hakkında bilgilerin yer aldığı yazılı işaretler diktikleri belirtilmektedir. Mezarın üstüne çadır kurulması ve ölünün hayatta iken öldürdüğü kişi sayısı kadar balbal dikilmesi gelenektir. Türkler 'in İslâmiyet'i kabulünden sonra

çadırlar kümbet, balballar ise abidevi mezar taşları şeklinde kendini göstermiştir (Bozkurt, 2004: 519).

Türkmenler, Türkistan'dan Anadolu'ya gelirken gelenek ve göreneklerinin yanı sıra Türkistan'da uygulamış oldukları mezar taşı geleneğini Anadolu'ya taşımışlardır. Kendi mezarlarının olduğu mezarlıklar oluşturmuşlardır. Türkistan'da mezarlara balbal ve menhir dikme geleneğini Anadolu'da yaşadıkları yerlere taşımışlar ve bu geleneğin izlerini Kırşehir'de yaşadıkları yerlere de yansıtmışlardır. Türkmenler yaşadıkları yerlerde mezarlıklarını oluşturmuşlardır. Türkmenler öldükten sonra ölülerini defnettikten sonra mezarlarının baş ucuna ve ayak ucuna abidevi doğadan doğal haliyle kesilmiş şeklindeki taşları dikmişlerdir. Mezar taşlarının üzerine kendi boylarına ait tamgaları işlerken, sade ve süslemesiz bırakmışlardır. Kırşehir yöresinde çalışma sırasında elde edilen veriler doğrultusunda Kırşehir ili Kaman ilçesi Çağırkan Köyü Mezarlığı'nda, Kırşehir ili Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı 'nda, Kırşehir ili Kaman ilçesi Savcılıkısla Köyü Mezarlığı 'nda, Kırşehir ili Mucur ilçesi Asmakaradam Köyü Mezarlığı 'nda Türkmen mezarlıkları ve Türkmen Mezar Taşları tespit edilmiştir.

Mevcut literatür değerlendirildiğinde bölgedeki Türkmen yerleşimleri ile ilgili çalışmalar yapılmış olmakla beraber Türkmen mezarlıkları üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Hatta bölgede yer alan Türkmen mezarlıkları ilk defa bu çalışma ile tespit edilmiştir. Çalışmanın boyutu dikkate alınarak sadece Türkmen mezarlıklarının olduğu alanlar ve genel durumları hakkında bilgiler verilmekle yetinilecektir. Mezarlık alanlarında yer alan mezar taşlarının etraflıca değerlendirilmesi başka bir çalışmanın konusu olarak ele alınacaktır.

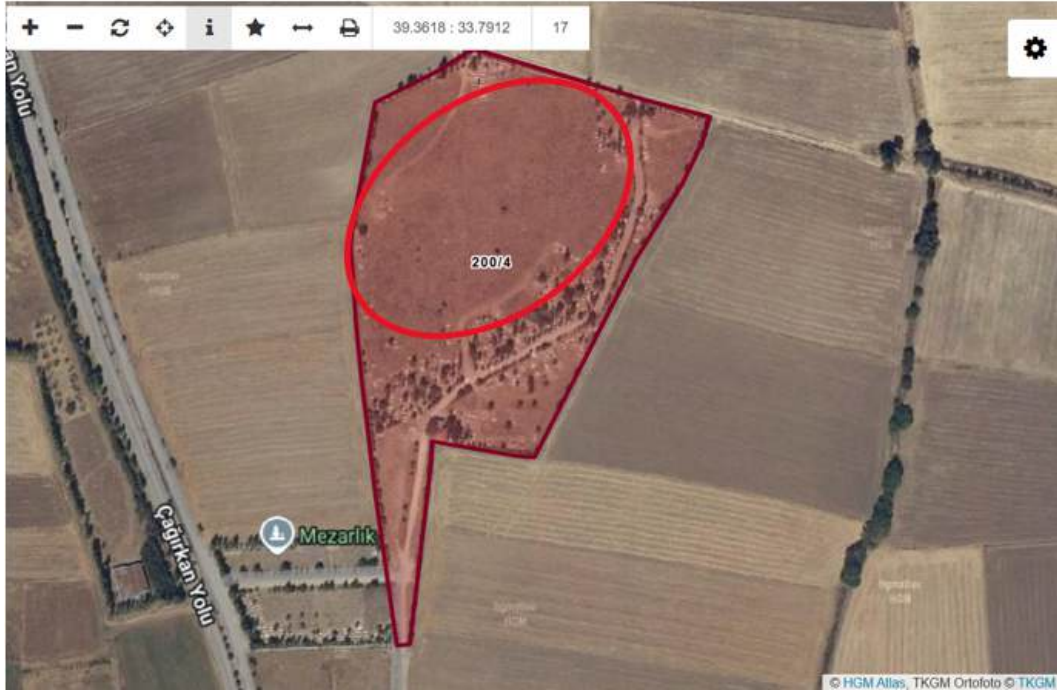
Kırşehir Türkmen Mezarlıkları

Kırşehir yöresinde çalışma sırasında elde edilen veriler doğrultusunda Kırşehir ili Kaman ilçesi Çağırkan Köyü Mezarlığı'nda, Kırşehir ili Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı'nda, Kırşehir ili Kaman ilçesi Savcılıkısla Köyü Mezarlığı'nda, Kırşehir ili Mucur ilçesi Asmakaradam Köyü Mezarlığı'nda Türkmen mezarlıkları tespit edilmiştir.

Kaman İlçesi Çağırkan Köyü Mezarlığı

Çağırkan Köyü, Kırşehir ilinin Kaman ilçesine bağlı bir köydür. Köy, 1928'den beri aynı adı taşımaktadır. 27 Şubat 1971'de belediye statüsü alarak beldeye çevrilen kasabanın nüfusunun 2000 kişinin altına düşmesi üzerine 2013 yılında sona ermiştir. Köy, Kaman ilçe merkezine 10 km, Kırşehir il merkezine 50 km mesafededir (tr.wikipedia.org). Dulkadirli oymakları arasında adı geçen Çağırkan/ Çağırkanlı, Kırşehir ve yöresinde bulunduğunu, bugün de aynı adı taşıyan Kaman'a bağlı 2109 nüfuslu Çağırkan beldesinde yaşayan insanlarla varlığını sürdürdüğünü görüyoruz (Günşen,1997:38). Çepni Boyuna bağlı Çağırkanlı Aşireti, Kırşehir Kazası Çağırkanlı Karyesi kurucularının bu aşirete bağlı oldukları anlaşılar (Uçakçı, 2020: 702). Çağırkan Köyü Mezarlığı (Fotoğraf 1), Çağırkan Köyü yolu üzerinde Kale Höyük' ün yakınında Ada: 200/ Parsel: 4 numaralı alanda bulunmaktadır. Mezarlığın etrafı taş örgü duvarla çevrilidir. Mezarlığa doğu, kuzey, kuzeydoğu ve güneybatı yönünde açılmış demir kapılardan girilmektedir. Mezarlık içerisinde malzeme deposu bulunmaktadır. Mezarlığa günümüzde de definler yapılmaktadır. 43.689,16 m² alanda bulunan mezarlığın büyük bir kısmı Türkmen Mezar taşları ile doludur. Mezar taşları doğal olarak biçimsiz, süslemesiz, ocaktan çıkarıldığı ve doğada bulunduğu haliyle dikilmiş monoblok taşlardan oluşmaktadır. Mezarın bir baş ucu ve bir ayak ucuna dikilmişlerdir. Taşlar zamanla doğal ve iklimsel nedenlerden dolayı yıkılmışlardır (Fotoğraf 2-3-4-5-6). Çeşitli boyutlarda ve büyüklükte monoblok taşların boyu 100 cm ile 200 cm, eni 30 cm ile 60 cm arasında

değişmektedir. Taş üzerinde zamanla likenler, yosunlar ve paslar oluşmuştur. Taşlar üzerinde tamga veya boy işaretlerine rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 1: Çağırkan Köyü Mezarlığı'nın Uydu Görüntüsü (parselsorgu.tkgm.gov.tr)

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

Fotoğraf 2: Çağırkan Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 3: Çağırkan Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 4: Çağırkan Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarından Örnekler

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 5: Çağırkan Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarından Örnekler

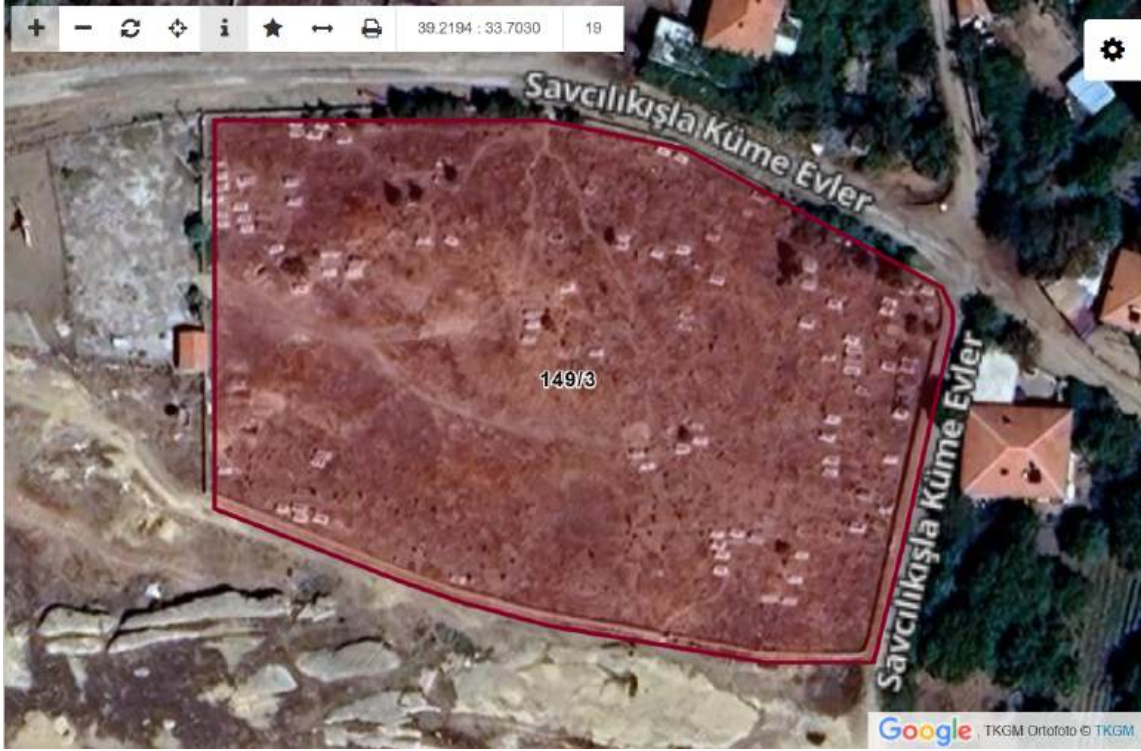
Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 6: Çağırkan Köyü Mezarlığı'ndaki Yıkılmış Türkmen Mezar Taşlarından Örnekler
Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Kırşehir ili Kaman İlçesi Savcılıkışla Köyü Mezarlığı

Savcılıkışla Köyü, Kırşehir ilinin Kaman ilçesine bağlıdır. 1926 yılı kayıtlarında köyün adı Ortaoba olarak geçmektedir. Daha önceleri Savcılı Ağzıbozlu köyüne bağlı bir mahalle iken, 22 Aralık 1952'de köy statüsü kazandı. Köy, Kaman ilçe merkezine 18 km, Kırşehir il merkezine 72 km uzaklıktadır (tr.wikipedia.org). Savcılı adıyla anılan köyleri meydana getirenler Savcılı Türkmen Aşireti mensupturlar. Boynuinceli Cemaatine bağlı olan Savcılı Türkmen Aşireti Anadolu'ya gelmeden önce Gaziantep-Şanlıurfa dolaylarında bulunuyorlar ve Dulkadirli Beyliğine bağlı Halep Türkmenleri arasında yer alıyorlardı. Dulkadirli Beyliği, Osmanlılarca 1515'de yıkılıp 1521'de bir eyalet olarak yine Osmanlılara bağlanınca Savcılı Türkmen Aşireti Osmaniye-Adana-Toroslar yoluyla Karaman Eyaleti'ne ve oradan da 1690 yıllarında Nevşehir'e gelip Nevşehir'in imarında çalışmışlardır. Daha sonra 1727-1730'larda Kırşehir Sancağı' nın boş arazilerine yerleştirilip ilk olarak Savcılıbüyükoba Köyü'nü daha sonra da diğer Savcılı adıyla anılan köyleri meydana getirmişlerdir (Şahin, 2007: 227). Savcılıkışla Köyü Mezarlığı, köyün girişinde Ada: 149/ Parsel: 3 numaralı alanda bulunmaktadır (Fotoğraf 7). Mezarlık alanı 7.488,02 m²'dir. Mezarlığın çevresi taş duvarla çevrilidir. Mezarlığa doğu ve kuzeyinde bulunan demir kapılardan girilmektedir. Mezarlıkta Türkmen mezar taşlarının yanı sıra Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi mezar taşları da görülmektedir. Mezarlığa günümüzde de definler yapılmaktadır. Mezarlık alanındaki Türkmen mezar taşları gri renkli bazalt taşından biçimsiz ocaktan kesildiği ve doğadan çıkarıldığı haliyle dikilmiş taşlardan oluşmaktadır. Bir baş ucuna ve bir ayak ucuna dikilmiş taşlardır. Taşların boyu 30 cm ile 250 cm arasında, eni 20 cm ile 60 cm arasında değişmektedir. Taşlar üzerinde süsleme veya tamga bulunmamaktadır. Taşlar üzerinde iklimsel ve doğal nedenlerden dolayı likenler ve paslar oluşmuştur (Fotoğraf 8-9-10).

Fotoğraf 7: Savcılıkışla Köyü Mezarlığı'nın Uydu Görüntüsü (parselsorgu.tkgm.gov.tr)

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

Fotoğraf 8: Kaman- Savcılıkışla Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 9: Kaman- Savcılıkışla Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 10: Kaman- Savcılıkışla Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Kırşehir İli Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı

Akpınar, Kırşehir ilinin bir ilçesidir. Temmuz 1987 tarihinde ilçe olmuştur. Yüzölçümü 528 km², yüksekliği 1.150 metredir. İlçenin 6 mahalle ve 26 köyü bulunmaktadır. Akpınar ilçesi, güneyinde Kırşehir'e, kuzeybatısında Kırıkkale ilinin Keskin ilçesine, batısında Kaman ilçesine ve kuzeydoğusunda Akçakent ilçesine karayolları ile bağlantısı bulunmaktadır (tr.wikipedia.org). Antalya yöresinden göç ederek ilçenin Tek Höyük Mevkiine yerleşen Yörük oğulları, Yozgat dolaylarından göç ederek ilçeye bağlı Eldelekli Köylerine yerleşen İmamoğulları kabilesi diye bilinen birkaç ailenin ticari ve akrabalık ilişkilerinin gelişmesi sonucu şimdiki Akpınar bölgesine yerleşmiş olup, bugüne kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir (Şahin, 2007: 178). Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı (Fotoğraf 11), Akpınar Merkez Sadi Erdem Caddesi üzerinde sağlı ve sollu olarak yerleştirilmiş ve Akpınar Piknik Alanı ve Akpınar İlçe Stadı yanında yer almaktadır. Ada: 641/ Parsel: 1, Ada: 641/ Parsel: 1 ve Ada: 611/ Parsel: 20 numaralı alanlarda yer alan Merkez Mezarlığı'nı Sadi Erdem Caddesi ikiye bölmüştür. Birinci bölüme caddeye bakan güneybatı yönündeki demir kapıdan girilir. İkinci bölüme kuzeybatı yönünde caddeye bakan demir kapıdan girilmektedir. Mezarlığın etrafı taş duvarla çevrilmiştir. Mezarlık içerisinde boyu 20 cm ile 100 cm, eni 20 cm ile 50 cm arasında değişen dikili taşlar bulunmaktadır. Türkmen Mezar taşı olarak adlandırdığımız bu taşlar ocaktan kesildiği ve doğal haliyle doğadan getirilmiş ve dikilmiş taşlardan oluşmaktadır. Taşlar günümüzde kimisi yıkılmış halde kimisi toprak altında kalmış vaziyettedir (Fotoğraf 12-13-14). Mezarlıkta Türkmen mezar taşları dışında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi mezar taşları da görülmektedir. Taşlar üzerinde iklimsel ve doğal nedenlerden dolayı likenler ve paslar oluşmuştur. Günümüzde mezarlığa definler yapılmaktadır.

Fotoğraf 11: Akpınar Merkez Mezarlığı'nın Uydu Görüntüsü (parselsorgu.tkgm.gov.tr)

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

Fotoğraf 12: Akpınar Merkez Mezarlığı ve Mezarlıktaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 12: Akpınar Merkez Mezarlığı ve Mezarlıktaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 14: Akpınar Merkez Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Kırşehir İli Mucur ilçesi Asmakaradam Köyü Mezarlığı

Asmakaradam Köyü, Kırşehir ilinin Mucur ilçesine bağlıdır. 1927 yılından beri aynı adla anılmaktadır. Köy, il merkezine 33 km, ilçe merkezine 12 km uzaklıktadır (tr.wikipedia.org). Asmakaradam, Mucur'un en eski köylerinden birisidir. Anadolu'ya ilk gelen Türkler tarafından XIII. yüzyılda kurulmuş veya iskan edilmiştir. Buraya daha sonra 1727- 1730'larda bir grup Karacakurt (Karacayutlu) Türkmen Aşireti mensubu gelerek yerleşmişlerdir (Şahin, 2006: 69). Asmakaradam Köyü Mezarlığı (Fotoğraf 15), köyün girişinde Ada: 172/ Parsel: 7 numaralı alanda Köyiçi Mevkii' nde bulunmaktadır. Mezarlığın alanı 15.529,76 m²'dir. Mezarlığı etrafı briket duvarla çevrilidir. Mezarlığa güneydoğuda bulunan demir kapıdan girilmektedir. Mezar taşları bölgede bulunan kayadan kesilerek oluşturulmuştur. Mezarlar baş ucu ve ayak ucuna dikilmiş taşlardan oluştuğu gibi baş ucu şahidesi, ayak ucu şahidesi ve güney ile kuzey yan taşları olan Türkmen mezar taşları da bulunmaktadır. Taşlar doğal haliyle olduğu gibi burada silindirik, kare ve başlıklı haliyle şekillendirilmiş ve düzgün kesilmiş blok kayalara da rastlanmaktadır. Taşlar üzerinde süsleme ve tamgalara rastlanmamıştır. Sadece bir mezar taşının baş şahidesi üzerinde Osmanlıca harflerle yazılmış H.1261/ M.1845 tarihi yer almaktadır. Mezarlıktaki taşların boyu 30 cm ile 100 cm arasında, eni 20 cm ile 60 cm arasında değişmektedir (Fotoğraf 16-17-18-19). Taşlar yıkılmış ve toprağında altında kalmıştır. Taşlar, taşın cinsinden, iklimsel ve doğal nedenlerden dolayı yer yer erimiştir. Mezarlığa günümüzde de definler yapılmaktadır.

Fotoğraf 15: Asmakaradam Köyü Mezarlığı'nın Uydu Görüntüsü (parselsorgu.tkgm.gov.tr)

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

Fotoğraf 16: Mucur- Asmakaradam Köyü Mezarlığı ve Mezarlıktaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 17: Mucur- Asmakaradam Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarının Genel Görünüşü

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 18: Asmakaradam Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarından Örnekler

Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Fotoğraf 19: Asmakaradam Köyü Mezarlığı'ndaki Türkmen Mezar Taşlarından Örnekler
Kaynak: Hikmet KARAASLAN

Değerlendirme ve Sonuç

XI. yüzyılla birlikte Anadolu coğrafyası yoğun bir şekilde Türkmen taifelerinin yeni yurt arayışları ve iskanına sahne olmuştur. Bu göç süreci özellikle doğuda zuhur eden Moğol baskısı sonrası artmış ve Anadolu coğrafyası önemli bir Türkmen nüfusa ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Zamanla iskana tabi tutulan bu topluluklar kendi kültürel yaşantıları doğrultusunda bu bölgeleri şekillendirmişlerdir. Özellikle kırsal bölgelere yerleşen Türkmen taifeleri hem buraların şenlenmesini hem de Türkleşmesini sağlamışlardır. Türkmen toplulukları kendi ölüm adetleri doğrultusunda yerleşim yerlerinin dışında genellikle tepelik alanlarda geniş mezarlık alanları oluşturmuşlardır. Kent mezarlıklarından farklı olarak daha basit tarzlarda kurulmuş mezarların bulunduğu bu mezarlık alanlarındaki mezar taşları dikkate alındığında kadim Türk mezar ve mezar taşı dikme geleneklerinin devam ettirildiği anlaşılmaktadır.

Kırşehir'de tespit edilen Türkmen mezarlıklarının yerleşim yerlerinin girişinde ya da çıkışında konumlandırıldıkları tespit edilmiştir. Günümüzde defin ilmelerinin devam ettiği mezarlıkların etrafı duvar veya tel örgü ile çevrilidir. Kırşehir'de bulunan Türkmen mezar taşları malzemesi ocaktan çıkarıldığı ve doğada bulunduğu haliyle yörede bulunan küfeki taşı, kireç taşı, gri renkli bazalt taşı ve kaya cinsi malzemelerden oluşmaktadır. Mezar taşları genelde tek şahide veya baş ve ayak şahidesi şeklinde dikilmiş monoblok taşlardır. Mezarın kuzey ve güney yan taşı olan mezarlar nadir olarak görülür. Çağırkan Köyü Mezarlığı'nda, Akpınar ilçesi Merkez Mezarlığı'nda ve Savcılıkışla Köyü Mezarlığı'nda bulunan mezarlar baş ucu ve ayak ucu taşlarından oluşmaktadır. Sadece Asmakaradam Köyü Mezarlığı'nda güney ve kuzey yan taşları olan Türkmen mezar taşları bulunmaktadır. Asmakaradam Köyü Mezarlığı'nda diğer mezarlıklardan farklı olarak silindirik, kare ve başlıklı haliyle şekillendirilmiş ve düzgün kesilmiş monoblok kayadan yapılan mezar taşlarına da rastlanmaktadır. Taşların ölçüleri; boyu 30 cm ile 200 cm arasında, eni 20 cm ile 60 cm arasında değişmektedir. Daha önce Anadolu Türkmen mezarlıkları ve mezar taşları üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla figürlü ve tamgalı Türkmen mezar taşları ele alınmıştır. Kırşehir'de bulunan mezar taşları ise figürsüz ve tamgasız mezar taşları oldukları tespit edilmiştir. Mezar taşları süslemesiz, olduğu gibi dikilmişlerdir. Sadece Asmakaradam Köyü Mezarlığı içerisinde bulunan Osmanlıca rakamlarla kazınmış H.1261/M.1845 tarihli bir Türkmen mezar taşı bulunmaktadır. Mezarlıklarda bulunan Türkmen mezar taşları kaderine terkedilmiş, yıkılmış, toprağa gömülmüş ve yeri gelince de mezarlıklardan sökülerek çevre köylerde çevre duvarı ve bina inşaatı sırasında inşaat malzemesi olarak da

kullanılmışlardır. Mezarlıklarda bulunan Türkmen mezar taşları doğal ve iklimsel nedenlerden dolayı üzerlerinde yoğun şekilde liken ve pas tabakası ile kaplanmış ve yer yer taşlarda erime ve dağılmalar görülmektedir. Türkmen mezarlıkları ve mezar taşları bakımsız vaziyette bırakılmış ve mezar taşlarına gereken değer verilmemiştir. Taşınmaz kültürel mirasımız olan Türkmen mezarlıkları ve mezar taşları koruma altına alınmalı ve gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Gelecek nesil Türkmenlerin bıraktıkları Türkmen mezar taşlarından haberdar edilmeli ve bilinçli bir nesil yetiştirilmelidir. Türkmen mezar taşları üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmaların sayısı artırılıp sanat tarihi literatürüne ve bilim dünyasına kazandırılmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. M. ve Akarsu, S. (2022). Afyonkarahisar Figürlü Türkmen Mezar Taşlarında Dini Motifler, XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, C: I [Arkeoloji Roma ve Bizans Tarihi ve Medeniyeti Sanat Tarihi], Ankara. ss: 31-54.

Bozkurt, N. (2004). Mezarlık, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXIX:519-522. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Cilacı, O. (1999). Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, 18-20 Aralık 1998 AKSM İstanbul: İstanbul. ss: 343-351.

Dulkadiroğlu, A. (2002). *Dünden Bugüne Dulkadiroğulları: Kırşehir ve Yöresinin Kavmi Yapısı*. Ankara. Çetin Ofset Matbaacılık.

Eroğlu, E. F. (2017). Beşkaza Yöresi Yörük-Türkmen Mezar Taşları ve Damgaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Günşen, A. (1997). *Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Türk Soy, Boy, Oymak ve Cemâatleri ile Kırşehir*. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87a%C4%9F%C4%B1rkan,Kaman> [Erişim Tarihi: 30.07.2025].

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/39.361629774446946/33.792527494541204> [Erişim Tarihi:22.07.2025].

https://tr.wikipedia.org/wiki/Savc%C4%B1%C4%B1k%C4%B1%C5%9Fla,_Kaman [Erişim Tarihi: 31.07.2025].

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/39.21904994954334/33.70313043374758> [Erişim Tarihi: 22.07.2025].

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Akp%C4%B1nar> [Erişim Tarihi: 07.08.2025].

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/39.44801230132994/33.97371768951417> [Erişim Tarihi: 24.05.2025].

https://tr.wikipedia.org/wiki/Asmakaradam,_Mucur [Erişim Tarihi: 05.08.2025].

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/38.99129089562428/34.45658504962922> [Erişim Tarihi: 05.08.2025].

Seyirci, M. ve Topbaş, A. (1985). *Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şahin, H. (2006). *Geçmişten Bugüne Mucur ve Köyleri*. Ankara.

Şahin, H. (2007). *Geçmişten Günümüze Kırşehir*. Ankara: Sarıyıldız Basımevi.

Şener, İ. (1999). Türk Edebiyatında Ölüm Mezar Fena ve Beka Temaları, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998 AKSM İstanbul. İstanbul. ss:377-394.

Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi*. Kırşehir, Kırşehir Vilayet Matbaası.

Uçakçı, İ. (2020). *Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresinde Oğuz Boyları: Aşiret- Oymak- Cemaatler- Şecere Kitabı*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

KAVRAMSAL MAKALE

Algılanan Partner Duyarlılığı ve Partneri Dinleme Davranışı Üzerine Bir Derleme*

Arş. Gör. Büşra Bahar BALCI, Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun,
e-posta: bahar.balci@samsun.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8747-5081>

Öz

Partnerlerin birbirlerine gösterdikleri anlayış, değer ve ilgi içerikli davranışlarını algılama süreçleri olarak tanımlanan algılanan partner duyarlılığının, ilişkisel ve bireysel süreçler üzerinde birçok olumlu etkisi vardır. Partneri duyarlı algılamanın bireylerin mutluluğu, ilişki işleyişi, fiziksel sağlıkları ve hatta yaşam süreleri ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Birçok olumlu çıktısı olan algılanan partner duyarlılığının partnerlere dair farklı değişkenler tarafından yordanması mümkündür. Bu derleme makalesinin amacı partnerden algılanan duyarlılık ile partnerin dinleme davranışı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda öncelikle algılanan partner duyarlılığı ile ilgili yapılan çalışmalar ardından bu kavram ile dinleme davranışını ilişkilendiren çalışmalar incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda partnerlerin dinleme davranışının algılanan partner duyarlılığı üzerinde bir etkisinin olduğu fakat bu etkinin alan yazında yeterince ele alınmadığı görülmüştür. Buradan hareketle gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

* Bu çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Partner Duyarlılığı, Dinleme, Romantik İlişkiler.

Makale Gönderme Tarihi: 03.11.2025

Makale Kabul Tarihi: 05.01.2026

Önerilen Atıf:

Balci, B. B. (2026). Algılanan Partner Duyarlılığı ve Partneri Dinleme Davranışı Üzerine Bir Derleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1): 52-69.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2026, 9(1): 52-69. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2026.1620>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Review on Perceived Partner Responsiveness and Partner Listening Behavior

Research Assistant Büşra Bahar BALCI, Samsun University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Samsun, e-mail: bahar.balci@samsun.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8747-5081>

Abstract

Perceived partner responsiveness, defined as the processes of perceiving the understanding, value, and caring behaviors of partners towards each other, has many positive effects on relational and individual processes. It is known that perceiving one's partner as responsive is related to individuals' happiness, relationship functioning, physical health, and even their lifetime. It is possible that perceived partner responsiveness, which has numerous positive outcomes, can be predicted by various variables related to partners. The purpose of this review article is to examine the relationship between perceived partner responsiveness and the partner's listening behavior. In this context, studies on perceived partner responsiveness were examined first; then studies relating this concept to listening behavior were also examined. As a result of the examination, it was concluded that the partners' listening behavior had an impact on the perceived partner responsiveness, but this effect was not adequately addressed in the literature. Based on this, suggestions are made for future research.

Keywords: Perceived Partner Responsiveness, Listening, Romantic Relationships.

Received: 03.11.2025

Accepted: 05.01.2026

Suggested Citation:

Balci, B. B. (2026). A Review on Perceived Partner Responsiveness and Partner Listening Behavior, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(1): 52-69.

GİRİŞ

İnsanların diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurma, bu ilişkileri sürdürme ve ait olma ihtiyaçları bulunmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995). Evrimsel olarak diğer insanlarla yakın ilişki kurmanın hayatta kalıp üremek için gerekli olan güven hissinin oluşması açısından önemi büyüktür (Hazan ve Shaver, 1994). Yakın ilişkilerin fiziksel sağlık (Slatcher ve Selçuk, 2017) ve hatta ölümlülük oranı (Robles vd., 2014) üzerinde bile önemli bir etkisi vardır. Aile ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri ve romantik ilişkiler yakın ilişkilere örnektir. Hem romantik ilişkiler hem de aile ve arkadaşlık ilişkileri üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. İlişki dinamiklerine dair birçok kavram kullanılsa da özellikle romantik ilişkiler söz konusu olduğunda, algılanan partner duyarlılığının (APD¹; *perceived partner responsiveness*) önemi konusunda alan yazında fikir birliği mevcuttur (Reis vd., 2004; Reis ve Clark, 2013).

APD üzerine yazılan bu derleme makalesinde öncelikle bu kavramın tanımı, önemi, alt boyutları ve bu kavram ile ilgili modeller ele alınacaktır. Ardından kişiler arası ilişkilerin kalitesini belirleyen diğer bir değişken olan dinleme ile APD arasındaki ilişki tartışılacak ve gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulacaktır.

APD

Algılanan duyarlılık, sosyal ilişkilerin birçok türünde önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile ilişkileri (Reis vd., 2004), arkadaşlık ilişkileri (Shelton vd., 2010), doktor hasta ilişkileri (Reis vd., 2008), mentörler veya terapistler ile kurulan ilişkilerde (Itzhakov vd., 2022) duyarlılık önemlidir. Fakat algılanan duyarlılık ağırlıklı olarak romantik ilişkiler kapsamında ele alınmaktadır. APD, partnerlerin birbirlerinin en merkezdeki ve kendi benliklerini en iyi tanımlayan özelliklerine yönelik geliştirdikleri duyarlılığı algılama süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Reis vd., 2004; Reis, 2007; Reis, 2013; Reis ve Clark, 2013). APD partnerlerin birbirlerinin ihtiyaç, amaç, değer, yatkınlık gibi özelliklerine yönelik hem dikkat geliştirmeleri hem de bu alanları aktif şekilde desteklemeleri ile oluşan bir yapıdır (Reis vd., 2004; Clark ve Lemay, 2010). Bu kavram tarif edilirken partnerlerin birbirlerinin herhangi bir özelliğine karşı değil onlar için önemli olan özelliklerine karşı geliştirdikleri duyarlılık vurgulanmaktadır (Reis, 2007). Partnere duygusal açıdan destek vermek, onu takdir etmek, ihtiyaçlarına uygun tepkilerde bulunabilmek gibi süreçler algılanan duyarlılık açısından önemlidir. Bu ve benzeri davranışlar bireylerde kendilerine ait özelliklerinin partnerleri tarafından fark edildiği ve bunlara değer verildiği algısının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

APD'nin Önemi

Partnerden yüksek düzeyde duyarlılık algılamanın bireylerin esenliği (Selçuk vd., 2016; Taşfiliz vd., 2018), mutluluğu (Selçuk vd., 2018), stresle başa çıkma becerileri (Pierce vd., 1996), olumlu duyguları ve benlik yeterliliği (Feeney, 2004) ile olumlu yönde ilişkili olduğu bilinmektedir. Güncel bir makalede APD'nin fiziksel sağlık üzerinde çatışma ya da ilişki doyumu gibi birçok ilişki dinamiğinin ötesinde bağımsız bir etkisinin olduğu belirtilmiştir (Farrell vd., 2023). Ayrıca, partneri duyarlı algılamak bireyleri fiziksel sağlık açısından birçok olumsuz durumdan

¹ Bu makalede okuyucuyu yormamak adına “algılanan partner duyarlılığı” bir Türkçe derleme makalesinde (Kırimer-Aydınlı ve Sümer, 2020) kullanıldığı üzere kısaltılarak APD olarak kullanılmıştır.

korumaktadır. Örneğin APD'nin düşük kortizol seviyesi (Slatcher vd., 2015), düşük stres seviyesi (Beckes ve Coan, 2015), düşük kaygı, depresyon ve uyku problemleri (Selçuk vd., 2017) ve hatta düşük ölüm riski (Selçuk ve Ong, 2013) ile ilişkili olduğu da raporlanmıştır.

APD ilişkilerdeki yakınlığın oluşmasında çok önemli bir etkiye sahiptir (Reis vd., 2004; Laurenceau vd., 2005; Ruan vd., 2020). Partnerden algılanan yüksek düzeyde duyarlılığın yüksek ilişki kalitesi (Reis vd., 2004), ilişki doyumu (Gable vd., 2006; Gadassi vd., 2016), ilişki yanlısı davranışlar (Wieselquist vd., 1999), cinsel istek (Birnbbaum vd., 2016), duyguların ifade edilmesi (Ruan vd., 2020), affetme (Pansera ve La Guardia, 2012) ve sosyal destek (Maisel ve Gabel, 2009) ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Partnerlerini daha duyarlı algılayan kişiler ilişkilerinden daha fazla doyum almakta, ilişkilerine daha fazla yatırım yapmakta, kendi partnerlerine alternatif olabilecek diğer partnerleri daha düşük kalitede algılamakta ve sonuç olarak ilişkilerine daha bağlı hissetmektedirler (Segal ve Fraley, 2016).

Duyarlılığın bağlılığa ek olarak çekicilik, hoşlanma, bireysel büyüme ve güven hissinin oluşmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Reis ve Clark, 2013). Partnerin duyarlı olarak algılanmasının olumsuz olaylar karşısında tampon etkisi gösterdiği, bir diğer ifadeyle olumsuz olayların etkisini azalttığı da bulunmuştur (Debrot vd., 2014). Örneğin APD'nin başarısızlık karşısında daha az savunmacı tutumlar gösterme ile ilişkili olduğu görülmüştür (Caprariello ve Reis, 2011). Bireylerin kendilerini anlaşılmış hissetmeleri fizyolojik semptomlarını azaltmakta (örneğin ağrı eşiklerini yükseltmekte), partnerlerine olan uzaklık hislerini azaltmakta ve yaşam doyumlarını artırmaktadır (Lun vd., 2008; Oishi vd., 2013). Yapılan araştırmalarda partneri duyarlı algılayanın davranış değişikliğine motivasyon sağlayabildiği; örneğin sigarayı bırakmayı bile yordadığı gösterilmektedir (Derrick vd., 2013; Britton vd., 2019).

Görüldüğü üzere partneri duyarlı algılamak hem bireysel hem ilişkisel olarak birçok olumlu psikolojik, duygusal ve davranışsal çıktı ile ilişkilidir. Öte yandan partneri duyarlı algılayanın öncülleri alan yazında kendine yeterince yer bulamamıştır. Algılanan partner duyarlılığın öncüllerine dair daha fazla araştırmanın yapılması yakın ilişkilerin doğasını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple bu makalenin amacı partner duyarlılığını yordayan değişkenlerden biri olan partnerin dinleme davranışı ile APD arasındaki ilişkiye odaklanmaktır.

Alan yazında çoğunlukla duyarlılığı algılayan partner için “aktör” ve duyarlılığı gösteren partner için “partner” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir (örn. Kırmıner-Aydınlı ve Sümer, 2020). Bu makalede de benzer şekilde duyarlılığı algılayan partner için aktör; duyarlılığı algılanan partner için ise partner terimleri kullanılacaktır.

APD'nin Alt Boyutları

APD, alan yazında üç alt boyutu ile ele alınmaktadır. Bunlar anlaşılma (*understanding*), değer verilme (*validation*) ve ilgi görme (*caring*) olarak isimlendirilmektedir (Reis ve Shaver, 1988; Reis, 2007; Reis ve Gable, 2015; Taşfiliz vd., 2020).

Anlaşılma, partnerlerin birbirlerinin amaç, istek, hayal, beklenti, güçlü veya zayıf yanları ya da genel olarak kendi benlikleri ile ilgili önemli noktaları doğru şekilde anlayıp anlamadıklarını tanımlamak için kullanılır. Partnerlerin birbirlerini doğru şekilde anlamaları olumlu ilişki çıktıları (Reis ve Gable, 2015) ve yüksek ilişki kalitesi (Finkenauer vd., 2010) ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca partnerin tutumlarına aşina olmanın daha iyi kişilerarası süreçler ve fiziksel çıktılar (Reis vd., 2014) ile ilişkili olduğu da gösterilmiştir. Öte yandan partnerlerin birbirlerini olması gerektiği şekilde anlamaması koşulunda gösterilen davranış ne kadar duyarlı olursa olsun birbirlerinin gerçek ihtiyaçlarını karşılayamama riski bulunmaktadır. Bu durum partnerin duyarlı olarak algılanmasının önündeki engellerden biri olabilir. Bu sebeple anlaşılma, hem APD'nin bir boyutu

hem de diğer bir boyut olan değer verilmenin bir öncülü olarak düşünülebilir (Reis ve Shaver, 1988).

Değer verilme, partnerlerin birbirlerinin deneyimlerine ne kadar önem verdikleri ve partnerlerine ne kadar saygı duydukları olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu boyutu bir ödül mekanizması olarak düşünmek mümkündür. Çünkü aktör kendisiyle ilgili bir paylaşımda bulunduğu partnerinden gelen kabul edici geri bildirimler onun için bir ödül görevi görmektedir (Reis ve Shaver, 1988). Evliliklerdeki çatışmalar ve iletişim (Margolin vd., 1983; Gottman, 1994) ile arkadaşlık (Argyle ve Henderson, 1984) konularında yapılan çalışmalar da değer verilmenin önemine dikkat çekmiştir.

Son boyut olan ilgi görme ise partnerlerin birbirlerine ne kadar ilgi ve şefkat gösterdiklerini anlatmak için kullanılır. İlgi görmenin içerisinde partnerin tek başına karşılayamayacağı ihtiyaçların karşılanması yer almaktadır (Reis ve Clark, 2013). Partnerin, aktörün bir başarısı ya da mutluluğu karşısında hevesli ve olumlu bir şekilde karşılık vermesi, aktörün kötü bir davranışının hoşgörülmesi, affetme ve fedakarlık gösterme ilgi boyutunun farklı bağlamlardaki görülme şekilleridir (Rusbult vd., 1991; Whitton vd., 2002; Gable vd., 2004; Rusbult vd., 2005; Gable ve Reis, 2010). Bu boyut aynı zamanda yakın ilişkilerin şefkatli bir içeriği olması gerektiğine dair sahip olduğumuz beklenti ile de uyumludur (Reis ve Shaver, 1988).

Sonuç olarak partnerlerin duyarlı olarak algılanma süreci bir partnerin diğerini anlama, ona değer verme ve ilgi gösterme eylemlerini içermelidir. Bu eylemlerin sonucunda da partneri tarafından ne kadar duyarlı olduğunun kararı verilir.

Bağlanma Kuramı ve APD

İnsan yavruları henüz olgunlaşmadan dünyaya geldikleri için hayatta kalmaları birilerinin onlara bakım vermesine ve onların ihtiyaçlarını karşılamasına bağlıdır (Hazan ve Shaver, 1994). Yaşamın ilk yıllarından itibaren bize bakım verenlerin ihtiyaçlarımıza ne kadar duyarlı olduğunun hayatta kalmamıza ek olarak psikolojik, duygusal ve davranışsal çıktıları vardır. Ebeveynlerin çocukların ihtiyaçlarına gösterdikleri duyarlılık çocukların ebeveynlerine ne kadar uyum sağlayacakları konusunda önemli bir belirleyicidir (Maccoby ve Martin, 1983; Parpal ve Maccoby, 1985).

Bağlanma Kuramına göre bir bebeğin her tür ihtiyacına yönelik bakım vereninin gösterdiği duyarlılık bebek için çok önemlidir (Bowlby, 1988; Mikulincer ve Shaver, 2007). Bebekler bakım verenlerinden ihtiyaç duydukları bakımı alabilmek için onlara fiziksel ve duygusal olarak yakın olmak isterler. Bu yakınlık güven hissinin oluşması açısından oldukça önemlidir. Bakım verenlerin bebeklerin ihtiyaçlarına duyarlı olup olmadığına bağlı olarak da bebeklerin zihinsel temsilleri (içsel modelleri) oluşmaktadır. Bu zihinsel temsiller dünya ve diğer insanlar ile ilgili sahip olduğumuz şemalardır. Bakım verenler bebeklerin ihtiyaçlarına tutarlı bir şekilde duyarlı davranabilir, bir duyarlı bir duyarsız davranabilir ya da tutarlı bir şekilde duyarsız davranabilir. Bu davranış örüntüleriyle sık sık karşılaşan bebeklerin zihninde bir ihtiyaçları olduğunda yanlarında güvenebilecekleri birini bulacaklarına ya da bulamayacaklarına dair temsiller oluşmaya başlar. Bu temsiller hem dünyada kurduğumuz ilk ilişki olan ebeveyn çocuk ilişkisinde hem de ilerleyen yıllardaki arkadaşlık ve romantik ilişkilerde kendini göstermektedir (Hazan ve Shaver, 1994).

Bağlanma Kuramı kapsamında güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma ve kaçınan bağlanma stilleri tanımlanmıştır. Güvenli bağlanmanın oluşabilmesi ve çocuğun hem kendine hem de çevresindeki diğer insanlara dair bilişsel şemalarının gelişebilmesi için bakım verenin duyarlılığına ihtiyaç duyulmaktadır (Dix, 1991; Reis vd., 2004). Yukarıda belirtildiği üzere bakım

veren çocuğa farklı şekillerde tepki verebilir. Bunlardan ilki bakım verenin çocuğa tutarlı bir şekilde duyarlı davranmasıdır. Bu tarz davranış örüntüleri çocukta güvenli bağlanmanın oluşmasına yardımcı olabilir. Güvenli bağlanmada çocuk bakım verenden ayrıldığı zaman strese girse de yeniden buluştuklarında kolayca sakinleşir. Öte yandan bakım veren çocuğa bazen duyarlı bazen duyarsız davranabilir. Bu tarz bir davranış örüntüsü de çocukta kaygılı bağlanma stiline oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bağlanma kaygısı yüksek olan çocuklar bakım verenden ayrıldıklarında kaygı ve öfke hissederler ve sakinleşmeleri uzun zaman alır. Bakım verenin gösterebileceği bir diğer davranış ise çocuğa tutarlı bir şekilde duyarsız davranmaktır. Bu davranış örüntüsü de çocukta kaçınan bağlanma stiline oluşmasına sebebiyet verebilir. Bağlanma kaçınması yüksek olan çocuklar bakım verenleri ile ayrıldıklarında önemseymiyormuş gibi görünerek dikkatlerini başka tarafa yöneltmeye çalışırlar (Ainsworth vd., 1978).

Bakım veren ile çocuk arasındaki bu ilişkinin bir benzeri yetişkinlik döneminde romantik partnerler arasında yaşanmaktadır. Yetişkinlik dönemlerinde güvenli bağlanma stiline yakın olan (bağlanma kaygısı veya kaçınması düşük olan) bireyler partnerleriyle daha kolay yakınlık kurarken bağlanma kaygısı ya da kaçınması yüksek olan bireyler yakınlık kurma konusunda tedirginlik hissedebilirler. Bağlanma kaygısı yüksek olan bireyler sıklıkla partnerlerinin kendilerini sevmeyeceğini ve terk edileceklerini düşünürken bağlanma kaçınması yüksek olan bireyler partnerlerinin kendileriyle kurduğu yakınlıktan rahatsızlık duyabilirler (Hazan ve Shaver, 1987; Simpson, 1990). Bebek ile bakım veren arasındaki ilişki tek yönlü; yetişkinlik dönemindeki romantik ilişki ise karşılıklı olduğu için birbirlerine göre farklılıkları bulunsa da (Hazan ve Shaver, 1994) yetişkinlikte romantik partnerden algılanan duyarlılık ile yaşamın ilk yıllarında bakım verenden algıladığımız duyarlılık benzer örüntüler göstermektedir. Bebeklikte bakım verenin duyarlılığı bizi hayatta tutarken yetişkinlikte partnerimizin duyarlı olması da yüksek ilişki doyumundan (Gable vd., 2006) düşük ölüm riskine (Selçuk ve Ong, 2013) kadar birçok olumlu etkiye sahiptir.

APD ile İlgili Modeller

Yakınlık Süreci Modeli

APD, temelini Reis ve Shaver (1988) tarafından geliştirilen Yakınlık Süreci Modeli'nden almaktadır. Bu modele göre yakınlık süreci aktörün kendisiyle ilgili önemli bir bilgiyi partneri ile paylaşması ile başlar. Bu durum, sosyal psikoloji alan yazınında kendini açma olarak adlandırılır (Cozby, 1973). Bu modelde kendini açma davranış, söz veya ifadelerle aktörün kendi benliğiyle ilgili önemli bir şeyi partneri ile paylaşması olarak tanımlanır. Bu paylaşım sözel olarak yapılabileceği gibi yüz ifadesi, ses tonu ve duruş kullanılarak sözel olmayan kanallar aracılığıyla veya davranışlarla da gerçekleştirilebilir. Dinleyici rolündeki partner, kendisine aktörden gelen bilgiyi kendi algısal süzgecinden geçirerek yorumlar ve bir tepki verir. Aktör ise partnerinin tepkisini kendi algısal bakış açısı ile değerlendirdikten sonra onun ne kadar duyarlı olduğuna karar verir. Modele adını veren yakınlık da bu etkileşimin sonucunda oluşur.

Kendini açma davranışı harici durumlar da partnerin duyarlı algılanmasına katkı sağlayabilir. Çiftlerin bir anlaşmazlık yaşamaları, bir partnerin geleceğe dair umutları ile ilgili tartışmaları veya beraber gelecek planı yapmaları bu durumlara örnektir (Reis ve Gable, 2015). Bunlara ek olarak, bireysel farklılıklar, aktör ve partnerlerin özellikleri veya ilişkisel faktörler de partnerin duyarlılığının algılanmasında etkili olabilir (Kırimer-Aydınlı ve Sümer, 2020). Aktörün yaptığı paylaşım ve partnerin verdiği tepki, bireylerin kendi amaç, motivasyon, korku ve ihtiyaçlarından bağımsız değildir. Ayrıca partnerlerin davranışları sadece kendilerinin bireysel özelliklerinden değil aynı zamanda aktörlerin davranışlarından da etkilenir (Reis ve Clark, 2013). APD

kişilerarası bir süreç olsa da bireylerin içsel süreçlerinden etkilenen ve aynı zamanda bu içsel süreçleri etkileyen bir yapıdır (Reis ve Gable, 2015). Dolayısıyla hem algılanan duyarlılık hem de paylaşım yapan partnere verilen tepkiler bireysel özelliklerden ayrı değerlendirilmemelidir.

Bu modelin geliştirildiği 1980'li yıllardan sonra bu alanda çok sayıda araştırma yapılarak bu model çeşitli düzenlemeler geçirmiş (Selçuk vd., 2018) ve yeni modeller geliştirilmiştir. Bu modellerden biri Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli (Lemay ve Clark, 2015), diğeri ise Duyarlılık Modeli'dir (Reis ve Gable, 2015).

Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli

Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli Lemay ve Clark (2015) tarafından geliştirilmiştir. Bu modele göre partnerin gerçek duyarlılığı, APD'nin bir kısmını açıklar fakat tamamını açıklayan tek faktör değildir. Aktörün partnere olan bağlanma isteği APD'yi hem doğrudan hem de dolaylı olarak yordamaktadır. Buna göre partnere bağlanma isteği yanlı bilişsel süreçlerin oluşmasını, yanlı bilişsel süreçler de partnerin duyarlı algılanmasını etkilemektedir. İlişkilerdeki partnere bağlanma isteği farklı şekillerde davranışa dökülebilir. Partnerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik güçlü bir istek, yakın ilişkiye başlama ya da ilişkiyi sürdürme isteği, ilişkiye yüksek bağlılık ve partnerle ilgili olumlu değerlendirmeler yapma bunlara örnektir (Rusbult ve Buunk, 1993; Murray vd., 2000; Mills vd., 2004). Bu sebeple bireylerin partnerlerinin duyarlı olduğuna dair bir algıları oluşmaktadır. Bu algılar oluşurken bireyler partnerlerinin duyarlı olduğuna ilişkin ipuçlarına daha fazla dikkat etme, bunları daha çok hatırlama ve yanlı bir şekilde yorumlama süreçlerini kullanıyor olabilirler. Dolayısıyla APD'nin birçok farklı kaynaktan beslendiğini söylemek mümkündür.

Bu modele göre partnerin gerçek davranışından bağımsız olarak aktör, partneri gerçekte olduğundan daha duyarlı algılama eğilimindedir. Aktörün algılarının olumlu yönde motive olmuş algılar olduğu; bunların olumlu yanılsamalar olarak da adlandırıldığı ve ilişkideki olumlu çıktılar ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Lemay ve Clark, 2015). Bu durum partneri idealize etme davranışı ile de tutarlı görünmektedir. Çiftlerin bağımsız gözlemciler tarafından gözlemlendikleri çalışmalarda partnerlerin birbirlerini gerçekte olduklarından daha olumlu değerlendirdikleri bulunmuştur (Niehuis vd., 2011).

Duyarlılığı algılama sürecinde olumlu yanılsamalara ve partneri idealize etmeye ek olarak bireylerin kendi duyarlılıklarını karşı tarafa yansıtmaya eğiliminde oldukları da görülmektedir (Lemay ve Clark, 2008). Ayrıca aktörlerin kendi duyarlılıklarının ve partnerlerine gösterdikleri desteğin partnerlerinden algıladıkları duyarlılık için önemli bir gösterge olduğu; ve kendi duyarlılıklarını hatırlamada zorluk yaşarlarsa algıladıkları duyarlılığın da düştüğü bulunmuştur (Lemay vd., 2007). Aktörün partnere verdiği değer, partnerin duyarlılığı ile ilgili anıları konusunda yanlı olmasına da sebep olmaktadır. APD'nin partnerlerle geçmiş yaşantılardan etkilendiği ve bu yaşantıları da aktörün kendi filtresinden geçerek hatırladığı raporlanmıştır (Lemay ve Neal, 2013).

Sonuç olarak partnerin duyarlı algılanmasının yordayıcılarından bir tanesinin aktörün bu yönde motive olmuş algıları olduğu görülmektedir. Fakat partneri duyarlı algılamada partnerin gerçekte sergilediği davranışların önemli olduğu da bilinmektedir.

Duyarlılık Modeli

Duyarlılık Modeli, Reis ve Gable (2015) tarafından geliştirilmiştir. Bu modele göre öncelikle partnerin aktörü anlama, ona değer verme ve ilgi gösterme yönünde bir niyetinin olması

gerekmektedir. Sonra partnerin bu niyetini davranışa dökmesi beklenmektedir. Bu süreç başarılı bir şekilde tamamlanırsa da partnerin davranışları, aktörün hem kişisel hem de ilişkisel çıktılarına olumlu etkilemektedir. Buna ek olarak modelde aktörün ihtiyaç, amaç ve isteklerinin kendisinin algıladığı duyarlılığı; partnerin ihtiyaç, amaç ve isteklerinin ise kendisinin niyetini ve sergileyeceği duyarlılığı etkilediği öne sürülmektedir.

Modelde asıl vurgu bütün APD çalışmalarında olduğu gibi aktörün algısı üzerinde olsa da (Reis ve Gable, 2015) bir önceki modelden farklı olarak Duyarlılık Modeli partnerin süreçteki etkilerine dikkat çekmektedir (Kırimer-Aydınlı ve Sümer, 2020). Bu modelde partnerin hangi koşullarda duyarsız algılanacağı da belirtilmiştir. Bunlar partnerin duyarlı olması gereken bir durumu fark edememesi, partnerin bu durumu fark etmesi fakat bir eylemde bulunmaması, partnerin bir eylemde bulunması fakat bu eylemin aktöre iletilmesi için eksik kalması ve son olarak yeterince duyarlı davranışlar sergilense de aktörün partneri duyarlı olarak yorumlayamaması olabilir. Görüldüğü üzere sadece partnerin duyarlı algılanmasında değil aynı zamanda duyarsız algılanmasında da aktörün algısal süreçlerine ek olarak partnerin sergilediği davranışların önemi büyüktür. Türkiye’de yapılan bir çalışmada partnerden algılanan duyarsızlığın ilişki doyumu ve partner desteğini olumsuz yönde yordadığı gösterilmiştir (Kahya ve Karanfil, 2023).

Sonuç olarak Duyarlılık Modeli, partnerin duyarlı ya da duyarsız algılanma sürecinin ikili bir süreç olduğunu; partnerlerin eş zamanlı olarak birbirlerini etkilediklerini ve geçmiş yaşantıların da gelecek yaşantıları etkileme potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir (Reis ve Gable, 2015).

Modellerin Değerlendirilmesi

Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli partnerin duyarlı algılanmasında gerçek davranışların önemli olduğunu söyler fakat vurgusu aktörün algısı üzerindedir. Duyarlılık Modeli aktörün algısının önemine dikkat çeker fakat vurgusu partnerin niyeti ve davranışları üzerindedir. Alan yazındaki araştırmaların sonuçları ise bizi APD’nin yordanmasında her iki sürecin de -hem aktörün algıları hem de partnerin gerçek davranışları- etkili olduğu sonucuna götürmektedir (Reis vd., 2004; Fletcher ve Kerr, 2010; Reis ve Clark, 2013; Lemay ve Clark, 2015; Reis ve Gable, 2015). Dolayısıyla her iki partnerin de dahil olduğu çift çalışmaları yapmak önemlidir. Fakat alan yazında aktör ve partnerin bireysel özellikleri ve davranışlarını bir arada test eden araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Bunun sebebi çift çalışmalarında veri toplama ve istatistiksel analiz süreçlerinin kendine has zorlukları olması olabilir. Öte yandan çift çalışmaları bize partner etkisini (*partner effect*) test etme şansı vermektedir. Partner etkisi kısaca bir kişinin partneri tarafından nasıl etkilendiği olarak tanımlanabilir (Cook ve Kenny, 2005). Bu etkilerin test edilmesi yakın ilişkilerdeki karşılıklı etkileşimin gözlemlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple çift çalışmalarının yürütülmesi alan yazını zenginleştirme potansiyeline sahiptir.

Öte yandan birçok araştırmada aktörün bireysel özellikleri ve algısının etkisi test edilmişken partnerin davranışlarının yeterince test edilmediği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli, Duyarlılık Modeli’ne göre daha çok test edilmiştir. Bazı derleme makalelerinde bu iki modeldeki değişkenlerin bir arada ele alınması gerektiği önerilmektedir (Reis ve Gable, 2015; Kırimer-Aydınlı ve Sümer, 2020). Özellikle Partner Duyarlılığına Yönelik Motive Algılar Modeli’ndeki aktörün bağlılık düzeyi ve partneri yanlı algılamasına zemin hazırlayan faktörler ile; Duyarlılık Modeli’ndeki partnerin ihtiyaç, hedef, beklenti, niyet ve davranışlarının bir arada test edilmesinin gerekliliği öne sürülmüştür (Kırimer-Aydınlı ve Sümer, 2020). Bu gereklilik ilişkilerdeki karşılıklı etkileşim literatürü tarafından da desteklenmektedir. Sadece aktörün deneyimine odaklanmak yerine partnerin tepkisinin

değerlendirilmesi de ilişkiler ile ilgili çıkarım yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır (Kelley vd., 1983).

Aktörün partnerini az veya çok duyarlı algılaması ile ilişkili olabilecek birçok bireysel faktör bulunmaktadır. Bağlanma örüntüleri, bireylerin öz saygı seviyeleri ya da reddedilme duyarlılıkları bu faktörlere örnektir (Reis vd., 2004). Öte yandan partnerlerin bazı davranışları da algılanan duyarlılığı etkileyebilir. Partnerin de kendisini açması ve nazik davranması bunlara örnektir. Güncel bir makalede romantik ilişkilerdeki 5 davranışın (şefkatli dokunuş, minnettarlık gösterme, kabul etme, ilişkiye yatırım yapma ve güçlü hissetme) partnerlerin duyarlılığına dair güven veren işaretler olduğu belirtilmiştir (Murray, 2023). Fakat partnerin duyarlı algılanmasında etkili olabilecek ve araştırmalarda yeterince ele alınmayan bazı değişkenler de bulunmaktadır. Son yıllarda bazı araştırmacılar (örn. Itzhakov vd., 2022) partnerin aktörü dinleme davranışının algılanan duyarlılık üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

Dinleme ve Algılanan Partner Duyarlılığı

Reis ve arkadaşları (2004) APD'yi ilişkilerin merkezinde konumlandırırken aynı zamanda duyarlı dinlemenin etkili bir iletişimin özelliği olduğunu ve yakınlığın oluşmasında kritik bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Partnerin aktöre destek, bakım ve değer verme içeren bir tepki göstermesi gerektiğini de eklemişlerdir. Maisel ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan bir çalışmada ise duyarlı partner davranışları sıralanmıştır. Soru sormak, aktörün söylediklerini başka sözcüklerle yeniden anlatmak veya özetlemek duyarlı partner davranışlarından bazılarıdır. Her iki çalışmada da dinleme ile ilgili değişkenlerin algılanan duyarlılıkta önemli olduğu ve araştırmaların bu değişkenlere odaklanması gerektiği önerilmiştir. Fakat şu anki alan yazın incelendiğinde partnerin dinleme davranışı ile algılanan duyarlılığı arasındaki ilişkinin yeterince incelenmediği görülmektedir.

Bu iki temel metnin yayınlanmasından yıllar sonra Itzhakov ve arkadaşları (2022) tarafından yazılan bir derleme makalesinde partnerin dinleme davranışının, ilişkilerdeki duyarlılığın algılanması için sahip olduğu öneme yeniden dikkat çekilmiştir. Yazarların yüksek kaliteli dinleme (*high-quality listening*) olarak adlandırdıkları bir sürecin algılanan duyarlılığın hem o anda hem de boylamsal olarak artırılması için önemli bir bileşen olduğu öne sürülmüştür. Bu iki kavram arasındaki bağlantının yeterince açıklanmadığı da ifade edilmiştir.

Dinleme, iyi sosyal ilişkiler için gereken bir özellik ve sosyal bir davranıştır (Rogers, 1962). Dinlemenin iş ilişkilerinde, ebeveyn çocuk ilişkilerinde, bir anlaşmazlığın yaşandığı herhangi bir ilişkide olduğu gibi romantik ilişkilerde de ele alınması gerekmektedir (Itzhakov vd., 2022). İyi bir dinleyici olmanın partnerler üzerinde olumlu etkileri vardır. Yüksek kaliteli dinleme dikkat, anlama ve olumlu niyet olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır (Kluger ve Itzhakov, 2022). Dikkat, partnerin dikkatini dağıtan şeylerden uzaklaşarak aktöre odaklanması iken anlama, partnerin, aktörün zihinsel ve duygusal durumunu yeterince iyi anlayıp anlamadığı olarak tanımlanır. Bunlara ek olarak partnerin aktöre karşı olumlu bir niyetinin olması da beklenir. Burada yüksek kaliteli dinleme ile ilgili kavramlardan bir tanesi olan aktif dinlemenin de tanımını yapmak yararlı olacaktır. Aktif dinleme, karşıdaki kişiyi dinlerken alınan mesajları yeniden ifade etme ve sorular sorma gibi sözel davranışlara ek olarak sözel olmayan kanalları da kullanarak iletişime katılım gösterme olarak kavramsallaştırılabilir (Weger vd., 2014). Yüksek kaliteli dinlemenin aktif dinlemenin göstergelerini de kapsadığı düşünülebilir.

Yüksek kaliteli dinleme ve APD'nin alt boyutları birbirine benzemektedir. Her ikisi de anlama, saygı ve karşıdaki kişiye ilgi gösterme ile ilişkilidir (Itzhakov vd., 2022). Bireylerin kendilerini gerçekten dinlenilmiş hissetmelerinin birçok olumlu çıktısı vardır. Dinlenildiğini düşünen

bireylerin sosyal kaygıları, savunmacı davranışları ve farklı gruplara yönelik önyargıları azalırken; farkındalıkları, içgörüler, otonomi hisleri, esenlikleri, yaratıcılıkları ve bilişsel sağlamlıkları artmaktadır (Itzhakov vd., 2017; Itzhakov vd., 2020; Itzhakov ve Weinstein, 2021; Salinas vd., 2021; Weinstein vd., 2021; Curhan vd., 2022). Yüksek kaliteli dinleme sergileyen partnerler aktörlere kendilerine karşılık verildiğini hissettirirken bir yandan da partnerin sergilediği dinleme davranışı kendisinin ait olma ihtiyacını da karşılayabilir (Hackenbracht ve Gasper, 2013). Partner stresliyen onu dikkatli bir şekilde dinlemek, daha iyi başa çıkma becerileri ve daha yüksek ilişki doyumu ile ilişkilendirilmişken; partneri yeterince dikkatli bir şekilde dinlememek, daha fazla problem odaklı başa çıkma ve negatif başa çıkma stilleri ile ilişkilendirilmiştir. (Kuhn vd., 2018). Partneri anlayışlı bir şekilde dinlemek, mizahı kullanmak ve verilen değeri ifade etmek ilişki doyumunu artırmaktadır (Walker vd., 2024). Hem romantik ilişkiler hem de aile ve arkadaşlık ilişkilerinde yüksek kaliteli dinlemenin olumlu sosyal motivasyonlar ve dinleyen ve konuşan kişi için algılanan ilişki değeri artırdığı bilinmektedir (Lemay vd., 2023). İyi bir dinleyici olmak genel olarak diğer insanlar üzerinde etkili olma ile de ilişkilendirilmiştir (Ames vd., 2012).

Öte yandan partneri ihmal ederek, ona düşmanca karşılık vererek ya da sahte davranışlar sergileyerek iyi bir dinleyici olmanın tersi davranışlar da gösterilebilir. Bu davranışları sergileyen bireyler genellikle karşılarındaki kişinin konuşmasının bitmesini beklemeden sözünü kesme ve ilgisiz sorular sorma gibi sözel davranışlar gösterebilirler. Buna ek olarak partnerleri ile ilgilenmedikleri belli olacak şekilde yüz mimikleri ve beden duruşları ile sözel olmayan kanalları da kullanabilirler (Itzhakov vd., 2022). Bu tür davranışlar ilişki dinamiklerini olumsuz etkilemektedir. Örneğin birey kendisi ile ilgili güzel bir gelişme paylaştığında partnerinin gösterdiği olumsuz tepki veya olumlu ama pasif tepki düşük ilişki kalitesiyle ilişkilidir (Gable vd., 2004). Öte yandan partnerlerden biri yıkıcı bir şekilde davrandığında ve diğer partner de kendini kapattığında hem algılanan partner duyarlılığı hem de ilişki doyumunun düştüğü görülmüştür (Sasaki ve Overall, 2021). Genel olarak partnerlerini eleştiren ve onaylamayan bireylerin daha az destekleyici olarak algılandıkları bulunmuştur (Overall vd., 2010).

Refoua ve Rafaeli (2023) dinlemenin, duyarlılığın algılanması için önemli bir basamak olan ihtiyaçların karşılanması noktasında kritik olduğunu dile getirmişlerdir. Öte yandan dinleme partnerin duyarlı algılanması için tek başına yeterli değildir, paylaşım yapan partnere gerçekten dinlendiğinin ve anlaşıldığının hissettirilmesi de gerekmektedir (Arican-Dinc ve Gable, 2023). Benzer şekilde dinleme her ne kadar APD için bir öncül olsa da dinlemenin olmadığı bazı bağlamlarda da (bireylerin partnerlerine uzun süredir istedikleri bir hediyeyi almaları gibi) partnerin duyarlı olarak algılanması mümkündür (Itzhakov ve Reis, 2023).

APD ile ilgili temel metinlerde partnerin hangi davranışlarının aktörün algılayacağı duyarlılıkta kilit nokta olduğu belirtilmemiştir (Reis ve Shaver, 1988). Öte yandan partnerin duyarlı algılanma sürecinin birçok farklı kaynaktan beslenebileceği ve dinlemenin de bu kaynaklardan biri olabileceği ifade edilmiştir (Reis vd., 2004). Bu sebeple gelecek araştırmalarda dinleme ile APD arasındaki ilişkinin incelenmesi önemli olacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu makalenin amacı yakın ilişkilerin önemli bir bileşeni olan ve çıktılarıyla alan yazında sıklıkla ele alınan algılanan partner duyarlılığının yordayıcıları ile ilgili yapılan tartışmalara katkı vermektir. Bu bağlamda algılanan partner duyarlılığı ve partnerin dinleme davranışı arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bu makale kapsamında öncelikle APD ile ilgili geliştirilen modeller incelenmiş ve araştırma bulguları sunulmuştur. Bu modellerin ve araştırmaların önerileri

ışığında alan yazında partnerin dinleme davranışının diğer değişkenlere kıyasla daha az incelendiği vurgulanarak gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

APD, kavramsal olarak algıyı ön plana koymaktadır. Partnerinin duyarlı olup olmadığının değerlendirmesini yapan bireyler için kendi özellikleri, ihtiyaçları, hedefleri, yanlılıkları ve istekleri önemli belirleyicilerdir. Öte yandan partnerlerin davranışlarının da algılanan duyarlılığı etkilediği bilinmektedir. Partnerlerin sergiledikleri davranışların APD üzerindeki etkisini test eden araştırmalar bu etkiyi destekleyecek niteliktedir (örn. Debrot vd., 2012). Fakat partner davranışlarının APD üzerindeki etkisi sınırlı bir çerçevede tartışılmıştır. Ayrıca her iki partnerin dahil olduğu araştırmalar hem APD hem de diğer ilişki dinamikleri konusunda bize daha fazla bulgu sunmaktadır (Gadassi vd., 2016; O'Neill vd., 2020; Pauw vd., 2021, Stanton vd., 2021; Tosyalı ve Harma, 2021; Vaillancourt-Morel vd., 2021).

APD ile ilişkili olabilecek değişkenlerden biri partnerin dinleme davranışdır. Bireylerin partnerlerini dikkatlerini yönelterek, anlamaya çalışarak ve saygı duyarak dinlemelerinin algılanan duyarlılığı önemli ölçüde artırdığı düşünülmektedir (Itzhakov vd., 2022). Fakat yapılan incelemede bu ilişkiyi doğrudan test eden bir araştırmaya rastlanmamıştır. Gelecekte özellikle deneysel desenler kullanılarak bireylerin partnerleri tarafından gerçekten dinlenildikleri ve dinlenilmedikleri koşullarda APD'nin değişimi incelenebilir.

Romantik ilişkilerin en önemli kavramlarından biri olan APD'yi anlamak ilişkilere dair büyük resmi görmek açısından önemlidir. Reis ve meslektaşları (2004) APD'nin farklı değişkenlerden beslenebileceğini belirtmişlerdir. Bu değişkenler aktöre, partnere veya ilişkiye dair değişkenler olabilir. Bu makale kapsamında görece daha az ele alınan bir değişkenin olası etkileri tartışılmıştır. Bu değişkenin gelecek araştırmalarda incelenmesi alan yazını zenginleştirme potansiyeline sahiptir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., and Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Ames, D., Maissen, L. B., and Brockner, J. (2012). The role of listening in interpersonal influence. *Journal of Research in Personality*, 46(3), 345–349. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.01.010>

Arican-Dinc, B., and Gable, S. L. (2023). Responsiveness in romantic partners' interactions. *Current Opinion in Psychology*, 53, 101652. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101652>

Argyle, M., and Henderson, M. (1984). The rules of friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1(2), 211–237. <https://doi.org/10.1177/0265407584012005>

Baumeister, R. F., and Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529.

- Beckes, L., and Coan, J. A. (2015). The distress-relief dynamic in attachment bonding, (Editör) V. Zayas and C. Hazan.: *Bases of adult attachment içinde* (ss. 11-33) Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-9622-9_2
- Birnbaum, G. E., Reis, H. T., Mizrahi, M., Kanat-Maymon, Y., Sass, O., and Granovski-Milner, C. (2016). Intimately connected: The importance of partner responsiveness for experiencing sexual desire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(4), 530-546. <https://doi.org/10.1037/pspi0000069>
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Britton, M., Haddad, S., and Derrick, J. L. (2019). Perceived partner responsiveness predicts smoking cessation in single-smoker couples. *Addictive Behaviors*, 88, 122-128. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.08.026>
- Caprariello, P. A., and Reis, H. T. (2011). Perceived partner responsiveness minimizes defensive reactions to failure. *Social Psychological and Personality Science*, 2(4), 365-372. <https://doi.org/10.1177/1948550610391914>
- Clark, M. S., and Lemay, Jr., E. P. (2010). Close relationships, (Editör) S. T. Fiske, D. T. Gilbert and G. Lindzey.: *Handbook of social psychology içinde* (5. baskı., c. 2, ss. 898-940). Wiley.
- Cook, W. L., and Kenny, D. A. (2005). The Actor-Partner Interdependence Model: A model of bidirectional effects in developmental studies. *International Journal of Behavioral Development*, 29(2), 101-109. <https://doi.org/10.1080/01650250444000405>
- Cozby, P. C. (1973). Self-disclosure: A literature review. *Psychological Bulletin*, 79(2), 73-91. <https://doi.org/10.1037/h0033950>
- Curhan, J. R., Overbeck, J. R., Cho, Y., Zhang, T., and Yang, Y. (2022). Silence is golden: Extended silence, deliberative mindset, and value creation in negotiation. *Journal of Applied Psychology*, 107(1), 78-94. <https://doi.org/10.1037/apl0000877>
- Debrot, A., Cook, W. L., Perrez, M., and Horn, A. B. (2012). Deeds matter: Daily enacted responsiveness and intimacy in couples' daily lives. *Journal of Family Psychology*, 26(4), 617-627. <https://doi.org/10.1037/a0028666>
- Debrot, A., Schoebi, D., Perrez, M., and Horn, A. B. (2014). Stroking your beloved one's white bear: Responsive touch by the romantic partner buffers the negative effect of thought suppression on daily mood. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33(1), 75-97. <https://doi.org/10.1521/jscp.2014.33.1.75>
- Derrick, J. L., Leonard, K. E., and Homish, G. G. (2013). Perceived partner responsiveness predicts decreases in smoking during the first nine years of marriage. *Nicotine & Tobacco Research*, 15(9), 1528-1536. <https://doi.org/10.1093/ntr/ntt011>
- Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin*, 110(1), 3-25. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.3>
- Farrell, A. K., Stimpel, A. L., Stanton, S. C. E., and Slatcher, R. B. (2023). Relationship quality and physical health: Responsiveness as an active ingredient predicting health across the lifespan. *Current Opinion in Psychology*, 52, 101628. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101628>
- Feeney, B. C. (2004). A secure base: Responsive support of goal strivings and exploration in adult intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5), 631-648. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.5.631>

- Finkenauer, C., Wijngaards-De Meij, L., Reis, H. T., and Rusbult, C. E. (2010). The importance of seeing what is not there: A quasi-signal detection analysis of positive and negative behavior in newlywed couples. *Personal Relationships*, 17(4), 615-633. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01300.x>
- Fletcher, G. J. O., and Kerr, P. S. G. (2010). Through the eyes of love: Reality and illusion in intimate relationships. *Psychological Bulletin*, 136(4), 627-658. <https://doi.org/10.1037/a0019792>
- Gable, S. L., Gonzaga, G. C., and Strachman, A. (2006). Will you be there for me when things go right? Supportive responses to positive event disclosures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(5), 904-917. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.5.904>
- Gable, S. L., and Reis, H. T. (2010). Good news! Capitalizing on positive events in an interpersonal context, (Editör) M. P. Zanna.: *Advances in experimental social psychology* içinde (c. 42, ss. 195–257). Elsevier Academic Press.
- Gable, S. L., Reis, H. T., Impett, E. A., and Asher, E. R. (2004). What do you do when things go right? The intrapersonal and interpersonal benefits of sharing positive events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(2), 228–245. doi: 10.1037/0022-3514.87.2.228.
- Gadassi, R., Bar-Nahum, L. E., Newhouse, S., Anderson, R., Heiman, J. R., Rafaeli, E., and Janssen, E. (2016). Perceived partner responsiveness mediates the association between sexual and marital satisfaction: A daily diary study in newlywed couples. *Archives of Sexual Behavior*, 45(1), 109-120. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0448-2>
- Gottman, J. M. (1994). *What Predicts Divorce? The Relationship Between Marital Processes and Marital Outcomes*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hackenbracht, J., and Gasper, K. (2013). I'm all ears: The need to belong motivates listening to emotional disclosure. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(5), 915-921. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2013.03.014>
- Hazan, C., and Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
- Hazan, C., and Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1
- Itzchakov, G., Kluger, A. N., and Castro, D. R. (2017). I am aware of my inconsistencies but can tolerate them: The effect of high quality listening on speakers' attitude ambivalence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(1), 105-120. <https://doi.org/10.1177/0146167216675339>
- Itzchakov, G., and Reis, H. T. (2023). Listening and perceived responsiveness: Unveiling the significance and exploring crucial research endeavors. *Current Opinion in Psychology*, 53, 101662. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101662>
- Itzchakov, G., Reis, H. T., and Weinstein, N. (2022). How to foster perceived partner responsiveness: High-quality listening is key. *Social and Personality Psychology Compass*, 16(1), e12648.
- Itzchakov, G., and Weinstein, N. (2021). High-quality listening supports speakers' autonomy and self-esteem when discussing prejudice. *Human Communication Research*, 47(3), 248–283. <https://doi.org/10.1093/hcr/hqab003>
- Itzchakov, G., Weinstein, N., Legate, N., and Amar, M. (2020). Can high quality listening predict lower speakers' prejudiced attitudes? *Journal of Experimental Social Psychology*, 91, 104022. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.104022>

- Kahya, Y. ve Karanfil, D. (2023). Algılanan Duyarlılık-Duyarsızlık Ölçeğinin romantik ilişkiler bağlamında Türkçeye uyarlama çalışması. *Nesne*, 11(27), 80-97. DOI: 10.7816/nesne-11-27-06
- Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L. A., and Peterson, D. R. (1983). Analyzing close relationships. *İçinde Close relationships* (ss. 20-67). New York: Freeman.
- Kırimer-Aydınlı, F. ve Sümer, N. (2020). Bireysel ve ilişkisel bağlamda algılanan partner duyarlılığı: Derleme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(46). <https://doi.org/10.31828/tpy1301996120201201m000024>
- Kluger, A. N., and Itzhakov, G. (2022). The power of listening at work. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 9(1), 121-146. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012420-091013>
- Kuhn, R., Bradbury, T. N., Nussbeck, F. W., and Bodenmann, G. (2018). The power of listening: Lending an ear to the partner during dyadic coping conversations. *Journal of Family Psychology*, 32(6), 762-772. <https://doi.org/10.1037/fam0000421>
- Laurenceau, J.-P., Barrett, L. F., and Rovine, M. J. (2005). The interpersonal process model of intimacy in marriage: A daily-diary and multilevel modeling approach. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 314-323. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.2.314>
- Lemay Jr, E. P., and Clark, M. S. (2008). How the head liberates the heart: projection of communal responsiveness guides relationship promotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(4), 647-671. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.4.647>
- Lemay, E. P., and Clark, M. S. (2015). Motivated cognition in relationships. *Current Opinion in Psychology*, 1, 72-75. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2014.11.002>
- Lemay, E. P., Clark, M. S., and Feeney, B. C. (2007). Projection of responsiveness to needs and the construction of satisfying communal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 834-853. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.5.834>
- Lemay, E. P., and Neal, A. M. (2013). The wishful memory of interpersonal responsiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(4), 653-672. <https://doi.org/10.1037/a0030422>
- Lemay, E. P., Le, B. M., and Clark, M. S. (2023). Listening and the pursuit of communal relationships. *Current Opinion in Psychology*, 52, 101611. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101611>
- Lun, J., Kesebir, S., and Oishi, S. (2008). On feeling understood and feeling well: The role of interdependence. *Journal of Research in Personality*, 42(6), 1623-1628. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.06.009>
- Maccoby, E. E., and Martin, J. A. (1983). *Socialization in the context of the family: Parent-child interaction*, (Editör) P. H. Mussen ve E. M. Hetherington, *Handbook of child psychology: Vbl 4. Socialization, personality, and social development* içinde (ss. 1-101). Wiley.
- Maisel, N. C., and Gable, S. L. (2009). The paradox of received social support: The importance of responsiveness. *Psychological Science*, 20(8), 928-932. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2009.02388.x>
- Maisel, N. C., Gable, S. L., and Strachman, A. (2008). Responsive behaviors in good times and in bad. *Personal Relationships*, 15(3), 317-338. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2008.00201.x>

- Margolin, G., Talovic, S., and Weinstein, C. D. (1983). Areas of Change Questionnaire: A practical approach to marital assessment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51(6), 920–931. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.51.6.920>
- Mikulincer, M., and Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York: Guilford Press.
- Mills, J., Clark, M. S., Ford, T. E., and Johnson, M. (2004). Measurement of communal strength. *Personal Relationships*, 11(2), 213-230. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2004.00079.x>
- Murray, S. L. (2023). Regulating relationship risk: Partner responsiveness as a safety signal. *Current Opinion in Psychology*, 50, 101582. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101582>
- Murray, S. L., Holmes, J. G., and Griffin, D. W. (2000). Self-esteem and the quest for felt security: How perceived regard regulates attachment processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(3), 478-498. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.3.478>
- Niehuis, S., Lee, K.-H., Reifman, A., Swenson, A., and Hunsaker, S. (2011). Idealization and Disillusionment in Intimate Relationships: A review of theory, method, and research. *Journal of Family Theory & Review*, 3(4), 273-302. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00100.x>
- Oishi, S., Schiller, J., and Gross, E. B. (2013). Felt understanding and misunderstanding affect the perception of pain, slant, and distance. *Social Psychological and Personality Science*, 4(3), 259-266. <https://doi.org/10.1177/1948550612453469>
- O'Neill, A. S., Mohr, C. D., Bodner, T. E., and Hammer, L. B. (2020). Perceived partner responsiveness, pain, and sleep: A dyadic study of military-connected couples. *Health Psychology*, 39(12), 1089-1099. <https://doi.org/10.1037/hea0001035>
- Overall, N. C., Fletcher, G. J. O., and Simpson, J. A. (2010). Helping Each Other Grow: Romantic Partner Support, Self-Improvement, and Relationship Quality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(11), 1496–1513. <https://doi.org/10.1177/0146167210383045>
- Pansera, C., and La Guardia, J. (2012). The role of sincere amends and perceived partner responsiveness in forgiveness. *Personal Relationships*, 19(4), 696-711. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01386.x>
- Parpal, M., and Maccoby, E. E. (1985). Maternal responsiveness and subsequent child compliance. *Child Development*, 56(5), 1326-1334. <https://doi.org/10.2307/1130247>
- Pauw, L. S., Hoogeveen, S., Breitenstein, C. J., Meier, F., Rauch-Andereg, V., Neysari, M., Martin, M., Bodenmann G., and Milek, A. (2021). Spillover effects when taking turns in dyadic coping: How lingering negative affect and perceived partner responsiveness shape subsequent support provision. *Frontiers in Psychology*, 12, 637534. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.637534>
- Pierce, G. R., Sarason, I. G., and Sarason, B. R. (1996). Coping and social support, (Editör) M. Zeidner and N. S. Endler.: *Handbook of coping: Theory, research, applications* içinde (ss. 434–451). New York: John Wiley & Sons.
- Refoua, E., and Rafaeli, E. (2023). Responsive support: A matter of psychological need fulfillment. *Current Opinion in Psychology*, 54, 101691. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101691>
- Reis, H. T. (2007). Steps toward the ripening of relationship science. *Personal Relationships*, 14(1), 1-23. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2006.00139.x>
- Reis, H. T. (2013). Relationship well-being: The central role of perceived partner responsiveness. (Editör) C. Hazan ve M. I. Campa.: *Human bonding: The science of affectional ties* içinde (ss. 283–307). New York: Guilford Press.

- Reis, H. T., and Clark, M. S. (2013). Responsiveness. (Editör) J. A. Simpson ve L. Campbell.: *The Oxford handbook of close relationships* içinde (ss. 400–423). New York: Oxford University Press.
- Reis, H. T., Clark, M. S., and Holmes, J. G. (2004). Perceived partner responsiveness as an organizing construct in the study of intimacy and closeness. (Editör) D. J. Mashek ve A. Aron.: *Handbook of Closeness and Intimacy* içinde (201–225). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Reis, H. T., Clark, M. S., Pereira Gray, D. J., Tsai, F.-F., Brown, J. B., Stewart, M., and Underwood, L. G. (2008). Measuring responsiveness in the therapeutic relationship: A patient perspective. *Basic and Applied Social Psychology*, 30(4), 339-348. <https://doi.org/10.1080/01973530802502275>
- Reis, H. T., and Gable, S. L. (2015). Responsiveness. *Current Opinion in Psychology*, 1, 67-71. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.01.001>
- Reis, H. T., Maniaci, M. R., and Rogge, R. D. (2014). The expression of compassionate love in everyday compassionate acts. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31(5), 651-676. <https://doi.org/10.1177/0265407513507214>
- Reis, H. T., and Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. (Editör) S. W. Duck.: *Handbook of Personal Relationships* içinde (ss. 367–389). Chichester, UK: Wiley.
- Robles, T. F., Slatcher, R. B., Trombello, J. M., and McGinn, M. M. (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140(1), 140-187. <https://doi.org/10.1037/a0031859>
- Rogers, C. R. (1962). The interpersonal relationship. *Harvard Educational Review*, 32, 416–429.
- Ruan, Y., Reis, H. T., Clark, M. S., Hirsch, J. L., and Bink, B. D. (2020). Can I tell you how I feel? Perceived partner responsiveness encourages emotional expression. *Emotion*, 20(3), 329-342. <https://doi.org/10.1037/emo0000650>
- Rusbult, C. E., and Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10(2), 175-204. <https://doi.org/10.1177/026540759301000202>
- Rusbult, C. E., Hannon, P. A., Stocker, S. L., and Finkel, E. J. (2005). Forgiveness and relational repair. (Editör) E. L. Worthington, Jr.: *Handbook for forgiveness* içinde (ss. 185–206). New York: Brunner-Routledge.
- Rusbult, C. E., Verette, J., Whitney, G. A., Slovik, L. F., and Lipkus, I. (1991). Accommodation processes in close relationships: Theory and preliminary empirical evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(1), 53–78. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.1.53>
- Salinas, J., O'Donnell, A., Kojis, D. J., Pase, M. P., DeCarli, C., Rentz, D. M., Berkman, L. F., Beiser, A., and Seshadri, S. (2021). Association of social support with brain volume and cognition. *JAMA Network Open*, 4(8), e2121122. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.21122>
- Sasaki, E., and Overall, N. (2021). Partners' withdrawal when actors behave destructively: Implications for perceptions of partners' responsiveness and relationship satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(2), 307–323. <https://doi.org/10.1177/0146167220926820>
- Segal, N., and Fraley, R. C. (2016). Broadening the Investment Model: An intensive longitudinal study on attachment and perceived partner responsiveness in commitment dynamics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(5), 581-599. <https://doi.org/10.1177/0265407515584493>
- Selçuk, E., Günaydın, G., Ong, A. D., and Almeida, D. M. (2016). Does partner responsiveness predict hedonic and eudaimonic well-being? A 10-year longitudinal study. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 311-325. doi:10.1111/jomf.12272

- Selçuk, E., Karagöbek, A. B., and Günaydın, G. (2018). Responsiveness as a key predictor of happiness: Mechanisms and unanswered questions. (Editör) M. Demir and N. Sümer, *Close relationships and happiness across cultures* içinde (ss. 1-18). Springer International Publishing/Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-319-89663-2_1
- Selçuk, E., and Ong, A. D. (2013). Perceived partner responsiveness moderates the association between received emotional support and all-cause mortality. *Health Psychology*, 32(2), 231-235. <https://doi.org/10.1037/a0028276>
- Selçuk, E., Stanton, S. C. E., Slatcher, R. B., and Ong, A. D. (2017). Perceived partner responsiveness predicts better sleep quality through lower anxiety. *Social Psychological and Personality Science*, 8(1), 83-92. <https://doi.org/10.1177/1948550616662128>
- Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 971-980. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.5.971>
- Shelton, J. N., Trail, T. E., West, T. V., and Bergsieker, H. B. (2010). From strangers to friends: The interpersonal process model of intimacy in developing interracial friendships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(1), 71-90. <https://doi.org/10.1177/0265407509346422>
- Slatcher, R. B., and Selçuk, E. (2017). A social psychological perspective on the links between close relationships and health. *Current Directions in Psychological Science*, 26(1), 16-21. <https://doi.org/10.1177/0963721416667444>
- Slatcher, R. B., Selçuk, E., and Ong, A. D. (2015). Perceived partner responsiveness predicts diurnal cortisol profiles 10 years later. *Psychological Science*, 26(7), 972-982. <https://doi.org/10.1177/0956797615575022>
- Stanton, S. C. E., Chan, A. P. S., and Gazder, T. (2021). Mindfulness, perceived partner responsiveness, and relationship quality: A dyadic longitudinal mediation model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(11), 3310-3332. <https://doi.org/10.1177/02654075211030327>
- Taşfiliz, D., Sağel Çetiner, E. ve Selçuk, E. (2020). Yakın ilişkilerde algılanan duyarlılığın yaş farklılıkları ve psikolojik esenlik ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(86) 19-39. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320190630m000020>
- Taşfiliz, D., Selçuk, E., Günaydın, G., Slatcher, R. B., Corriero, E. F., and Ong, A. D. (2018). Patterns of perceived partner responsiveness and well-being in Japan and the United States. *Journal of Family Psychology*, 32(3), 355-365. <https://doi.org/10.1037/fam0000378>
- Tosyalı, A. F., and Harma, M. (2021). The role of co-regulation of stress in the relationship between perceived partner responsiveness and binge eating: A dyadic analysis. *International Journal of Psychology*, 56(3), 435-443. <https://doi.org/10.1002/ijop.12712>
- Vaillancourt-Morel, M.-P., Rosen, N. O., Pélouquin, K., and Bergeron, S. (2021). Maltreatment in childhood and perceived partner responsiveness in adult romantic relationships: A dyadic daily diary and longitudinal study. *Child Maltreatment*, 28(1), 163-175. <https://doi.org/10.1177/10775595211057230>
- Walker, S. A., Pinkus, R. T., Olderbak, S., and MacCann, C. (2024). People with higher relationship satisfaction use more humor, valuing, and receptive listening to regulate their partners' emotions. *Current Psychology*, 43(3), 2348-2356. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04432-4>
- Weger, H., Castle Bell, G., Minei, E. M., and Robinson, M. C. (2014). The relative effectiveness of active listening in initial interactions. *International Journal of Listening*, 28(1), 13-31. <https://doi.org/10.1080/10904018.2013.813234>

Weinstein, N., Huo, A., and Itzhakov, G. (2021). Parental listening when adolescents self-disclose: A preregistered experimental study. *Journal of Experimental Child Psychology*, 209, 105178. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2021.105178>

Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C. A., and Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behavior, and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(5), 942–966. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.5.942>

Whitton, S., Stanley, S., and Markman, H. (2002). Sacrifice in romantic relationships: An exploration of relevant research and theory. (Editör) A. L. Vangelisti, H. T. Reis and M. A. Fitzpatrick.: *Stability and change in relationships* içinde (ss. 156–181). Cambridge, UK: Cambridge University Press.